

James Burnham
Direktörernas revolution

James Burnham (1905-1987)

Originalalets titel: *The Managerial Revolution* (1941)
Svenska upplagan gavs ut 1947. Översättning: James Rössel.
Svenska upplagan är något förkortad, om detta se Översättarens förord.

Innehåll

Marxistarkivets introduktion	1
Översättarens förord	1
1. Problemet	3
2. Den värld vi levde i	5
3. Teorin om kapitalismens bestånd	13
4. Teorin om proletariatets socialistiska revolution	17
5. Kampen om makten	25
6. Den byråkratiska revolutionens teori	30
7. Vilka är de ledande funktionärerna?	32
8. Industribyråkraternas strävan efter samhällsmakten.	38
9. Det byråkratiska samhällets ekonomiska liv.	43
10. Maktcentrum förflyttas.....	53
11. Det totalitära systemet och byråkratisamhället.	58
12. Administratörernas världspolitik.....	66
13. Administratörernas ideologier.....	69
14. Rysslands väg	78
15. Tysklands väg.....	85
16. Amerikas framtid.....	89
17. Invändningar.....	95

Marxistarkivets introduktion

James Burnham tillhörde sedan 1934 den trotskistiska rörelsen i USA och deltog i grundandet av Socialist Workers Party (SWP) 1937. Han bidrog flitigt med artiklar i SWP:s press, särskilt tidskriften *New International*, men skrev även broschyrer¹.

Inledningen av det Andra världskriget fick emellertid Burnham på andra tankar: Slutandet av den nazi-sovjetiska pakten ("Molotov-Ribbentrop-pakten") i augusti 1939, vilken följdes av den sovjetiska ockupationen av östra Polen, Estland, Lettland och Litauen, samt attack på Finland i slutet av 1939, fick Burnham att omvärdera synen på Sovjetunionen som en arbetarstat – han menade att Sovjet i själva verket var imperialistiskt.

Det fanns många andra i SWP som chockerats av Moskvas agerande, bland dem Max Shachtman, och dessa bildade nu en opposition i SWP. Efter en hård intern debatt förlorade oppositionen den politiska striden – avgörandet kom vid en kongress i början av april 1940. Detta accepterades inte av Shachtman, Burnham & Co som valde att bryta med SWP och bildade ett nytt parti, Workers Party. Men kort därefter (21 maj) lämnade Burnham även den nya organisationen och deklarerade att han inte längre såg sig som marxist.² Han skulle hädanefter satsa på sin akademiska karriär.

I *Direktörernas revolution* (1941), redovisade Burnham sin nya världsuppfattning. Boken fick mycket goda recensioner från borgerligt håll – sågs som epokgörande – men möttes av skarp kritik från marxister. Se exempelvis se Joseph Hansens recension [Burnhams Direktörernas revolution](#).

Politiskt gick Burnham därefter alltmer åt höger. Under kriget arbetade han för Office of Strategic Services (OSS, föregångare till CIA). Och efter kriget förespråkade han en aggressiv politik för att underminera Sovjetunionens makt.

Martin F

Översättarens förord

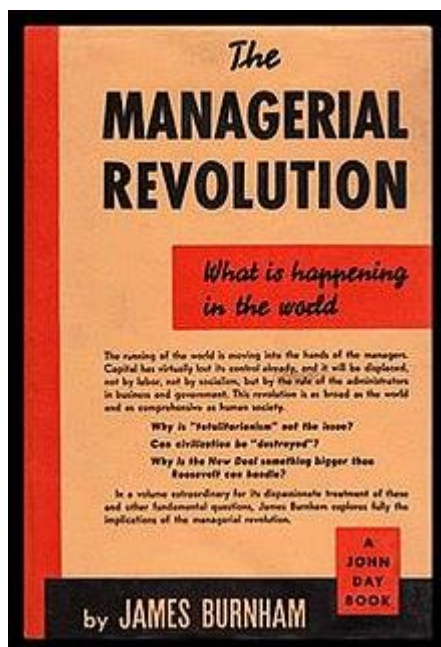
"The Managerial Revolution" utkom i U. S. A. år 1941 och väckte sådan uppmärksamhet, att den utan överdrift kunde räknas bland sensationerna på den politiska litteraturens område. Som exempel härpå kan nämnas, att den stora tidskriften »Fortune» redan samma år införde ett omfattande referat av de teser, Burnham uppställt i sin bok. Krigsutvecklingen tog emellertid andra vändningar än Burnham — och många med honom — väntade sig. Den tyska diktaturen krossades och därmed ett av exemplen på den samhällstyp, som Burnham betraktar som tongivande för utvecklingen överallt, inte minst i U. S. A. New Deal-regimen och hela den federala byråkratin i Förenta staterna står också, efter Roosevelts död och valnederlaget för hans parti, inför allvarliga prov på sin arbetsduglighet och livskraft. Det konjunkturfärgade i Burnhams perspektiv har alltså bleknat. Om »The managerial revolution» enbart vore en konjunkturskrift, hade dess översättning föga mening år 1947 i Sverige.

Men i realiteten har Burnhams arbete stor giltighet och utomordentligt intresse. Burnham har nämligen på ett mycket klart, i själva verket oavvisligt sätt presenterat några av de svåraste problem, som den moderna demokratin och det moderna ekonomiska systemet brottas med. Byråkratiseringen är ett problem, i många stycken en fara, både för politiken, näringslivet och hela vår mänskliga tillvaro överhuvudtaget. Det förtjänstfulla hos Burnham är hans påvisande av byråkratiseringens innebörd och överallt genomträngande inverkan både på våra ekonomiska och politiska livsvillkor. Hans politiska slutsatser kan vara hur diskutabla som helst, de

¹ Se t ex [The People's Front](#)

² Se Trotskij's [Till marxismens försvar](#) som även innehåller Burnhams avskedsbrev till Workers Party, samt Cannons [Kampen för ett arbetarparti](#) som bl a innehåller resolutionen från SWP-kongressen i april 1940

förutsättningar han analyserat, och den skärpning av demokratins problem som han förutsett, är värdefulla bidrag till den politiska idédebatten på längre sikt. Vi har ännu inte sett om ens de segrande demokratiska länderna, i första hand England och U. S. A., skall helt kunna övervinna de byråkratiseringstendenser, som kriget stimulerat, eller de fascistiska strömningar, som kriget bara delvis förmådde kväva eller nedtysta i de fyra friheternas namn.

Omslaget till 1941 års amerikanska upplaga

Översättaren har i några stycken gjort förkortningar av texten. Särskilt gäller detta om kapitlen angående Ryssland och Tyskland, som i originalet är antingen alltför konjunkturfärgade i själva referatet eller också alltför utförliga i detaljer, som numera saknar annat än idéhistoriskt intresse. Vissa resonemang angående efterkrigsutvecklingen, byggda på 1940-41 års händelser, har även reducerats till omfånget, utan att de grundläggande idéerna amputerats.

Vad beträffar bokens titel syftar »Managerial» på de företags- eller driftsledande funktioner, som inom svenskt näringsliv och offentlig verksamhet bedrivs av en rad olika slags högre funktionärer: direktörer, disponenter, överingenjörer, inköps-, försäljnings- och personalchefer, driftsledare etc. Burnham syftar med sitt adjektiv närmast på samma grupper inom hela världens politiska och ekonomiska system, som i Sovjetryssland kallas »kommissarier». »Direktörernas revolution» blir på svensk botten kanske den bästa motsvarigheten, om man blott påminner om att generaldirektörer, byråchefer med flera befattningshavare i allmän tjänst hos oss bäst representerar det byråkratiska element, vars framträdande och framträngande Burnham funnit vara genomgående och avgörande för de moderna industrisamhällets kommande utveckling.

1. Problemet

Under det andra världskriget kom allt flera till den slutsatsen, att detta krig inte kunde fullständigt förklaras i de vanliga militära och diplomatiska termerna. Nu är naturligtvis alla deltagare i större krig noga med att förklara, att man inte strider för något så lågt som rätt och slätt seger, utan för frihet, rättvisa, Gud och mänsklighetens framtid. Det andra världskriget är intet undantag från denna regel, som tycks motsvara ett starkt moraliskt behov hos människorna, när de ställs inför uppgiften att slå ihjäl varandra. Kvar står emellertid faktum, att många grundliga likaväl som mera ytliga iakttagare är övertygade om att detta krig inte är något vanligt krig.

Några har definierat skillnaden genom att kalla kriget en »revolution», närmare bestämt en »social revolution». Den välkände amerikanske författaren Quincy Howe upprepade till exempel denna tolkning gång på gång i sina radiokommentarer. Gång på gång framhöll han, att Tyskland inte bara skickar en utomordentligt väl organiserad krigsapparat över sina gränser. Krigsmaskineriet är bäraren av en social revolution, som förvandlar det sociala systemet på den europeiska kontinenten. (Otto Tolischus förfäktade ivrigt samma uppfattning i ett otal artiklar sedan han utvisats från Tyskland, där han i många år varit stationerad som förste korrespondent åt New York Times. Jag nämner dessa båda inte därför att deras uppfattning var ovanlig utan därför att de offentligt och konsekvent företrädde en åsikt, som har kommit att delas av många andra.

Om vi undersöker vad sådana observatörer sagt och skrivit ser vi emellertid, att fastän de konsekvent hållit fast vid sitt påstående — att det andra världskriget innebär en social revolution — är de ingalunda entydiga när det gäller att beskriva vad slags revolution det är fråga om, vad den innebär och vad för sorts samhällstyp den kommer att leda till.

Vi måste noga undvika att det historiska omdömet påverkas av krigets känslösvall. Om en större revolution faktiskt håller på att ske, så har kriget underordnad betydelse och inte revolutionen. Y sista hand är kriget — och kommande krig — en episod under revolutionens gång. Vi förstår inte revolutionen om vi inskränker analysen till kriget; vi måste se detta som en fas i revolutionens utveckling.

Tysklands roll i revolutionen, om det nu är en sådan, får inte heller överskattas. Den moderna världen genomkorsas av otaliga tekniska, ekonomiska och kulturella förbindelselänkar. De sociala krafter, som drev sitt spel med sådan dramatisk kraft i Tyskland, gjorde inte halt vid Tredje rikets gränser. Att de så överraskande trädde till ytan i Tyskland betyder inte, att de inte var aktiva i andra länder, i alla länder förresten, och inte så långt under ytan heller.

Det är inte utan vidare klart vad som menas med en »social revolution», i synnerhet inte om man skiljer den sociala revolutionen från en enbart »militär» eller »politisk» revolution. Flera inbördes motsägande definitioner har givits, oftast i samband med motstridiga historieuppfattningar, i vilka definitionerna är detaljer. Man kan likväl beskriva elementen i det som rimligen kan menas med »social revolution» utan att därför behöva ansluta sig till någon speciell historisk teori. Dessa grundläggande faktorer synas vara tre:

1. Det sker en drastisk förändring av de viktigaste sociala (ekonomiska och politiska) institutionerna. Äganderättsförhållandena, produktionsformerna, rättsordningen, den politiska organisationen och styrelsesättet, allt undergår en så genomgripande förändring, att vi frestas beteckna det som en artskillnad, inte bara en gradskillnad. Medeltida (feodalt) äganderättsystem, ekonomiskt produktionssätt, rättsordning och politisk organisation har samtliga avlösts av modernt (borgerligt eller kapitalistiskt) äganderättsystem, produktionssätt o. s. v. Under revolutionens gång händer det ofta, att de gamla institutionerna bokstavligt talat slås i stycken och nya institutioner utvecklas för att fylla motsvarande funktioner.

2. Bredvid förändringarna i de sociala institutionerna sker m. e. m. parallella förändringar i

kulturlivet och av förhärskande åsikter om människans roll i tillvaron. Denna kulturella förskjutning kunde tydligt iakttas under övergången från det feodala till det moderna kapitalistiska samhället, både i omorganisationen och rangförskjutningen för sådana institutioner som kyrkan och skolan och i den förvandling av livs- och världsåskådningen, som skedde under renässansen.

3. Slutligen ser vi förändringar inom de persongrupper som intar ledande ställningar, som behärskar större delen av samhällets maktmedel och privilegier. Feodaltherrarna med sina vasaller och län fick lämna sin sociala maktställning till förmån för industriidkare och bankirer.

Ett visst godtycke vidlåder dock detta sätt att se saken. Faktum är, att sociala och kulturella institutioner, åsikter och sociala maktförhållanden alltid förändras, att de är underkastade en oupphörlig skeende omdaning. Det är omöjligt att dra en exakt tidsgräns som skiljer en samhällstyp från en annan. Det som betyder något är inte så mycket själva förändringen, vilken ligger i själva begreppet »historiskt skeende», som det tempo, vari förändringen försiggår. Under somliga perioder ändras sociala förhållanden mycket snabbare än under andra. Vilken historieuppfattning man än bekänner sig till kan man knappast förneka, att förändringshastigheten när det gäller sociala institutioner, åsikter och olika sociala gruppers relativa maktställning var ojämförligt mycket större under låt oss säga de två århundradena från 1400 till 1600 än den var under de sex århundradena före 1400; att det i själva verket skedde en mycket större total omdaning under dessa två århundraden än under de sex århundradena från 800 till 1400. Den rimliga meningen med uttrycket social revolution måste vara: en period då förändringarna sker mycket snabbt. Det samhälle, som fanns före en sådan period ter sig som en helt annan typ än det som kommer efter. Historikerna har vitt skilda meningar om när den »moderna tiden» började, men de är alla ense om att det finns en tydlig skillnad mellan det medeltida och det moderna samhället.

Påståendet att en social revolution pågår för närvarande är alltså liktydigt med tesen att samtiden karakteriseras av mycket snabba och sociala förändringar, att en övergång försiggår från en samhällstyp — den typ vi haft från ungefär det femtonde århundradet till första delen av det tjugonde — till en ny och olikartad samhällsform. Människornas aktivitet utspelas under århundraden inom en ram av sociala och kulturella institutioner; förändringar förekommer visserligen men inte i sådan utsträckning att de ändrar det grundläggande mönstret. Då och då i mänsklighetens historia kommer förändringarna i så hastig takt och i så drastisk omfattning, att själva ramen spränges och en ny träder i dess ställe.

Syftet med denna bok är följande: Jag utgår från den allmänna föreställning om en social revolution, som jag i korthet redogjort för. Jag förutsätter vidare (inte utan stöd för antagandet) att vår tid präglas av en social revolution, av övergång från en samhällstyp till en annan. Utifrån dessa hypoteser skall jag framföra en teori — om vad jag kallar »byråkraternas revolution» — som kan förklara denna övergång och förutsäga den samhällstyp, som övergången kommer att resultera i.

Jag vill inte påstå att denna teori innebär någon uppseendeväckande nyhet. Tvärtom. När jag har framfört den i föredrag eller samtal de gångna åren har jag oftast fått höra: »Men det är ju just vad jag har tänkt på sista tiden» eller »Det är precis vad jag sa till den och den för bara ett par dagar sedan». Detta har inte synts mig vara någon anledning att överge teorin såsom banal, utan tvärtom ett skäl att dra fram den i ljuset, så att den kan bli offentligen och kritiskt undersökt, tillbakavisad, accepterad eller på lämpligaste sätt modifierad, allteftersom fakta för och emot må kräva.

Under de senaste tjugu åren har många av teorins element förekommit i olika artiklar och böcker, vilkas författare jag står i skuld till utan att kunna namnge någon särskild, som speciellt har påverkat mig. Det nya är sammanfattningen — det är knappast mer än en sådan

— som framlägges i det följande, det namn jag givit teorin och som inte är utan betydelse och det antal olika historiska faktorer, som samlats inom dess ram.

2. Den värld vi levde i

Vi lever alltså under en hastig övergång från en samhällsstruktur till en annan. Men innan vi söker en lösning på vårt problem måste vi ha en överblick av världen av i dag. Vi kan inte riktigt fatta vart vi är på väg om vi inte har åtminstone något begrepp om utgångsläget. Vilka är de förnämsta karaktärsdragen i den »moderna världen», den samhällstyp som man brukar kalla den »kapitalistiska» eller »borgerliga», den som dominerade från slutet av medeltiden till — ungefärligen — början av första världskriget 1914?

När man försöker beskriva huvuddragen i det kapitalistiska samhället möter genast vissa svårigheter. Man kan inte beskriva *allt*; alla böcker som någonsin skrivits skulle inte räckta till för det. Vilka fakta man än väljer ut, kan de tyckas godtyckligt valda. Inte desto mindre finns redan en vägvisare till den »godtyckliga» synpunkt som passar vårt ändamål. Det är det moderna eller kapitalistiska samhället uttryckt i dess ekonomiska och politiska institutioner som skall beskrivas. Vi behöva inte räkna upp alla de tusentals andra drag i det moderna samhällslivet, som kanske är av betydelse i något annat sammanhang.

Då vi beskriver det kapitalistiska samhället tar vi inte bara ut några få institutionella drag, utan begränsar också vårt studium till endast en mindre del av jordens yta och en mindre procent av dess befolkning. Det kan verka trångsynt att enbart bygga på exempel från några europeiska stater och Förenta Staterna. När allt kommer omkring finns det större landområden och mera folk i Asien, Afrika och Sydamerika. Även denna form av godtycke kan emellertid motiveras. Det räcker med påpekan, att vårt problem gäller det som händer och kommer att hända i sådana samhällen, som funnits i modern tid i sådana länder som England, Förenta Staterna, Frankrike och Tyskland, inte i det slags samhällen som kan ha existerat i Indien eller Kina eller Afrika.

Det är tämligen klart vilka stater och folk vi måste studera för att ge en bild av det moderna kapitalistiska samhället. England med sitt imperium kommer naturligtvis först. För tiden innan England nådde sin maktställning förtjänar Frankrike speciell uppmärksamhet, eftersom vissa viktiga, moderna politiska institutioner utvecklades tidigare där, samt de italienska stadssamhällena, den tyska Hansans städer och längre fram Nederländernas städer, eftersom deras ekonomiska utveckling haft en avgörande betydelse. Frankrike får ökad betydelse i slutet av sjuttonhundratalet, och på adertonhundratalet få Frankrike och England sällskap med Förenta Staterna och Tyskland samt, i mindre roller, Ryssland, Italien och Japan.

I.

Det moderna, kapitalistiska samhället karakteriseras av en typisk ekonomisk organisation. Denna organisation har genomgått många utvecklingskedor och förvandlingar, den har varit mera flytande och växlande än någon föregångare i samhällshistorien; men vissa avgörande karakteristika har överlevat växlingarna. Alla dessa särdrag är påtagligt olika de mest framträdande dragen i den feodala ekonomin, som föregick den kapitalistiska. Bland de viktigaste, mest typiska av den kapitalistiska ekonomins drag må följande framhållas:

1. Produktionen i den kapitalistiska ekonomin är en *produktion av varor*. Tusentals olika produkter flyter fram ur produktionsprocesserna, olika till sin natur och avsedda för tusentals olika behov. Men i den kapitalistiska ekonomin kan alla dessa olika varor direkt jämföras med varandra tack vare en abstrakt egenskap — ibland kallad deras »bytesvärde» — representerad antingen exakt eller ungefärligt (beroende på den ekonomiska teori, med vilken fenomenen analyseras) av deras *pris* i pengar. Produkter som betraktas utifrån sitt bytesvärde, inte de egenskaper varigenom de kan tillfredsställa speciella behov, det är vad som menas med »varor». Alla föremål framträder på den kapitalistiska marknaden som varor; skor och statyer,

arbetskraft och hus, intelligens och guld, får alltså ett penningvärde och kan med hjälp av betalningsmedel genomgå alla de transaktioner som penningen kan förmedla.

Alla samhällen utom de mest primitiva har framställt *en del* av sina produkter som varor. Men varorna har i alla tidigare samhällen, särskilt tydligt i det feodala samhället, utgjort endast en liten del av hela produktionsvolymen. I tidigare samhällstyper framställdes den ojämförligt största delen av produkterna för att användas av producenten själv, uppträdde över huvud taget inte på marknaden och kunde därför inte fungera som varor. Man kan inte äta eller klä sig i bytesvärden eller pengar; det är inte varupriserna utan varornas förmåga att fylla speciella behov som har betydelse i en naturhushållning. Men även då produkterna uppträdde på marknaden i de tidigare samhällena, speciellt i det feodala, gjorde de det vanligen inte såsom varor. Bytet skedde under medeltiden som regel inte mot pengar eller med pengar som förmedlare utan *in natura*. Det som intresserade den köpande eller säljande lantmannen var inte det pris han kunde få eller måste betala, utan om han hade ett överskott av något, som kunde fylla bestämda behov, och som kunde bytas mot något annat.

2. *Penningens* allomfattande, allt uppslukande roll är ett lika karakteristiskt drag i den kapitalistiska ekonomin; det är i själva verket en nödvändig konsekvens av varuproduktionen. Penningen är inte en uppfinning av kapitalismen; den har funnits i de flesta andra samhällen, men ingenstans har den spelat tillnärmelsevis så stor roll som inom kapitalismen. Skillnaden framgår klart av det faktum, att nästan hela systemet med banker, kreditväsen och valutor varmed penningen manövreras i dess olika former, har sitt ursprung i modern tid. Ännu mera slående framträder skillnaden däri, att flertalet människor under medeltiden aldrig såg några pengar i hela sitt liv. Ingen behöver å andra sidan övertygas om penningens betydelse i den moderna världen, vare sig han tänker på sitt personliga behov eller på statens affärer.

En uppfattning om pengarna är värd att nämna ehuru den inte är speciell för det kapitalistiska samhället; den uppfattningen, att alla slags betalningsmedel, såsom papperspengar, värdepapper, olika slag av kreditmedel etc., står i ett beroendeförhållande till vissa metaller — framförallt silver och guld — i det utvecklade kapitalistiska samhället. Detta var tills helt nyligen en dogm, som omfattades av de flesta ekonomer och som fortfarande förfäktas av en del, och lagar utarbetades, inte utan berättigande förresten, för att sätta priser och värden eller till och med hela produktionsutvecklingen i relation till förekomsten av ädla metaller.

3. I det kapitalistiska samhället har penningen inte bara en utan två helt olika ekonomiska huvudfunktioner. I utvecklingen av den ena av dem ligger ännu ett drag som skiljer den kapitalistiska ekonomin från andra samhällstyper. Å ena sidan användes penningen som bytesmedel; detta är den användning som förekommer även i andra samhällstyper. Det som skiljer kapitalismen från dem i detta avseende är, som vi sett, endast att bytet här sker med penningen som mellanhand i så mycket större utsträckning.

Å andra sidan användes penningen som kapital; »pengar skapar pengar»; och denna funktion har mycket sällan eller inte alls förekommit i andra samhällstyper. Under kapitalismen kan penningen förvandlas till råmaterial, maskiner och arbete; produkter färdigställs och förvandlas på nytt till pengar; och den resulterande penningsumman kan överskrida den ursprungliga — det vill säga en vinst kan uppstå. Denna process kan dessutom utföras utan att någon blir lurad, utan att man våldför sig på accepterade, juridiska eller moraliska regler, utan tvärtom handlar helt i överensstämmelse med rådande rätts- och sedenormer.

Det är sant, att skillnaden mellan pengar, vilka fungerar som kapital och därigenom skapar mera pengar, och pengar, som fungerar i form av lån och därigenom lämnar ränta, är tämligen svårattlig när vi vill komma längre än till på kamrerns sifferrader, där skillnaden vanligen är tydlig nog. Det är också sant, att pengar lånades ut mot ränta även före kapitalismens tid, fastän i mindre utsträckning. Men om vi studerar vad som verkligen hänt, framträder den avgörande praktiska skillnaden ånyo.

Under medeltiden lånades pengar i större utsträckning för två ändamål: för krigföring och för vad Veblen kallat »conspicuous waste», d. v. s. sådant som att bygga stora borgar, minnesmärken och kyrkor. När lånet återbetalades med ränta (som ofta inte lämnades, därav den extremt höga nominella räntefoten, ofta väl över 100 procent) hade medlen för återbetalningen skapats genom skattepålagor av något slag eller rätt och slätt utplundring av besegrade folk, inte genom produktiva ekonomiska processer. Det principiella undantaget till denna regel var den långväga handeln, där handelsmannen (som under medeltiden ofta samtidigt var ledare för karavanen eller kapten på skutan) hade tillfälle att förtjäna en hel del, som kanske till hälften var jämförligt med profit på kapital, till hälften med ränta på de pengar, som han och hans vänner satsat på företaget. I några italienska och tyska städer, där penningen hade flera funktioner som kapital, förelåg ej längre typiskt feodala institutioner utan tidiga stadier av ett kapitalistiskt samhälle.

Den medeltida situationen avspeglas tydligt i filosofernas och teologernas skrifter i ekonomiska frågor. Där saknas all föreställning om penningen såsom kapital. Att kräva ränta på utlånade pengar fördömde de klart som ocker eftersom de visste hur lånen vanligen användes. Filosoferna var listiga när de betecknade ocker som synd: de insåg att en sådan praxis skulle verka omstörtande och, om den blev allmän, bidra till utplåningen av deras samhällsstruktur. Ett moraliskt undantag gjordes intressant nog ibland för pengar som lånades ut mot ränta för handelsfärder, vilket ansågs mindre syndigt eller till och med rättfärdigt, eftersom det var det enda viktiga produktiva användningssättet för lånade pengar.

4. Under kapitalismen bedrivs produktionen *för nettovinstens skull*. Ett kapitalistiskt företag måste gå med vinst eller också slå igen. Det som bestämmer, om en skofabrik kan hållas i gång, är inte att ägaren tycker om att tillverka skor eller att folk går barfota eller med dåliga skor eller att arbetarna behöver löner, utan att produkten kan säljas på marknaden med vinst, hur liten den än må vara. Om detta för en viss tidrymd går med förlust i stället för vinst stoppas företaget.

I den medeltida ekonomin gick det *inte* till på det sättet. I jordbruket, som var den ojämförligt viktigaste produktionsgrenen producerade man inte för vinsten utan för att föda jordbrukaren och för att skaffa medel till skatteavgifter (vanligen in natura) till den feodale länsherren och kyrkan. I andra produktionsgrenar (vilka endast utgjorde en mindre procent av den totala produktionen) tillverkade den medeltida hantverkaren som regel sina produkter (kläder, möbler, tyg o. s. v.) bara på order av en särskild person som behövde föremålen ifråga, och han gjorde dem ofta av råvaror som kunden själv bestod.

5. Den kapitalistiska ekonomin kännetecknas tydligt av periodiska ekonomiska *kriser*, som inte alls förekom eller endast mycket sällan, i begränsad omfattning inom andra samhällstyper. Dessa kapitalistiska kriser står inte i relation till vare sig »naturkatastrofer» (torka, hungersnöd, pest etc.) eller till människornas behov av de produkter, som kan framställas: de företeelser som orsakade de flesta kriserna i andra samhällstyper. Kriserna inom kapitalismen bestäms av ekonomiska relationer och krafter. Det är inte nödvändigt för vårt ändamål att gå in på frågan om krisernas innersta orsaker; vilken mening man än må hysa, förnekar ingen att de existerar och återkommer med vissa mellanrum och att de skiljer sig från produktions- och konsumtionsrubbingar i andra samhällstyper.

6. I den kapitalistiska ekonomin regleras produktionen som helhet, i den mån den regleras, huvudsakligen av »marknaden», både den interna och den internationella marknaden. Det finns ingen person eller grupp av personer, som medvetet och av egen vilja reglerar produktionen som helhet. Under det första (merkantila) stadiet av kapitalismen försökte monopolorganisationer och regeringar att få kontroll över produktionen, och de ha försökt på nytt under det sista skedet. Men de arbetar endast med begränsade områden, inte med hela produktionsprocessen, och inte ens på mindre områden har de lyckats frigöra produktionen

helt och hållet från marknaden. Detta är inte förvånande, ty medveten reglering av produktionen som helhet (»planhushållning») är oförenlig med kapitalismens väsen. Det skulle omöjliggöra produktionen av »varor», som är kapitalismens grundval, företagsvinsten och den individuella äganderätten.

7. De institutionella förhållanden, som utmärker den kapitalistiska ekonomin, delar slutligen upp stora delar av befolkningen i grova drag på två klasser. Dessa båda klasser saknas i andra samhällstyper, av den enkla anledningen att klasserna avgörs av relationer, som äro speciella för kapitalismen. Ingen av klasserna kan existera utan den andra.

Skiljelinjen mellan de båda klasserna är ingalunda absolut, och det är möjligt att övergå från den ena klassen till den andra. Den generella skillnaden är dock tydlig nog. Den ena klassen består av dem, som i egenskap av fysiska personer äger produktionsmedlen eller är delägare i dem (fabriker, gruvor, jord, järnvägar, maskiner av alla slag), och som köper andras arbetskraft för att kombinera den med produktionsmedlen, medan äganderätten till detta arbetes produkter fortfarande bibehålles. Denna klass kallas vanligen bourgeoisien eller kapitalistklassen.

Den andra klassen, vanligen kallad proletariatet eller arbetarklassen, består av dem som i teknisk mening är »fria» arbetare. Det är de som arbetar för ägarna till produktionsmedlen. De är »fria» i den meningen att de är »frigjorda från», d. v. s. inte ha något äganderättsintresse i produktionsmedlen, och i ytterligare den meningen, att de är fria att sälja sin arbetskraft till dem som har sådan äganderätt, men de måste avstå från äganderätten till sitt arbetes produkter. De är, kort sagt, lönarbetare.

Det måste understrykas, att dessa två klasser inte existerat alls eller i mycket ringa utsträckning i andra samhällstyper. I många samhällen finns det t. ex. slavar och slavägare. I det feodala samhället var majoriteten av folket trälar eller livegna. De var sysselsatta i jordbruket och »bundna» till jorden — de var inte »frigjorda från» produktionsmedlen, d. v. s. jorden; de kunde inte drivas bort från jorden, som det var deras rättighet att bruka ehuru de saknade äganderätt till den; och de kunde inte lämna jorden utom i undantagsfall. Hantverket bedrevs inte av företagare och lönarbetare utan av hantverkare som ägde sina egna verktyg och de maskiner, som eventuellt användes, och arbetade som »sina egna».

*

Det finns naturligtvis många andra karakteristiska drag i det kapitalistiska samhället, som jag inte har nämnt. Om vi ville analysera kapitalismen som sådan skulle många av dessa drag, t. ex. kapitalismens dynamiska expansionstendenser på vissa stadier, dess tekniska o. a. framsteg vara lika viktiga som några av de uppräknade. Men vår avsikt är att analysera inte kapitalismen utan den samhällstyp, som håller på att avlösa den, och särskilt att klargöra, hur denna samhällstyp *skiljer sig* från kapitalismen. Intet av de drag som jag uppräknat är emellertid av mindre vikt. Alla äro så väsentliga och allmänt accepterade, att många än i dag tror dem vara nödvändiga, eviga element i samhällets struktur. Folk tänker så automatiskt om dessa ting, att de inte kan föreställa sig något annat än oföränderliga fakta. Att ägaren till en fabrik även skall äga dess produkter, att man behöver pengar för att köpa saker, att de flesta arbetar för andra mot lön, att ett företag måste inskränka produktionen eller sänka lönerna eller t. o. m. slå igen om det inte går med vinst — allt detta förefaller mången lika självfallet som att man måste andas eller äta. Men historien visar tydligt, att alla dessa institutioner långt ifrån är »naturliga» för människan; de har tvärtom bara existerat en relativt kort tid, de senaste århundradena, i mänsklighetens tämligen långa historia.

II.

Det kapitalistiska samhällets politiska institutioner företer större variationer, både i tid och rum, än de ekonomiska. Vi kan emellertid välja ut några, som antingen funnits i kapitalismen

under hela dess historia eller varit typiska för de ledande kapitalistiska länderna.

1. Politiskt sett har kapitalismens system indelats i ett stort antal större *nationalstater*. Dessa har ingen absolut anknytning till biologiska grupper eller personliga relationer bland staternas invånare. De bestäms av vissa på längre sikt föränderliga geografiska gränser och gör anspråk på den politiska maktutövningen över människorna inom dessa gränser (med undantag för vissa privilegierade utlänningar, som medges »exterritorial»-rättigheter). En del kartritare i skolböckerna vill emellertid gärna låta oss förbise, att nationer i modern mening inte alls är de enda formerna för samhällenas politiska organisation.

Nationalstatens auktoritet vilar på en mängd institutioner; den slutliga makten utövas av någon person eller persongrupp, vanligen ett parlament. Varje nation gör anspråk på absolut politisk autonomi eller självständighet: den vägrar att erkänna någon jurisdiktion utöver sin egen (i praktiken har naturligtvis endast de stora nationerna kunnat göra allvar av detta anspråk). Individens intar sin viktigaste politiska ställning såsom *medborgare* i en stat.

Ett sådant system och dess politiska idéer står i skarpaste motsättning till medeltidens tanke-system. Individens viktigaste politiska ställning under feodalismen var inte såsom medborgare i staten utan såsom vasall eller livegen åt den eller den herren. Han stod i lyd-nads- och lojalitetsförhållande till en person, närmare bestämt till sin närmast överordnade i den feodala hierarkin. Satan i Dantes Inferno har den lägsta ställningen i helvetet därför att han begått de grövsta av alla brott mot feodalismen: »förräderi mot sin herre och välgörare».

Det medeltida Europa utmärktes på en gång av större enhetlighet och större variationer än de moderna nationalstaterna. Den politiska enhetligheten var utan tvivel större i teorin än i verkligheten, men tack vare den allestädes närvarande kyrkan, den mäktigaste av alla institutioner (en tid kontrollerade den mellan tredjedelen och hälften av Europas odlade jord) skapades en faktisk samstämmighet i lagar och åsikter om politiska rättigheter och skyldigheter. Kyrkan själv gjorde som Guds ställföreträdare anspråk inte bara på andlig utan också på politisk överhöghet över mänskligheten, och den lyckades nästan förverkliga detta krav, när den stod på höjden av sin makt (omkring år 1200). Inom denna delvis enhetliga ram rådde som regel ett slags politisk atomism eller till och med fullständigt kaos. Hundratals, ja tusentals läns-herrar (grevar, baroner, hertigar och andra — däribland många av kyrkans biskopar och abboter som voro sina egna feodalherrar) — ägde politiskt herravälde över ständigt växlande grupper av människor och landområden. Gränserna för deras politiska överhöghet var aldrig riktigt bestämda och avgjordes vanligen av deras militära styrka för ögonblicket; en vasall lydde sin herre ungefär i den utsträckning som hans maktställning eller planer gjorde nödvändigt och därmed jämnt. Storvasallerna satte ingen ära i att lyda dem som kallade sig kungar, om de kunde undvika det; i själva verket var vasallerna inte sällan mäktigare än de nominella kungarna, även om de formellt erkände kungavärdigheten. Det fanns ingenting som tillnärmelsevis liknade den moderna nationalstatens grundläggande koncentration av makten.

2. Det kapitalistiska samhället var det första som i viss mening omfattade hela världen. Från en synpunkt sett var denna världsomfattande karaktär ett resultat av den ekonomiska utvecklingen: jakten efter marknader, råvarutillgångar och investeringsobjekt utsträcktes överallt. Men samtidigt fångades större delen av jorden inom kapitalismens politiska grip-parmar. Stormakterna, som inom sina egna gränser räknade endast en liten del av världens befolkning och landområden, degraderade resten av världen till antingen kolonier, dominions eller intresseområden eller, i många fall, till svagare stater, som för sin fortsatta existens var beroende av stormakternas välvilja.

Att kapitalismen utsträcktes över hela världen betydde inte, att det överallt växte upp stater som var jämförliga med de få kapitalistiska stormakterna eller att kapitalismens institutioner kom till full utveckling överallt. Större delen av Asien, Afrika och Sydamerika jämte sydöstra

Europa, d. v. s. större delen av jordens länder och folk, förblev fattiga och tillbakasatta släktingar till den kapitalistiska familjen. De var medlemmar av det kapitalistiska totalsamhället främst såtillvida, som de var kontrollerade och underkastade de kapitalistiska stormakterna. Den utvecklade kapitalismens typiska institutioner, dess livsstil, satte endast svaga spår i deras kulturliv. Som allmän sammanfattning kan sägas, att denna uppdelning av världsarenan mellan de högt utvecklade stormakterna och de underordnade, tillbakasatta länderna och folken ingick som integrerande del i kapitalismens strukturella utveckling.

3. Med ordet »staten» menar vi samhällets centrala politiska organ — statsförvaltningen, den civila byråkratin, armén, domstolarna, polisväsendet, fängelserna o. s. v. Statens roll i det kapitalistiska samhället har skiftat mycket från tid till annan, inom skilda länder, men vissa drag har hållit sig tämligen konstanta. I jämförelse med t. ex. feodalismens politiska institutioner har den kapitalistiska staten varit fast organiserad när det gäller att trygga herraväldet över de verksamhetsområden, som enligt allmän uppfattning faller inom statens särskilda jurisdiktion. Den har till exempel inom sina nationella gränser framtvingat ett enhetligt system av lagar, skapat ett skatteväsen, kontrollerat de beväpnade styrkorna, öppnat kommunikationslinjer och så vidare. Men ehuru statens auktoritet varit så absolut på somliga områden har det funnits andra, som den behärskat endast föga eller inte alls. *Området för den statliga aktiviteten har således varit begränsat.* Denna begränsning av statens aktivitet var den bärande linjen i den mest kända av alla kapitalistiska teorier om staten, nämligen den liberala. Liberalismens främsta intresse var att främja den kapitalistiska ekonomin. Enligt dess teori om staten ålåg det denna att garantera lugn och ordning, sköta krig och ha förbindelser med utlandet och därutöver hålla sig undan och låta den ekonomiska processen sköta sig själv, så att den endast ingrep negativt i den ekonomiska processen, för att korrigera orättvisor eller undanröja hinder och hålla marknaden »fri».

Den liberala teorins »stat» var ett ouppnåeligt ideal, som i verkligheten icke eftersträvades. De verkliga staterna ingrep alltid aktivare i den ekonomiska processen än teorin förutsatte: med subsidier, med tariffsystem, med trupper för att kväva interna oroligheter eller skydda investeringar i främmande länder, eller med regleringar till fördel för en eller annan grupp av kapitalister. Under kapitalismens tidigaste stadium var den »merkantila» statens ingrepp till och med ännu mera vittomfattande. Men trots denna klyfta mellan teori och praktik låg det en kärna av sanning i den liberala teorin, och den hade en faktisk ehuru ofullständig förbindelse med den kapitalistiska verkligheten. Den kapitalistiska staten ingrep i den ekonomiska processen, men ingreppen hölls inom en gräns, som när allt kom omkring var ganska snäv. Man kan säga, att staten på det ekonomiska området aldrig uppträdde som herre utan som underordnad, åt kapitalisterna, åt »näringslivet».

Det finns en enkel orsak till detta: den kapitalistiska ekonomin är det »privata initiativets» spelrum, byggd på individens privata äganderätt som individ; statliga ingrepp i den ekonomiska processen utöver en viss gräns kunde endast betyda avskaffandet av den individuella äganderätten — (reellt, även om den formellt kvarstod) och därmed slutet på kapitalismen som ekonomiskt system.

I många länder fanns det också andra, viktiga områden utom det ekonomiska, där staten ingrep mycket litet, t. ex. kyrkans, vars separation från staten varit en så omhuldad lärosats i Förenta Staternas politiska historia.

4. Politisk auktoritet kan inte sväva i det blå. Den måste förkroppsligas i någon person eller persongrupp. Vi säger att »staten» eller »samhället» stiftar de lagar som vi har att lyda, men i verkligheten måste naturligtvis lagarna utformas och stadfästas av människor. Denna uppgift åligger olika personer och olika slags institutioner i olika samhällstyper. En förskjutning av vad som kan kallas överhöghetens institutionella »position» är alltid ett högst viktigt led i en allmän förändring av samhällets karaktär.

Ur den synpunkten handlar kapitalismens politiska utveckling om förskjutningen av överhöghetens position till *parlamentet* (i ordets allmännare betydelse) och närmare bestämt till parlamentets *underhus*. I nästan alla kapitalistiska samhällen har lagstiftningsmakten tillkommit parlamentet, som också faktiskt stiftade lagarna. Historiskt sett sammanföll dessutom förskjutningen mot parlamentet som högsta politiska auktoritet med det kapitalistiska samhällets allmänna utveckling.

Det engelska parlamentets underhus (den amerikanska kongressens båda kamrar tillsammans motsvarar House of Commons i England) var liksom den franska nationalförsamlingens »tredje stånd» erkänd representant för »borgarna», köpmännen, bankirerna och industrimännen, kort sagt för kapitalistklassen (i det engelska underhuset tillsammans med de lågadliga lantjunkarna). Den växande makt över feodalherrarna och senare över kungen som tillkom parlamentets andra kammare var således en politisk motsvarighet till feodalismens avlösning med kapitalistiska förhållanden på det ekonomiska området och — kan man tillägga till feodala ideologiers undanträngande av borgerliga på det kulturella området.

5. Den begränsning av statens verksamhetsområde, som beskrivits ovan, är inte nödvändigtvis förbunden med politisk demokrati; inte heller råder det allmänt taget någon förbindelse mellan demokrati och kapitalism. Kapitalismens »inskränkta statsmakt» kan — därpå finns det många exempel i modern historia — vara en extrem diktatur på sitt eget politiska område: tänk på det sextonde och sjuttonde århundradets absoluta monarkier, Oliver Cromwells teokratiska stat, den napoleonska staten. Inte ens parlamentets maktställning behöver innebära någon mera anmärkningsvärd grad av demokrati.

Det finns några skäl som talar för en halvt om halvt demokratisk regim såsom mest naturlig för det konsoliderade kapitalistiska samhället. Åtminstone har de mäktigaste och fullt utvecklade kapitalistiska samhällena tenderat mot ett sådant styrelsesätt. Men deras demokrati har aldrig varit absolut. Den utsträcktes aldrig till att omfatta de ekonomiska och sociala områdena. Även på det politiska området inskränktes den på ett eller annat sätt till en del av den vuxna befolkningen. Den utsträcktes aldrig till att tolerera någon allvarligt avvikande meningsriktning, som anmälde kritik mot kapitalismens allmänna struktur. Men fränsett vissa primitiva samhällsbildningar var den icke desto mindre fullständigare än någon demokrati i mänsklighetens historia före kapitalismen.

Trots detta måste vi särskilt nu för tiden understryka, att politisk demokrati och kapitalism inte är samma sak. Det har funnits många politiskt demokratiska stater i samhällshistorien som inte varit kapitalistiska; och det har funnits många icke-demokratiska stater under den kapitalistiska epoken. Politiska talare, krigspropagandister och andra som använder termerna i emotionellt i stället för vetenskapligt syfte, blandar gärna ihop dessa historiska fakta. De talar om »demokrati» när de menar »kapitalism» eller »kapitalism» när de menar »demokrati», eller de slår ihop bägge orden i sådana fraser som vårt sätt att leva». Man måste förutsättningslöst utreda om demokratins öde verkligen är förbundet med kapitalismens, inte ta det för givet genom att använda termerna utan urskillning.

6. Det kapitalistiska samhällets rättsliga system, som tvingats fram av staten, var naturligtvis avsett att bevara det samhällets allmänna struktur och att utveckla handlingsregler inom ramen för samhällsordningen.

III.

Det är ännu svårare att allmänt sammanfatta det kapitalistiska samhällets flora av åsiktsriktningar än att överblicka dess politiska institutioner. För vårt ändamål är det emellertid inte nödvändigt att ta med allt. Det räcker med att välja ut några få, viktiga föreställningar — vikten framgår av deras förekomst i sådana offentliga dokument som författningstexter, självständighets- och rättighetsförklaringar — sådana föreställningar, som allmänt uppfattas som typiska för det kapitalistiska samhället.

Dessa åsikter kallas ofta »ideologier», och vi måste göra klart vad som menas härmed. En »ideologi» är den sociala motsvarigheten till vad som i psykologin brukar kallas »efterrationalisering». En ideologi är *inte* en vetenskaplig teori, den är ovetenskaplig och ofta till och med anti-vetenskaplig. Den är ett uttryck för hopp, önskan, fruktan, idealbildning, inte en hypotes om faktiska händelser — trots att ideologier av sina anhängare ofta betraktas som vetenskapliga teorier. Evolutionsteorin, relativitetsteorin och elektronteorin är t. ex. vetenskapliga teorier, medan däremot de doktriner som formulerats i inledningarna till Förenta Staternas självständighetsförklaring och konstitution, de nazistiska rasteorierna, den marxistiska dialektiska materialismen och S:t Anselms teori om meningen i det världshistoriska förloppet är ideologier.

Ideologier som omfattas av och påverka folkens breda massa är det oundgängliga cement, som i varje samhälle håller byggnaden samman. Om vi analyserar ideologierna med hänsyn till deras praktiska inflytande finner vi, att de vanligen tjänar till att bevaka och främja en viss social grupp eller klass' intressen, så att man kan tala om en given ideologi som den eller den gruppens eller klassens ideologi. Ännu viktigare är emellertid, att ingen mera betydande ideologi nöjer sig med att utan vidare förklara, att den är ett språkrör för den grupp, vars intressen den faktiskt bevakar. Varje grupp vidhåller, att dess ideologier har universell giltighet och ligger i hela mänsklighetens intresse; varje grupp försöker få sin ideologi godtagen av alla. Ideologiernas betydelse kommer att ytterligare utvecklas i sammanhang med byråkraternas revolution.

1. Bland elementen i de för kapitalismen typiska ideologierna måste *individualismen* givas en framskjuten plats, ehuru det inte är lätt att definiera ordets egentliga betydelse. Kapitalistiskt tänkande har alltid betonat idén om »individen», såväl i teologi, konst, rättslig, ekonomisk och politisk teori som i filosofi och etik. Vi hittar »individen» vart vi vänder oss: i Luthers tes om »personlig tolkning» av bibeln som vägen till religiös sanning; i »samvetets» högt uppdrivna betydelse i puritanismen; i den nationalekonomiska föreställningen om de ekonomiska förloppen som synteser av miljontals olika individers strävan att maximera sin egen vinst, eller i den besläktade moraliska satsen om moralen som resultatet av varje individs strävan efter största möjliga personliga lycka; i renässansens och den moderna konstens förkärlek för individualistiska motiv eller den moderna litteraturens förhärligande av individualistiska hjältegestalter (den tjuskraft Hamlet haft på det kapitalistiska samhället var välförtjänt); i själva den föreställningen, att demokratins innersta mening är att varje enskild individ skall kunna uttala sin privata vilja genom att avlämna sin privata röstsedel ...

Den individualistiska uppfattningen är naturligtvis inte mera oföränderlig än någon annan idé. Den har sina särdrag, som skiljer den från uppfattningen om individen i andra samhällstyper. Enligt den rådande borgerliga uppfattningen utgör den enskilda individen enheten i politiken, psykologin, sociologin, etiken, teologin och nationalekonomin. Denna individ uppfattas som fullkomlig »i sig», enligt sin natur, och bär endast *yttre* relationer till andra personer och föremål. Hegel och hans efterföljare vände sig visserligen konsekvent mot denna uppfattning, men den är icke desto mindre otvivelaktigt typisk och underförstås, där den icke direkt uttalas, i de flesta doktriner och offentliga dokument av någon betydelse. Kyrkan, staten, det idealiska Utopien existerar inte i och för sig utan endast som summan av däri ingående individer.

2. Det kapitalistiska samhället lade i överensstämmelse med den individualistiska ideologin tonvikten på det »privata initiativet». Det privata initiativet antogs först och främst vara den fundamentala drivkraften till den ekonomiska processen, men den betraktades också som roten och upphovet till psykologiska motiv och moralisk verksamhet.

3. Den kapitalistiska individens status definierades ytterligare med hjälp av doktrinerna om »naturliga rättigheter» (samhällskontraktet, de allmänna medborgerliga rättigheterna, »liv, frihet och rätt till lycka» etc.) som på något sätt evigt och oföränderligt antas tillkomma varje

individ. Man är inte riktigt överens om vad dessa rättigheter egentligen innebär, men de finns uppräknade i sådana dokument som Förenta Staternas självständighetsförklaring, inledningen och texten till dess konstitution och i den franska förklaringen om människans rättigheter.

4. Slutligen ersattes i det kapitalistiska samhället den teologiska eller övernaturliga tolkningen av världshistoriens mening med föreställningen om *framåtskridandet*. Tanken uttalades först av renässansens författare och fick sin definitiva formulering under 1700-talet. Den består egentligen av två led: för det första att mänskligheten oavbrutet får det bättre och bättre; och för det andra att målet för framåtskridandet definieras i naturalistiska termer, som ett jordiskt i stället för ett himmelskt paradis, för att uttrycka saken så.

Nu får man inte föreställa sig, att det funnits någon systematiskt utarbetad ideologi som kan betraktas som kapitalismens speciella ideologi. Det finns många möjliga variationer. Filosofer, politiska teoretiker och andra intellektuella har utarbetat dussintals olika ideologier. Deras idéer, slagord och fraser smälte samman och blev till masstänkandets banala sanningar. Men alla eller nästan alla ideologierna såväl som masstänkandet var så att säga variationer på besläktade teman. De löpte samman i en gemensam brännpunkt, som bestod av ett gemensamt förråd av termer och idéer och antaganden varibland de ovan uppräknade var mest framträdande.

IV.

Det är utan vidare klart, att kapitalisterna, *bourgeoisin*, hade den avgörande makten och de flesta privilegierna i det utvecklade kapitalistiska samhället. Produktionsmedlen är helt enkelt det som folk får sitt levebröd av. Den persongrupp som kontrollerar produktionsmedlen besitter därigenom den sociala makten i varje slag av samhälle. *Bourgeoisin* kan därför kallas det kapitalistiska samhällets *härskande klass*. Föreställningen om en »härskande klass» liksom om en »maktkamp» klasserna emellan är emellertid så intimt förbunden med denna boks centrala problem att jag skall återkomma till den mera utförligt i kapitel 5. 3.

3. Teorin om kapitalismens bestånd

Under det gångna århundradet har dussintals, ja kanske hundratals »teoretiska historieuppfattningar» utarbetats. De skiljer sig oerhört ifråga om terminologin, orsaksförklaringarna till den historiska processen och de historiska »lagar» som de anser sig ha funnit. De flesta av dessa skiljaktigheter har emellertid icke att göra med huvudproblemet i denna bok. Vårt problem är att undersöka vad för slags typ (om det verkligen kommer att bli en annan typ) av samhällsorganisation som väntar vid den historiska horisonten. Inför detta speciella problem flyter alla teorier samman till två och endast två, om man undantar dem som tenderar emot vår teori om den administrativa revolutionen.

Den ena av dem förutsäger att kapitalismen kommer att bestå en obestämd men säkert lång tid framåt, eller kanske för alltid: d. v. s. att det kapitalistiska samhällets viktigare institutioner eller åtminstone de flesta av dem inte kommer att undergå någon radikal förändring. Den andra menar att det kapitalistiska samhället kommer att ersättas av det socialistiska samhället.

Teorin om byråkraternas revolution utsäger att det kapitalistiska samhället kommer att ersättas av det »byråkratiska samhället» (vars karaktär senare skall redogöras för), att den innevarande perioden faktiskt innebär en övergång från det kapitalistiska till det byråkratiska samhället.

Det är uppenbart, att fastän alla tre teorierna kan vara oriktiga, så kan endast en av dem vara riktig; det svar som var och en ger på frågan om vad som faktiskt skall hända i framtiden utesluter de svar, som de båda andra ger. Om teorin om byråkraternas revolution är riktig, så måste vi kunna anföra argument, som ger oss rätt att anse de båda andra teorierna oriktiga. En sådan argumentering skulle i och för sig göra teorin om byråkraternas revolution mycket sannolik, eftersom det för närvarande inte finns flera allvarligt rivaliserande teorier än dessa

tre. I detta och följande kapitel ges en kort översikt över de argument, som talar emot teorierna om kapitalismens bestånd och om den socialistiska revolutionen.

*

Egendomligt nog framföres föreställningen att det kapitalistiska samhället kommer att bestå sällan i teoretisk form. Den ligger som underförstådd förutsättning för vad folk säger och gör liksom i de flesta historikers, sociologers och politikernas tal och skrifter. Och ändå råder det föga tvivel om att majoriteten av Förenta Staternas befolkning hyser denna föreställning, om den också blivit något omskakad de senaste åren. En undersökning utvisar, att denna föreställning inte grundas på något empiriskt material utan främst på två antaganden. Bägge dessa antaganden är helt och hållet felaktiga.

Det första innebär, att samhället alltid varit kapitalistiskt till strukturen och därför sannolikt alltid kommer att vara det. I realiteten har samhället varit kapitalistiskt under en mycket kort tid av mänsklighetens hela historia. Varje försök att exakt datera kapitalismens början måste bli godtyckligt. Den kapitalistiska samhällsorganisationens början i större skala kan emellertid knappast dateras tidigare än till det fjortonde århundradet e. Kr. och det kapitalistiska samhället slog inte igenom förrän mycket senare än så.

Det andra antagandet går ut på att kapitalismen står i något slags absolut förhållande till »den mänskliga naturen». Detta är i själva verket samma antagande som det föregående fastän uttryckt på ett annat sätt. För att förstå att det är oriktigt behöver man inte veta precis vad »den mänskliga naturen» är för något. Det räcker med att observera, att den mänskliga naturen kunnat anpassa sig till dussintals olika samhällstyper, av vilka många studerats av antropologer och historiker och många varat mycket längre än kapitalismen.

Om man utelämnar dessa antaganden, räcker de positiva argumenten för kapitalismens fortbestånd inte långt, och det är inte heller någon som egentligen har framfört dem i logisk form.

Även bortsett härifrån kan vi emellertid enligt min åsikt ge alla skäl som en förnuftig människa behöver för att inse, att kapitalismen inte kommer att bestå; att den kommer att försvinna inom några årtionden på sin höjd, och kanske inom bara ett par år (mera exakt bör man inte yttra sig i dessa sammanhang). Dessa skäl bevisar inte saken såsom man bevisar ett matematiskt eller logiskt teorem; intet antagande om framtida händelser kan bevisas på det sättet. Men de gör helt enkelt ifrågasättande antagande mera sannolikt än något alternativt antagande, vilket är ungefär så långt som man kan komma.

1. Det första kanske avgörande argumentet för att kapitalismen inte kommer att bestå så mycket längre är massarbetslösheten, som fortsätter i de kapitalistiska staterna, och att alla försök att avhjälpa den har misslyckats. Det är särskilt viktigt i detta sammanhang att de arbetslösa innefattar en stor procent av den ungdom, som just kommit upp i de arbetsföra åldrarna. En fortlöpande massarbetslöshet är inte någon nyhet i historien. Den är i själva verket ett tecken på att en viss samhällsorganisation är färdig att försvinna. Den förekom bland de fattigare medborgarna under Atens sista år, bland »stadsproletariatet» (som det kallades) i det romerska imperiet och, väl att märka, mot slutet av medeltiden bland de frigivna livegna och slavar, som körts bort från jorden för att ge plats åt ett kapitalistiskt brukningsätt.

Massarbetslöshet betyder, att en viss samhällsorganisation har fallit samman, att den inte längre kan erbjuda sina medlemmar socialt nödvändiga funktioner, inte ens efter dess egen föreställning om vad som är socialt nödvändigt. Den kan inte underhålla de sysslösa massorna någon längre tid, ty dess resurser räcker inte till. De arbetslösa vegeerar i samhällets utmarker och verkar dels som en oerhörd börda som belastar det och kommer det att förblöda och dels som ett ständigt irritationsmoment och en uppsamlingsplats för krafter

som riktas mot samhället.

Erfarenheten har redan visat, att det inte finns den ringaste möjlighet att befria kapitalismen från massarbetslösheten. Detta erkännes alltmåra allmänt av kapitalismens apologeter likaväl som av förespråkare för New Deal i Amerika. Inte ens det totala kriget, den mest drastiska »lösning» som tänkas kan, förmådde göra slut på massarbetslösheten i England och Frankrike och kommer inte heller att kunna göra det här i landet.

2. Kapitalismen har alltid karakteriserats av återkommande ekonomiska kriser, av periodiska högkonjunkturer som följts av periodiska depressioner. Den totala produktionskurvan har emellertid under varje högkonjunktur stigit mera än den gjorde under den närmast föregående, ända tills för något dussin år sedan. Produktionsvolymen steg, inte bara absolut utan också i förhållande till den ökade folkmängden och tekniska produktionskapaciteten. Trots kriserna steg alltså den kapitalistiska produktionen i allmänhet, vilket i praktiken utgjorde ett mått på den kapitalistiska sociala organisationens förmåga att utnyttja sina egna resurser. Efter världskrisen 1927-29 har kurvan vänt; maximum i förhållande till folkmängd och potentiell kapacitet ligger nu under varje högkonjunktur lägre än det gjorde under den närmast föregående. Kurvans nya tendens är i sin tur helt enkelt ett uttryck för att kapitalismen inte längre förmår att utnyttja sina egna resurser.

3. Samhällets och individernas skuldsättning har nått ett stadium, där den snart blir omöjlig att hantera. Skulderna liksom arbetslösheten suger upp kapitalismens sinande ström av livsdugligt blod. Och den kan inte likvideras. En statsbankrutt, som tidigare kunnat användas som medel att lätta kapitalismens skuldbörda, skulle inte längre göra mycket till saken. Statsbankrutt eller inflation i sådan omfattning att den kunde reducera skulden till hanterlig storlek, skulle — det är alla ekonomer överens om samtidigt förintat alla kapitalistiska institutioner.

4. Förutsättningen för den kapitalistiska marknadens fortsatta existens är att valutatransaktionerna vore åtminstone relativt fria. Det fria området i världen har emellertid inskränkts så mycket att man knappast kan tala om någon frihet längre. Detta framgår tydligt av de meningslösa guldförråden vid Fort Knox och av Rysslands, Tysklands och Italiens bytesmetoder inom handeln på 1930-talet.

5. Sedan tiden kort efter det första världskriget har jordbruket i alla de större kapitalistiska länderna kännetecknats av permanent depression. Jordbruket är uppenbarligen en outhärlig del av den totala hushållningen, och sammanbrottet i denna viktiga sektor är ytterligare ett symptom som ligger sjukdom, som angripit kapitalismen. Inga läkemedel — och tänk så många som prövats! — gör den minsta verkan. Jordbruksbefolkningen sjunker ned i skuldsättning och fattigdom, och man kan inte producera och distribuera så mycket livsmedel som behövs, samtidigt som jordbruket nått och jämnt hålles i gång med hjälp av statliga subsidier.

6. Kapitalismen kan inte längre finna användning för de tillgängliga fonderna av investeringsmedel, utan de får stå som outnyttjade poster i bankernas kassaböcker. Denna de privata tillgångarnas massarbetslöshet är knappast ett mindre allvarligt symptom på kapitalismens dödliga sjukdom än människornas massarbetslöshet. Bägge är tecken på de kapitalistiska institutionernas oförmåga att organisera den mänskliga aktiviteten. Under det sista årtiondet³) har kapitalinvesteringen i Förenta Staterna liksom i andra kapitalistiska länder nästan uteslutande företagits av staten, inte av enskilda.

7. Kapitalismen är, som vi sett, för sin existens beroende av relationerna mellan stormakterna och de efterblivna länderna och folken. Ett föga uppmärksammat men slående drag i de senaste årtiondenas utveckling är de kapitalistiska stormakternas oförmåga att sköta exploateringen och utvecklingen av dessa efterblivna områden. Detta illustreras bäst av förhållandet mellan Förenta Staterna och Sydamerika. Förenta Staterna har inte mäktat och

³ 1930-talet.

kan fortfarande inte göra upp en plan för den ekonomiska sidan av dess »halvklotspolitik», trots att landet måste behålla sin karaktär av imperium om det skall kunna överleva. Trots att vägen legat öppen under de senaste åren och i synnerhet under kriget, har ingenting blivit gjort.

8. Kapitalismen är inte längre i stånd att utnyttja sina egna tekniska möjligheter. En sida av detta förhållande belyses av ett sådant faktum som att Förenta Staterna är oförmögna att genomföra ett byggnadsprogram, trots att husen behövs och efterfrågas, medan de tekniska resurserna finns i överflöd. (Likadant är det med nästan allting.) En annan sida belyses av oförmågan att utnyttja nya uppfinningar och tekniska metoder. Hundratals sådana uppfinningar läggs oprövade på hyllan, trots att de skulle reducera det för produktionen nödvändiga antalet arbetstimmar och mängden av arbetskraft ofantligt och öka livets bekvämligheter i högsta grad. På många avsnitt i det ekonomiska livet — sådana som jordbruket, byggnadsindustrin, kolindustrin — skulle de tekniska metoder som nu står till buds komma de metoder som faktiskt användas att verka medeltida. Detsamma gäller i högre eller lägre grad på nästan alla områden. Att tillämpa de uppfinningar och metoder som står till förfogande skulle vara liktydigt med att utplåna den kapitalistiska strukturen, det inser man mycket väl. På kapitalismens nuvarande stadium lider man av »teknisk arbetslöshet»; men det är ingenting mot följderna av att kapitalismen utnyttjade sina nuvarande tekniska resurser.

9. Lika symtomatiskt och lika avgörande som denna ekonomiska och tekniska utveckling är det faktum, att kapitalismens ideologier mist sin slagkraft. Ideologier är, har vi sagt det cement, som håller den sociala byggnaden samman; när cementet lossnar störtar byggnaden samman. Och ingen som observerat världshändelserna de sista tjugu åren kan tvivla på, att de borgerliga ideologierna alltmer förlora sin sammanhållande förmåga. Dessutom har deras vetenskapliga pretentioner tillbakavisats. Historia, sociologi och antropologi äro inte mycket till vetenskaper ännu, men de räcker till för att komma varje allvarligt sinnad person att begripa, att kapitalismens idéer inte är skrivna i stjärnorna, att de inte är universella naturlagar utan tidsbundna uttryck för vissa intressen och ideal vid en given historisk tidpunkt.

Ideologiernas vetenskapliga brister är dock inte i och för sig avgörande. Det betyder ingenting hur ovetenskaplig eller anti-vetenskaplig en ideologi må vara: den kan tjäna sitt syfte så länge den förmår entusiasmera den stora massan av människor. De stora revolutionerna och de ekonomiska landvinningarna visar, att de borgerliga ideologierna en gång i tiden ägt denna förmåga. Nu göra de det inte längre.

Ingenstans framträder dessa ideologiers maktlöshet tydligare än när det gäller ungdomen, och framtiden tillhör ju ungdomen. Den frivilliga militärrekruteringens misslyckande i England och här i landet talade sitt tydliga språk. De hundratals distingerade, äldre personer som 1940 höjde sina röster för att förebrå den amerikanska ungdomen för »likgiltighet», »bristande offervillighet» och »brist på ideal», uttryckte samma sak på ett annat sätt. Hur berättigade var inte dessa förebråelser! Och vilken liten effekt de hade!

När det kommer till kritan har bourgeoisin själv i hög grad förlorat tron på sina ideologier. Orden börjar låta ihåliga även i de varmaste sympatisörernas öron.

All historisk erfarenhet visar, att obegränsat självförtroende är en nödvändighet för varje man eller klass som vill ta ledningen, som vill samla makten och privilegierna i samhället i sina händer.

*

Man skulle med lätthet kunna lägga en rad andra symtom till de ovan uppräknade, men de nämnda är kanske de mest karakteristiska. De har dessutom en kumulativ effekt; erfarenheten visar, att varje botemedel som försökts bara gjort sjukan värre. Slutsatsen måste bli, att den kapitalistiska samhällsorganisationen är på upphällningen.

4. Teorin om proletarietets socialistiska revolution

Det enda allvarliga alternativet till teorin om byråkraternas revolution är teorin om det kapitalistiska samhällets avlösning av det socialistiska. Föreställningen omfattas av socialister, kommunister och i allmänhet alla som kalla sig marxister; i en något annan formulering accepteras den också av anarkister och anarkosyndikalister. Intressant nog anammas den dessutom av många andra, som inte alls betrakta sig som marxister, till och med av många som äro motståndare till socialismen. Många »liberaler» tror att socialismen är på väg. Och det finns många inbitna kapitalister som tror det samma, fast tanken inte alls faller dem i smaken.

Vi måste först göra klart vad som menas med »socialistiskt samhälle».

Det bör framhållas, att anarkisternas, socialisternas, kommunisternas och alla de andra varianternas teorier kan betraktas som en och densamma när det gäller det centrala och enda problemet i denna bok — frågan om vad slags samhällstyp som kommer att uppstå inom den närmaste framtiden och dominera under närmast kommande period av mänsklighetens historia. Alla de ifrågavarande teorierna är i stort sett överens om vad de mena med »socialistiskt samhälle» (även om de kanske kallar det något annat — »kommunism» eller »anarkistiskt samhälle»), och de är alla överens om att det är på väg. De har olika uppfattningar om hur det skall komma och vad som bör göras för att hjälpa fram det, men de äro överens om att det kommer.

Deras socialistiska samhälle kännetecknas först och främst av att det är *klasslöst*, helt *demokratiskt* och *internationellt*.

Att det är »klasslöst» betyder, att ingen person eller persongrupp har någon direkt eller indirekt äganderätt till produktionsmedlen, annat än vad alla andra samhällsmedlemmar har. Detta är liktydigt med att någon äganderätt till produktionsmedlen icke finns. Demokratin i det hypotetiska socialistiska samhället skall utbyggas tills den är fullständig och omfattar alla områden av samhällslivet — det politiska, det ekonomiska och det sociala. Och det socialistiska samhället skall organiseras i internationell skala; om det inte kan genomföras i de första stadierna så är det likväl tendensen i socialismen. Om det inte blir internationellt genomfört genast, så är det i alla fall internationalistiskt i princip — som det för övrigt måste vara om det någonsin skall bli internationellt i praktiken.

Det finns en annan viktig punkt, vari man åtminstone efter Marx är överens inom alla socialistiska grupper: åsikten, att arbetarklassen har en avgörande roll i omdaning av samhället efter socialistiska linjer. Huvudstyrkan i den sociala rörelse, som kommer att genomföra socialismen, skall rekryteras ur arbetarklassens led.

Schematiskt uttryckt uppfattas förloppet sålunda av den marxistiska rörelsen: arbetarklassen kommer att överta makten i samhället (på revolutionär väg enligt den leninistiska riktningen, på parlamentarisk väg enligt den reformistiska riktningen); staten kommer sedan att avskaffa den privata äganderätten antingen genast eller inom kort tid, och efter en viss anpassningsperiod (av den leninistiska riktningen kallad »proletarietets diktatur») kommer socialismen att genomföras. Under socialismen kommer staten i enlighet med dess fullt demokratiska, klasslösa struktur betydelsen av regeringens tvångsinstitutioner (polis, armé, fängelser) att försvinna helt och hållet.

(Anarkismen skiljer sig från marxismen i tron att staten inte kan användas för att genomföra det fria klasslösa samhället utan måste avskaffas med detsamma; arbetet med socialiseringen utföres av arbetarorganisationer — fackföreningsrörelse, Kooperation etc. Slutresultatet är emellertid det samma.)

De som tror att det kapitalistiska samhället kommer att avlösas av det socialistiska, tror naturligtvis också att det kapitalistiska samhället kommer att försvinna. Det är ett korollarium

till deras allmänna sats. Denna senare föreställning, att kapitalismen kommer att försvinna, är identisk med vår slutsats i kapitel 3, och jag har naturligtvis ingenting att invända, även om jag inte vill instämma med alla de argument som marxisterna anför till stöd för sin uppfattning. Men tanken att kapitalismen kommer att försvinna är på intet sätt identisk med tanken att socialismen kommer att avlösa den. Dessa båda föreställningar står inte i någon absolut relation till varandra. Och vi intressera oss främst för den andra i ordningen.

En översikt av den marxistiska litteraturen visar genast, att teorin står på betydligt solidare grund i sin analys av kapitalismen, som leder till slutsatsen att kapitalismen inte blir bestående så länge (fast Marx själv kraftigt underskattade den tidsrymd som kunde komma ifråga), än den gör i de teorier som leder till den viktiga slutsatsen att socialismen kommer att avlösa kapitalismen. Om vi instämmer aldrig så mycket i den första slutsatsen, och jag för min del instämmer helt i den, så kan inte det tvinga oss att acceptera den andra. Ett omsorgsfullt studium visar i själva verket, att marxisterna knappast anför några bevis alls för den andra slutsatsen. De grundar den nästan uteslutande på en slutledning och två antaganden. Slutledningen är ovidkommande i detta sammanhang; det ena antagandet är antingen meningslöst eller felaktigt; och det andra är utan vidare felaktigt.

Slutsatsen härledes ur den »dialektiska materialismens» metafysiska teori. Man antar att Hegels metafysiska logik med dess tes, antites och syntes på något sätt garanterar, att sammanstötningen mellan de två antitetiska klasserna, bourgeoisin och proletariatet, resulterar i socialismen. Reduktionen kan vara riktig i och för sig, men ingen deduktion av någon metafysisk teori kan någonsin tala om vad som kommer att hända i verkligheten. En sådan prognos kan endast ställas på grundval av erfarenheter och slutsatser dragna ur erfarenheten, om den skall äga någon sannolikhet. Ovannämnda slutledning behöver därför inte sysselsätta oss mera.

Det första antagandet formuleras av marxisterna (och andra) på följande sätt: socialismen är det enda »alternativet» till kapitalismen. Därefter drar de följande slutsats: eftersom kapitalismen inte kommer att bestå (vilket vi förutsatt), och eftersom socialismen är det enda alternativet till kapitalismen, måste socialismen komma. Det logiska resonemanget är fullständigt riktigt, men slutsatsen är inte nödvändigtvis sann, om inte den andra förutsättningen stämmer med verkligheten. Och här ligger just pudelns kärna.

Det är inte lätt att fatta den exakta innebörden i påståendet, att socialismen är det »enda alternativet» till kapitalismen. Logiskt sett finns det en mängd, teoretiskt sett en oändlig mängd alternativ till kapitalismen, däribland alla samhällstyper som någonsin existerat och alla som någon kan fundera ut. I praktiken kan man otvivelaktigt bortse från de flesta av dem, eftersom de är enbart fantastiska med hänsyn till den aktuella situationen i världen. Men en del av dem kan inte elimineras i förväg utan studium av föreliggande fakta. Och dessa fakta visar, att en annan samhällstyp, den byråkratiska, inte bara är ett möjligt alternativ till både socialism och kapitalism (vilket bara det räcker för att bevisa antagandets oriktighet) utan också ett mera sannolikt alternativ än något av de andra.

Det andra antagandet har följande innehåll: avskaffandet av den privata äganderätten till produktionsmedlen är i och för sig tillräckligt, en garanti för att resultatet skall bli socialism — d. v. s. en fri och klasslös typ av samhälle. Det finns emellertid redan nog med historiskt material för att bevisa detta antagandes oriktighet. Det är riktigt att kontroll över produktionsmedlen är ett nödvändigt villkor för den privilegierade klassens maktställning; men detta förutsätter inte privat äganderätt för individen. Äganderätten kan utövas korporativt, av institutioner i stället för av individer: så har det utan tvivel varit i många samhällen där prästerna utgjort den härskande klassen — i otaliga primitiva kulturer, i Egypten, i viss grad under medeltiden. I sådana samhällen kan det finnas och har funnits ett fåtal rika och många fattiga, ett fåtal mäktiga och många undertryckta, precis som i sådana

samhällen (t. ex. det kapitalistiska) där äganderätten utövas av privata individer.

Ryssland har redan bevisat att ovan nämnda fenomen inte bara är förbundna med forna tiders samhällstyper. Antagandet att socialismen måste komma som ett garanterat resultat av den privata äganderättens avskaffande måste utan vidare avvisas. Det har helt enkelt intet som helst stöd av fakta. Det uttrycker en förhoppning och ingenting annat; en förhoppning som är dömd att svikas, som så många andra.

Bortsett från ovan anförda slutsats och antaganden finns det mycket litet som stödjer åsikten, att socialismen måste komma. Många människor skulle naturligtvis önska att det blev så, och många anser socialismen vara den bästa samhällsform man kan tänka sig. Men vi får inte låta våra önskningar hindra ett förutsättningslöst studium av fakta. Om vi förutsäger att socialismen är på väg, så måste vi grunda prognosen på det material, som den faktiska utvecklingen lämnar. Man måste kunna visa, att det finns starka tendenser mot socialismen i dagens samhälle, att socialismen är det sannolikaste resultatet av utvecklingen. Och tidens händelser visar ingenting i den vägen; de tycks göra det för somliga människor, som antingen accepterar ovan nämnda, icke verifierade antaganden eller därför att de förväxlar verkligheten med sina önskningar.

Men inte nog härmed. Den faktiska utvecklingen visar tydligt att socialismen *inte* är på väg, och vi skall nu ge en kort översikt av detta bevismaterial. Häribland kan vissa fakta om själva den marxistiska rörelsen betraktas som särskilt viktiga, eftersom den marxistiska rörelsen är den viktigaste sociala drivkraft, som kan tänkas spela en roll för socialismens genomförande.

Den marxistiska rörelsen är uppdelad på flera grupper. De två viktigaste är den *reformistiska* (socialistiska eller socialdemokratiska) riktningen, som främst består av de till andra internationalen m. e. m. fast knutna partierna samt några andra partier i olika länder med liknande program; samt den *stalinistiska* riktningen, som består av de till den kommunistiska eller tredje internationalen anslutna partierna. Härtill kommer en del smärre oppositionspartier, liksom stalinismen grundade på Lenins tolkning av marxismen, vilka var och en anser sig som direkt arvtagare till Marx på sitt speciella vis.

Med den »marxistiska rörelsen» eller »marxister» avser jag alla dessa grupper och individer, det vill säga alla som i dagligt språkbruk benämns marxister och som historiskt och teoretiskt är på något sätt förbundna med Marx och hans teorier. Vi måste göra detta klart, därför att marxisterna har en vana som de kanske övertagit från kyrkan. Så fort någon försöker analysera något företag av kyrkans medlemmar eller institutioner som skulle kunna skada kyrkans goda namn och rykte eller dess krav på gudomlig ofelbarhet så är man genast färdig med svaret att det inte »i verkligheten» är kyrkan, som är en mystisk och övernaturlig företeelse, som bär ansvaret, utan någon felande, mänsklig individ, som då inte handlat efter kyrkans krav utan efter sin egen syndfulla, mänskliga natur. Genom denna argumentering skall naturligtvis kyrkans handlingar under alla förhållanden framstå såsom korrekta.

På liknande sätt förnekar varje variant av marxismen allt ansvar för vad andra varianter kan företa sig och dessutom för allt som den egna gruppen åstadkommer, om det ser ut att inte slå väl ut eller leda bort från socialismen i stället för emot den. Marxismen blir på det sättet liksom kyrkan höjd över varje misstanke. Vi vill emellertid inte låta någondera använda denna bekväma utväg. När vi delar ut korten skall vi försäkra oss om att de inte är blandade i förväg.

*

1. Vi skall senare studera utvecklingen i Ryssland efter 1917. Här skall endast anmärkas, att den lämnar ett tungt vägande material mot åsikten att socialismen är på väg. Jag avser då naturligtvis utvecklingen sådan den faktiskt varit och inte så som Sovjets officiella och inofficiella försvarsadvokater brukar framställa den. Huvuddragen i denna utveckling är tydliga nog för alla som har ögon att se med, men det torde vara omöjligt att öppna ögonen på

den, som i förväg beslutat sig för att ingenting se.

I november 1917 övertog bolsjevikpartiet makten i Ryssland. Dess program var att socialisera samhället och det stöddes av en stor del, kanske majoriteten av de ryska arbetarna och de obesuttna bönderna. Några månader senare avskaffades den privata äganderätten till de viktigaste produktionsmedlen och äganderätten överfördes på staten. Under revolutionens första år försvarade sig regimen framgångsrikt i en rad inbördeskrig och interventionskrig, som fientligt sinnade makter började. Regimen har hållit sig kvar vid makten sedan dess.

Ett socialistiskt samhälle betyder, som vi ha sett, ett samhälle som är klasslöst, demokratiskt och internationellt. Om socialismen är möjlig att förverkliga, om den är bestämd att bli samhällstypen för den kommande perioden i mänsklighetens historia, så behövde vi kanske inte med nödvändighet förvänta, att Ryssland redan nu skulle ha genomfört socialismen. Vi finge då ta med i räkningen de särskilda svårigheter, som måste uppstå genom att revolutionen inte kom i ett utvecklat land utan i Ryssland år 1917: det vill säga, i ett land, som var mycket efterblivet både ekonomiskt och kulturellt, härjat av kriget och omgivet av fiender, både inom och utom gränserna (fast vi samtidigt skulle undra varför revolutionen faktiskt kom i ett efterblivet i stället för ett utvecklat land, tvärt emot vad alla socialistiska teoretiker trodde före 1917).

Men även om vi tar detta med i räkningen, skulle vi ha rätt att vänta oss, att det finns tydliga och omisskännliga *tendenser*, som pekade mot socialismen, i enlighet med teorin om att socialismen är på väg. Detta skulle betyda, att även om Ryssland av idag inte nödvändigtvis behöver vara socialistiskt — det vill säga fritt, klasslöst och internationellt — så måste det vara närmare socialismen än det var vid revolutionens början: friare, närmare till avvecklingen av klasserna och klasskillnader och internationalistiskt om också inte internationellt.

Revolutionens ledare och de flesta andra, som trodde på den socialistiska teorin, även de som var osympatiskt inställda till Ryssland, hyste faktiskt sådana förväntningar. Marxisternas förväntningar var i själva verket så starka, att de fungerade som svarta glasögon, vilka hindrade marxisterna från att se vad som i verkligheten försiggick i Ryssland, eller åtminstone från att erkänna vad de såg. Dessa svarta glasögon hindrar ännu i dag Stalins anhängare i alla länder från att se klart.

Verkligheten kom emellertid de optimistiska förväntningarna på skam, som så ofta händer. Det ryska revolutionära samhället visade inga tendenser till att bli socialistiskt, det tog inte ett steg i riktning mot socialismen. Utvecklingen gick i stället i rakt motsatt riktning. Ser man på de tre avgörande kännetecknen på ett socialistiskt samhälle — klasslöshet, frihet och internationalism — befinner sig Ryssland nu ofantligt mycket längre bort än under revolutionens första år; utvecklingen har inte heller gått tillfälligt utan tvärtom konsekvent i denna riktning efter de allra tidigaste åren. Utvecklingen står i direkt motsättning till den marxistiska teorin: i Ryssland fanns de avgörande förutsättningarna om inte för socialismen så i alla fall för utveckling i den riktningen, ansågs det — statsmakten låg i händerna på ett marxistiskt »arbetarparti», och den privata äganderätten till produktionsmedlen hade avskaffats, vilket ansågs som en avgörande förutsättning.

Kapitalisterna hade med få undantag försvunnit från det ryska samhället och de har inte kommit tillbaka. Trots detta har en ny klassindelning uppkommit efter ekonomiska linjer och klasskillnaden är lika stor som i de kapitalistiska staterna, om inte större. Detta framgår å ena sidan av det faktum, att den stora massan av folket undanhålles varje möjlighet till kontroll över produktionsmedlen (äganderättens crux), å andra sidan av inkomstdifferentieringen.

Enligt en artikel av Leon Trotskij, publicerad i slutet av 1939, och enligt vad jag själv inhämtat under en noggrann genomgång och analys av statistik, som publicerats i Sovjetpressen, erhåller nu de 11 eller 12 procenten i toppen av Sovjets inkomstpyramid omkring 50 procent av nationalinkomsten. Differentieringen är större än i Förenta Staterna, där 10 procent

av befolkningen svarar för ungefär 35 procent av nationalinkomsten.

Friheten och demokratin har aldrig nått någon högre utveckling i revolutionens Ryssland, men det fanns dock ett visst mått av bägge under revolutionens första år — det vill säga under de värsta vedermödornas år, under hungersnöd, inbördeskrig, interventionskrig, då man kunde vänta av vilken regim som helst att den skulle inskränka friheten eller avskaffa den. Demokratien visade sig däri, att det förekom legala oppositionspartier och officiella fraktioner inom själva bolsjevikpartiet, att lokala sovjeter hade viktiga rättigheter, att det fanns arbetarkommittéer i fabrikerna, fackföreningar etc., och även i sådant som att titlarna avskaffades, speciella sätt att tilltala »överordnade» lades bort, civil uniformering, olikheter i uppfostran och andra yttre tecken på sociala klasskillnader försvann.

Det ryska samhällslivet har numera förlorat varje spår av frihet och demokrati. Ingen opposition av något slag (själva frihetens hjärteblod) är tillåten, inga organisationer eller institutioner har några som helst självständiga rättigheter och de yttre tecknen på klasskillnader och despotism har återkommit bit för bit. Alla vittnesbörd talar för att den ryska autokratin är den mest långtgående i mänsklighetens historia, den hitlerska icke undantagen.

Den ryska revolutionens ledare väntade sig att deras gnista skulle tända världsrevolutionens brasa, en förväntan som baserades på de socialistiska teorierna om internationalismen. Det gick inte så, men ledarna förblev under de tidigaste åren internationalister i sin syn på världen och sina handlingar, och brydde sig i teorin inte om några nationella gränser. De betraktade den ryska staten bara som de internationella socialistiska massornas kastell, som skulle utnyttjas eller offras allteftersom världsrevolutionens högre intressen kunde kräva. Efter de första åren fick denna internationalism lämna plats för en stadigt växande nationalism, som under de sista åren till och med övergått allt som presterats i den vägen under tsartiden. Den pseudo-internationalism som fortfarande demonstreras ibland och som säges vara representerad av den kommunistiska internationalen och de därtill anslutna partierna, är ingenting annat än den ryska nationalismen, i världs-upplaga, och internationalistisk är den bara i samma mening som Hitlers femte kolonn eller Englands och Förenta Staternas hemliga underrättelseväsen äro internationella.

Ett förutsättningslöst studium av utvecklingen i Ryssland måste utvisa, att teorin om att socialismen skulle vara på väg inte bestyrkts i något viktigare avseende; varje drag i den ryska utvecklingen går i rakt motsatt riktning mot vad teorin ger oss anledning att vänta och vad dess anhängare trodde. »Dialektiker» kan naturligtvis bortförklara det som hänt i Ryssland. De kan säga, att alltsammans beror på att Stalin kom till makten i stället för Trotskij, eller på att de andra staterna inte gjorde revolution, eller på att Ryssland var ett efterblivet land. Nästa gång ... kommer det att gå annorlunda. Men faktum kvarstår att Stalin kom till makten, att de andra staterna inte gjorde revolution eller i varje fall inte lyckades med det, och att revolutionen kom i ett efterblivet land; och att den ryska revolutionen inte ledde till socialism utan till något helt annat. Ryssland har varit, och detta erkännes av alla partier, »det första experimentet med socialism». Resultatet av *detta* experiment verifierar endast åsikten att man inte kan genomföra eller ens närma sig socialismen under nuvarande historiska skede. Ett eller t. o. m. flera experiment av det slaget kan inte i och för sig betraktas som avgörande och slutgiltigt — inga experiment är någonsin avgörande och slutgiltiga. Men vi måste dra våra slutsatser av de fakta som föreligger, ända tills vi får reda på ytterligare faktorer, som kanske talar ett annat språk.

För att göra en kort sammanfattning: Ryssland utvecklades inte mot socialismen, men det utvecklades inte heller tillbaka mot kapitalismen. Detta faktum har en avgörande betydelse för problemet i denna bok. Alla som ställt prognoser för utvecklingen i Ryssland har delat den uppfattning jag diskuterat ovan, nämligen att socialismen är det »enda alternativet» till kapitalismen; varav följer att Ryssland antingen måste utvecklas mot socialismen eller tillbaka

mot kapitalismen — eftersom det väl inte kunde stå alldeles stilla. *Ingen av dessa båda anteciperade utvecklingslinjer har följts i verkligheten.* Alla försök att förklara det nuvarande ryska systemet som kapitalistiskt — och många försök i den riktningen har gjorts på sista tiden — eller på väg att bli kapitalistiskt ha ömkligen misslyckats (ingen *kapitalist* hyser några illusioner om den saken). Trotskij, som annars var den mest lysande av alla Rysslandsanalytikerna, vidhöll till sin död envist denna »antingen — eller»-hypotes och blev följaktligen under de senare åren allt mer ur stånd att förklara vad som försiggick på ett förnuftigt sätt och att förutsäga vad som skulle inträffa. Den enda utvägen ur det teoretiska dilemmat är ett erkännande av att socialism och kapitalism inte är de enda alternativen, att utvecklingen i Ryssland varken tenderat mot socialism eller kapitalism utan mot det *byråkratiska samhället*, den samhällstyp, som nu är på väg att avlösa kapitalismen över hela världen.

2. Jag har redan tidigare omnämnt det andra komplex av fakta, som bevisar att socialismen inte är på väg: den väntade socialistiska revolutionen, även en nominellt socialistisk revolution som den ryska, kom inte någon annanstans; revolutionsförsök på andra håll, som i Tyskland, Ungern, Finland och Kina lyckades inte. Likväl gav den socialistiska teorin all anledning förmoda, att revolutionen skulle komma och bli lyckligen genomförd, och de socialistiska teoretikerna trodde det. Alla de viktigare förutsättningarna för övergången till socialism förelåg vid tiden omedelbart före kriget. Arbetarklassen, som antas skola upp bära den socialistiska revolutionen, visade sig oförmögen att överta makten, än mindre i stånd att genomföra socialismen. Och likväl såg större delen av världen ut som en slaktarbod; arbetarna hade vapen i händerna i sin egenskap av huvudstyrkor i massarméerna, och de hade Rysslands exempel för sina ögon.

3. På en punkt har händelserna i Ryssland lämnat tydligt och klart besked. Det andra antagande vi diskuterat — att avskaffandet av kapitalismens privata äganderätt till produktionsmedlen är en tillräcklig garanti för att socialismen skall komma — är inte riktigt. Äganderätten avskaffades i Ryssland 1918. Socialismen är inte genomförd, den har inte ens kommit närmare. I praktiken resulterade inte avskaffandet av äganderätten i socialism, makten stannade inte ens hos arbetarna — i dag har de ingen makt alls. Den förutsatta, nödvändiga förbindelsen mellan avskaffandet av kapitalismens privata äganderätt å ena sidan, klass-löshet och frihet å den andra existerar inte. Fakta bevisar det, och teorin måste anpassas därefter.

För åsikten att socialismen är på väg spelar detta en nästan avgörande roll. Ty mer än på något annat byggde denna uppfattning på övertygelsen om detta sammanhang. Marxister av alla schatteringar har alltid trott, att om den privata äganderätten upphävdes, så genomförde man i realiteten socialismen — byggde upp det fria, klasslösa, internationella samhälle, som Marx uppställt som ideal och ansåg vara i antågande. Nu vet vi att det inte är detsamma som att genomföra socialismen. Om vi fortfarande tror att socialismen kan genomföras, måste vi söka andra grunder för vår tro än dem, som förut ansågs tillräckliga.

4. *Om* socialismen kommer har, som vi sett, arbetarklassen alltid och med all rätt betraktats som den socialgrupp, som i främsta rummet skall bära upp den. Enligt Marx själv innebar kapitalismens inneboende utvecklingstendens mot centralisering och monopolisering, att den överväldigande majoriteten av befolkningen skulle »proletariseras». Det skulle då bli en enkel sak att införa socialismen, eftersom proletärerna inte skulle ha någon mer än en handfull kapitalister emot sig.

Som bekant gick inte utvecklingen i den riktning som Marx förutsagt. Även i utvecklade länder vägrade vissa av hushållningens områden, i synnerhet jordbruket, att underkasta sig kapitalistiska produktionsformer; de flesta som arbetar i jordbruket är varken kapitalister eller arbetare (i ordets ekonomiskt-tekniska bemärkelse) utan självständiga småföretagare. Självständiga småföretagare finns kvar inom många grenar av hushållningen, och de sista

sjuttiofem åren har en så kallad »ny medelklass» växt upp, bestående av verkställande direktörer och ingenjörer, företagsledare, disponenter och kamrerare m. fl., som inte utan svårighet kan pressas in i någon av grupperna »kapitalister» och »proletärer».

Redan före 1914 var det uppenbart att det förhöll sig så. Efter det första världskriget har emellertid arbetarklassens sociala position försämrats kraftigt. Försämringen kan iakttas på flera avsnitt av utvecklingen:

a) Ökningen av antalet arbetare — i synnerhet av de i detta sammanhang avgörande industriarbetarna — i förhållande till den totala folkmängden har gått tillbaka, och relationen har i många länder förändrats i högsta grad under trettioålet.

b) Större delen av de arbetslösa tillhör arbetarklassen.

c) Förändringar i den industriella tekniken har å ena sidan medfört ökad efterfrågan på icke yrkeskunnig eller endast föga utbildad arbetskraft i förhållande till den yrkeslärd; å andra sidan har produktionsprocessen allt mer bundits vid mycket specialiserad yrkeskunnsighet. För att arbeta med produktionsplanering eller som ingenjör fordras en lång utbildning som få arbetare äger eller har möjlighet att tillägna sig. De produktionsmetoder som tillämpades på Marx' tid krävde en högre procent yrkeslärd arbetare. Skillnaden i utbildning mellan en genomsnittsarbetare och en genomsnittlig ingenjör eller produktionsledare var inte så stor — i själva verket behövdes inte i de flesta fabriker och företag några särskilda ingenjörer, vetenskapsmän eller produktionsledare, eftersom deras arbete antingen inte behövdes eller också kunde utföras av vilken yrkesutbildad arbetare som helst.

I dag skulle emellertid produktionsmaskinen bromsas kvickt nog, om man toge bort de högt utbildade teknikerna; så snart allvarigare fel uppstod eller förändringar eller ersättningar måste göras eller planer för en ny produktionsperiod utarbetas, skulle det inte gå att lösa svårigheterna. Arbetarnas ställning i produktionsprocessen blir därför mycket förändrad. På Marx' tid kunde man utan större svårighet tänka sig, att arbetarna övertog fabriker och gruvorna, järnvägarna och skeppsvarven för att sköta dem själva; det fanns i varje fall ingen anledning förmoda, att arbetarna inte kunde sköta produktionsmaskinen med de krav som då ställdes. Den möjligheten är numera utesluten av tekniska skäl, om inte annat. Arbetarna skulle inte kunna sköta det nuvarande samhällets produktionsapparat på egen hand.

d) Den motsvarande förändringen av *krigföringens* teknik kan tas som ett annat, viktigt exempel på arbetarklassens försämrade sociala läge, eftersom sociala relationer i sista hand är en fråga om relativ maktställning.

e) Det kapitalistiska samhället var det första utvecklade kultursamhället, som införde folkarmén. De nedslående erfarenheterna med legoarméer och senare med små stående arméer som var vanliga under kapitalismens första århundraden visade, att kapitalismen måste stödja sig på massarméer, såsom Machiavelli förutsagt. Men massarméerna betydde samtidigt ett latent hot mot kapitalismens härskare, ty när de sattes upp fick arbetarna militärutbildning och vapen, som de när som helst kunde rikta mot de inhemska herrarna i stället för mot den främmande fienden. Den marxistiska teorin, särskilt leninismen, tillskrev naturligtvis detta en avgörande betydelse och baserade i själva verket hela sin revolutionära strategi på det: arbetarmassan, som beväpnats av sina herrar, skulle »vända vapnen åt rätt håll».

Under modern tid fram till första världskriget har infanteriet varit det viktigaste truppslaget. Infanteriets vapen och stridsmetoder var jämförelsevis enkla: det behövdes inte mycket förstånd eller övning för att använda dem. Vem som helst kan delta i en massattack med infanteri. Därför kunde det tänkas, att de meniga soldaterna (de beväpnade arbetarna), ifall de revolterade, bleve jämngoda motståndare till de delar av armén, som inte revolterade.

Den militära situationen började emellertid ändras under det första världskriget, och denna förändring fortsatte i än större omfattning under det andra. Massinfanteriet har inte försvunnit,

åtminstone inte ännu. Men den avgörande rollen spelas numera av komplicerade uppfinningar — flygplan, tanks och liknande — som kräver betydande kunskaper och träning för att kunna tillverkas och användas. Industriarbetarna kan inte lära sig det på en dag; och man bör observera, att flygvapnet och de andra högt mekaniserade truppslagen knappast alls rekryteras ur industriarbetarnas led. Liksom den nya industriella tekniken försvagar arbetarnas position i produktionsprocessen, försvagar den nya militära tekniken deras position i en ev. revolutionär kris. Gatubarrikader och knölpåkar förslår inte långt mot tanks och bombplan, inte ens musköter gör det.

5. De olika marxistiska partierna är de viktigaste gruppbildningar, som har införandet av socialismen på sitt program. Faktiska *framgångar* för sådana partier garanterar inte alls socialismens seger, såsom framgår av det ryska experimentet: som allmän regel gäller, att ett politiskt partis deklarerade mål inte står i något nödvändigt förhållande till det som sker, när det kommer till makten. Faktiskt misslyckande för dessa partiers del lämnar däremot nytt och tungt vägande bevismaterial mot åsikten att socialismen är på väg, eftersom en av de främsta sociala krafter, varpå uppfattningen grundats, därigenom elimineras. Faktum är, att de marxistiska partierna misslyckats över hela världen under de två sista årtiondena. Deras öde kan sammanfattas som följer: de har antingen misslyckats med socialismen eller övergivit den, oftast bägge delarna.

Att de marxistiska partierna misslyckats betyder emellertid inte bara att några av dem upphört att existera. Somliga apologeter försöker ursäktas marxismen med att den »aldrig fick någon chans». Detta är långtifrån riktigt. Marxismen och de marxistiska partierna har haft många chanser. Ett marxistiskt parti övertog makten i Ryssland. Det dröjde inte länge förrän det övergav socialismens idé, om inte i ord så i alla fall i handling. Under det första världskrigets sista månader och åren närmast efteråt skakades de flesta europeiska länder av kriser, som öppnade dörren på vid gavel för de marxistiska partierna: de visade sig utan undantag oförmögna att gripa och behålla makten.

En detaljerad redogörelse för de marxistiska partierna sedan 1914 skulle endast befästa det intryck, som en hastig översikt lämnar. Slutresultatet blir, att partierna i praktiken antingen övergivit marxismen eller misslyckats med den varje gång historien givit dem en chans, och det har varit många gånger. Detta är ett faktum, som varken den bittraste fiende eller varmaste anhängare av marxismen kan bortförklara. Detta faktum visar ingenting om det socialistiska idealets moraliska kvalitet, fastän somliga tror det. Men det ställer utom allt tvivel att vilken moralisk halt socialismen än må ha, så kommer den inte att genomföras.

6. Parallellt med de marxistiska partiernas försvinnande från scenen sönderfaller den marxistiska ideologin.

Först och främst har marxismens storståtliga pretentioner på vetenskaplig karaktär måst övergivas inför århundradets vidgade vetande på det historiska och antropologiska området och nutidens ökade insikter i vetenskaplig metodik. Den marxistiska filosofin, d. v. s. den dialektiska materialismen, har satts på sin plats bland de andra föråldrade, spekulativt metafysiska teorierna från adertonhundratalet. Marxismens universella historiesyn får lämna plats för mera mödosamma, fast kanske inte känslomässigt fullt så upplyftande antropologiska forskningsmetoder. Marxismens ekonomiska lagar visar sig oanvändbara för en konkret behandling av aktuella ekonomiska frågor. Man kan naturligtvis inte frångå Marx' egna skrifter allt vetenskapligt värde; tvärtom måste vi även i fortsättningen betrakta honom som en av de främsta gestalterna i de historiska vetenskapernas utveckling under alla tider — även om dessa fortfarande befinner sig på lindebarnsstadiet som vetenskaper betraktade.

En ideologis styrka kan avläsas på flera sätt: på det antal människor, som låter sig ryckas med, och den grad vari de rycks med — d. v. s. om de nöjer sig med muntliga lojalitetsförklaringar eller vill offra sig och dö för ideologin. Eldprovet kommer, när en rivaliserande ideologi

dyker upp och bjuder en någorlunda jämbördig kamp. Den marxistiska ideologin, eller mera exakt uttryckt, de rent *socialistiska* delarna av den marxistiska ideologin har i dessa avseenden förlorat alltmer av sin slagkraft. Det är särskilt påtagligt beträffande den viktigaste delen av befolkningen, ungdomen, som inte längre är mera villig att dö för den marxistiska ideologin än den vill dö för de kapitalistiska ideologierna. Den enda riktning inom marxismen, som fortfarande tycks besitta någon mera anmärkningsvärd dragningskraft, är den stalinistiska varianten av leninismen, men den är inte längre klart socialistisk. Den marxistiska ideologin har kunnat behålla sin dragningskraft endast genom att offra socialismen, precis som det gick med det stalinistiska partiet.

En ideologi vinner naturligtvis inte sin popularitet bara på grund av de ord den innehåller, eller därför att den propageras särskilt skickligt. Man kan inte helt bortse från sådana faktorer, men en ideologi kan inte vinna gehör hos massorna om den inte ger uttryck för faktiska behov och intressen och förhoppningar hos dem, även om den gör det på ett förvridet och felaktigt sätt. Den måste också åtminstone i någon grad avspegla de faktiska sociala relationerna och deras utvecklingstendenser. Att såväl kapitalismens som socialismens ideologier börjat förlora sin dragningskraft beror i båda fallen därpå, att de inte längre övertygande kan uttrycka dessa behov och intressen och förhoppningar, att de inte längre avspeglar faktiska sociala förhållanden och aktuella utvecklingstendenser.

5. Kampen om makten

Innan vi utvecklar teorin om den administrativa revolutionen är det tillrådligt att försöka reda ut innebörden av uttrycket »kampen om makten». De termer vi tillämpar på sociala kollektiv har i många fall övertagits direkt från deras vardagliga användning rörande individernas verksamhet. Vi talar om »gruppmentalitet» eller »gruppens vilja» eller »beslut»; om »försvarskrig»; och likaså om en »kamp» mellan grupperna. Vi vet vad vi menar, åtminstone i stort sett, när vi använder dessa termer om individer och deras handlingar; ett ögonblicks eftertanke borde emellertid säga oss, att kollektiv varken har någon mentalitet eller vilja eller fattar beslut på samma sätt som individer. »Försvar» betyder vanligen för en individ att han försöker hindra någon annan individ att slå honom; »kamp» betyder i ordets egentliga bemärkelse en handgriplig fysisk kollision, och vi har inga svårigheter att se vem som vinner kampen. När det gäller sociala kollektiv — klasser, nationer eller raser eller vad som helst — får emellertid termerna »försvar» och »kamp» en mera komplicerad innebörd.

Sådana ord är metaforer, när de används om kollektiv. Det betyder inte att vi borde avstå från att använda termerna. Det betyder bara att vi måste undvika att uppfatta bilden som ett uttryck för en faktisk identitet, att vi måste lämpa termerna efter verkligheten.

I de flesta samhällstyper, vi känner till, i synnerhet i de mer utvecklade, har det funnits en mindre grupp av personer, som *kontrollerat* de viktigaste produktionsmedlen. Denna kontroll (äganderätt) är aldrig absolut; den är alltid underkastad vissa begränsningar (t. ex. förbudet att mörda andra med hjälp av de kontrollerade medlen). Kontrollen utövas främst på två sätt: för det första förhindras andra individer från att lägga beslag på det kontrollerade (ägda) föremålet, antingen genom ägarens personliga styrka eller, som i mera komplicerade samhällen, genom faktisk eller potentiell hjälp av statsmakten i form av polis, domstolar och väpnade styrkor. Det andra sättet består i att produkterna, som det kontrollerade (ägda) föremålet framställer, fördelas ojämnt bland befolkningens olika lager.

När det finns en sådan kontrollerande grupp i samhället, en grupp som har större möjligheter än andra att kontrollera produktionsmedlen och intar en privilegierad ställning vid fördelningen av produktionsresultatet, kan man tala om denna grupp som den socialt dominerande eller härskande klassen. Denna definition av den härskande klassen förutsätter inte något visst styrelsesätt eller någon speciell utformning av äganderätten; den grundas av faktiska

förhållanden, som t. ex. kontroll över produktionsmedlen och privilegierad ställning, och den kan prövas empiriskt.

De två viktigaste leden i kontrollen (kontroll över produktionsmedlen och privilegier vid produkternas fördelning) i praktiken är fast förbundna med varandra. De som har kontroll över produktionsmedlen förskaffar far alltid sig själva privilegier när det gäller fördelningen av produkterna, vilket knappast är ägnat att förvåna; och de oppositionella grupper, som vill ändra på fördelningen, kan göra det endast genom att överta kontrollen över produktionsmedlen. Eftersom det i praktiken är mycket lättare att studera skiljaktigheter i inkomster än fördelningen av kontrollmöjligheterna, så lämnar de förstnämnda olikheterna det bästa materialet för en undersökning av kontrollmöjligheternas fördelning. Enklare uttryckt: det lättaste sättet att få reda på vilken grupp, som är den härskande i samhället, är att se efter vilken grupp, som har de största inkomsterna.

I det feodala samhället var jorden det ojämförligt viktigaste produktionsmedlet — den feodala ekonomin var övervägande agrar. Kontrollen över jorden (med vissa viktiga inskränkningar) och privilegierna vid fördelningen av dess produkter tillkom *de facto* feodaltherrarna (inklusive kyrkans dignitärer), på grund av de för feodalismen utmärkande äganderättsinstituten. Feodaltherrarna bildade därför den härskande klassen i det feodala samhället. Så länge jordbruket förblev den viktigaste delen av hushållningen, och så länge samhället skyddade den feodala äganderätten förblev feodaltherrarna de härskande. Den härskande klassens struktur var alltid densamma, fastän de personer, som ingick i den, kunde förändras och med nödvändighet också gjorde det (genom dödsfall, giftermål, upphöjande i adligt stånd o. s. v.). Eftersom staten med sina tvångsmedel skyddade dessa rättigheter i det feodala samhället, kan vi med rätta tala om den medeltida staten som en *feodal* stat.

De viktigaste områdena av hushållningen i samhället efter det medeltida är emellertid icke agrara utan i ständigt växande omfattning merkantila, industriella och finansiella. Enligt vår definition är *bourgeoisin* eller kapitalistklassen den härskande klassen i det moderna samhället. Eftersom samhället erkänner dessa rättigheter kan vi kalla det ett borgerligt eller kapitalistiskt samhälle. Eftersom rättigheterna ifråga har instiftats med tvångsmakt genom det moderna samhällets politiska institutioner kan vi likaså tala om den borgerliga eller kapitalistiska staten.

Låt oss nu fråga, hur situationen skulle te sig i ett *klasslöst* samhälle, ett samhälle organiserat efter socialistiska linjer. Att samhället är »klasslöst» måste innebära, att det inte finns någon grupp i samhället, som kan utöva någon särskild kontroll över produktionsmedlen såsom grupp, och inte heller någon grupp som gynnas vid inkomstfördelningen. För att uttrycka det sista mera exakt: det får inte finnas någon grupp, som på grund av speciella ekonomiska eller sociala relationer intar en privilegierad ställning vid fördelningen; ehuru vissa individer kan tillerkännas en särställning på grund av icke-ekonomiska faktorer — män med tungt kroppsarbete kan få större tilldelning av livsmedel än barn eller personer med stillasittande arbete utan att detta inverkar på samhällets klasslöshet i ekonomisk mening.

Uppkomsten av en ny härskande klass i samhället skulle å andra sidan betyda, att en ny grupp, ekonomiskt eller socialt avgränsad på helt annat sätt än både det feodala och det borgerliga samhällets härskande klasser, får kontroll över produktionsmedlen och privilegier vid fördelningen av samhällets produkter såsom grupp, i förhållande till samhällets övriga medlemmar.

*

Vad innebär då »klasskamp», »kamp om makten»? Man säger ofta, att bourgeoisin kämpade med feodaltherrarna om makten och att den efter en viss tid gick segrande ur denna strid. Det är ännu en bild, som hämtats från individuell kamp och tillämpas på en konflikt mellan grupper. Vi måste undersöka, i vilken mening en sådan bild är exakt riktig.

Det gick absolut inte till på det sättet, att världens kapitalister en gång enades, höll en rad möten och beslöt att ta upp kampen mot feodaltherrarna för att organisera samhället som det var lämpligast för dem själva; att de sedan taktiskt gick ut i strid mot de församlade feodaltherrarna och besegrade dem, för att sedan personligen överta kontrollen över alla nyckelpositioner i samhället. För att något sådant skulle kunna ske måste vederbörande besitta en vetenskaplig klarsyn och vara överens på ett sätt som ännu ingen klass kunnat i historien.

För det första, och det är avgörande, kan bourgeoisins lyckosamma »kamp om makten» med feodaltherrarna endast fattas som måleriskt uttryck för vad som faktiskt försiggick; nämligen att samhället, som under medeltiden var organiserat på ett sätt som gjorde feodaltherrarna till härskande klass, innehavare av makten och privilegierna, senare organiserades på ett annat sätt, som gjorde bourgeoisin till härskande klass. Om man säger, att en annan socialklass än bourgeoisin nu kämpar med den om makten och kommer att gå segrande ur striden, behöver det enligt denna tolkning inte betyda annat än en förutsägelse att samhället inom jämförelsevis kort tid kommer att organiseras på ett nytt och olikartat sätt, som placerar den ifrågavarande klassen som härskande klass med makten och privilegierna i sina händer. Detta är en del av det jag åsyftar med byråkraternas »kamp om makten» i sammanhang med byråkraternas revolution.

Jag avser emellertid något mer än detta. Fast bourgeoisin inte uppträdde så medvetet och avgörande, som frasen »kamp om makten» tycks ange, så gjorde den dock faktiskt något, och icke så litet heller, för att utsträcka och befästa sin sociala maktställning. De borgerliga grupperna var ofta långt ifrån på det klara med vad de väntade sig av historien, men de satt inte med armarna i kors.

Två faktorer hade avgörande betydelse vid samhällets omdaning till borgerlig struktur: ett flertal strider och krig mot feodaltherrarnas maktställning, och propaganda över hela världen för att bryta feodalismens moraliska makt och hävda sociala värderingar, som var lämpade för en borgerlig samhällstyp. Naturligtvis deltog inte kapitalisterna i någon större utsträckning själva i striderna, och inte heller utarbetade de själva de nya ideologierna; men de finansierade dem som stred, och dem som stod för tänkandet. De faktiska striderna utkämpades i regel under de tidigare århundradena av legoarméer, som var helt överlägsna de feodala knektarna och deras legosoldater sedan krutet uppfunnits. Senare, särskilt under de stora revolutionerna, utkämpades striderna av de icke-borgerliga massorna, arbetarna och de obesuttna bönderna. Ideologierna utarbetades vanligen av intellektuella — författare, politiska teoretiker och filosofer och jurister.

Vi noterar: de hundratals krig och inbördeskrig, som utkämpades från det femtonde till det adertonde århundradet (då bourgeoisins maktställning var säkerställd i de flesta länder) hade mycket olika karaktär och målsättning; de utkämpades av religiösa, dynastiska, territoriella, kommersiella, imperialistiska och många andra orsaker. Man begår en grov förvrängning av historien om man påstår, att bourgeoisin i dessa krig bildade en sluten front mot de feodala arméerna. T. o. m. i öppna klasskonflikter kämpade kapitalisterna ända från början mot varandra likaväl som mot feodaltherrarna.

I fråga om dessa krig är det två fakta, som har särskild betydelse för oss: för det första att slutresultatet av samhällsomdaningen blev ett befrämjande av bourgeoisin framför andra samhällsklasser och ett befastande av bourgeoisins ställning som härskande klass i samhället. För det andra att majoriteten av de stridande själva inte var kapitalister. Antagligen trodde de flesta av de stridande, åtminstone där det inte vara fråga om direkt tvång, att de stred för mål, som låg i deras intressen, men det visade sig, att fördelarna helt eller i varje fall till större delen tillföll kapitalisterna, i synnerhet de ekonomiska och sociala fördelarna.

Liknande anmärkningar kan göras om de nya ideologiernas utveckling. Efter renässansen utvecklades en rad nya, mer eller mindre besläktade ideologier — religiösa, filosofiska,

moralfilosofiska, juridiska, politiska och samhällsfilosofiska — och en del av dem vann allmän anslutning. Ingen av dem talade öppet i bourgeoisins namn; ingen av dem sade rent ut, att det bästa samhället var det, där kapitalisterna utgjorde den härskande klassen; de talade, som alla mera betydande ideologier, i »sanningens» namn och skenbart för hela mänsklighetens välfärd.

Liksom beträffande krigen är det även här två fakta, som har särskild betydelse för oss: dels att den allmänna anslutningen till vissa ideologier främjade sådana känslor, värderingar och institutioner i samhället, som framförallt befäste bourgeoisins ställning. För det andra att det inte bara var bourgeoisin som trodde på och propagerade dessa ideologier, utan att det fanns folk inom alla samhällsklasser som gjorde det. Antagligen anslöt sig de icke-borgerliga grupperna av befolkningen därför att de ansåg dem giva uttryck för deras egna intressen, förhoppningar och ideal. Ser man till resultaten, de ekonomiska och sociala, var detta inte alls fallet, eller åtminstone i mycket liten utsträckning.

*

Man kan urskilja en allmän och en speciell fas i utvecklingen. I allmänhet började kapitalisterna i de små medeltida städerna och handelscentra, där primitiva kapitalistiska institutioner fanns redan vid mitten av medeltiden, och utsträckte småningom sitt inflytande genom att lägga en allt större del av den växande hushållningen under sin kontroll: det vill säga, genom att ge en allt större procent av handel och produktion en organisation, som lämpade sig för kapitalismens ekonomiska system, genom att göra en allt större del av produktionsmedlen till kapitalisternas egendom. Denna process pågick nästan oavbrutet fram till det första världskriget.

Man byggde ut den borgerliga maktställningen och kom ganska långt inom det feodala systemets ram, medan samhällsstrukturen ännu var feodal till sin huvudsakliga karaktär, under det att institutionerna på politikens, religionens och undervisningens område fortfarande kontrollerades av feodaltherrarna. Det var möjligt genom att samhället tolererade kapitalisterna i den nödvändiga utsträckningen. Samhället medgav dem stillatigande de »rättigheter» som fordrades för en företagaraktivitet i kapitalistiska former rätten att sluta kontrakt, att ta ränta, att anställa fria arbetare mot lön etc. — trots att flertalet av dessa rättigheter var direkt förbjudna i feodal lagstiftning, praxis och filosofi och trots att denna omvandling av produktionsformerna efter kapitalistiskt mönster nödvändigt måste medföra, att feodalherrarnas maktställning likviderades. Då feodalherrarna, eller en del av dem, blev medvetna om vad som stod på och försökte slå tillbaka kapitalisterna, var striden i det närmaste redan över. Bourgeoisin hade redan herraväldet över nyckelpositionerna i samhället.

Att bourgeoisin på detta sätt kunde bygga ut sin sociala maktställning var troligen nödvändigt för att den skulle kunna bli härskande klass i den närmast efterföljande samhällstypen. Detta ger oss, om vi vänder på saken, ett avgörande fast hittills förbisett skäl för att anta, att socialismen inte är på väg. Vi har tagit för givet, att om socialismen skulle komma, så måste proletariatet vara den socialklass, som skulle uppträda som bärare av den. Men proletariatet har inte alls samma ställning i det kapitalistiska samhället som bourgeoisin hade i det feodala. Proletariatet har inte en lång period på sig att gradvis bygga upp en social maktställning, vilket framförallt innebär att utsträcka sitt inflytande över en allt större del av produktionsmedlen, en kontroll som vanligen tar formen av äganderätt. Tvärt emot har proletariatet inga kontrollmöjligheter alls, och kan inte ha det i ett borgerligt samhälle, i varje fall inte i någon större omfattning.

Marxister föreställer sig ibland, att utvecklingen av fackföreningsrörelsen skall kunna fylla denna brist. Den föreställningen får helt hänföras till illusionernas område. Erfarenheten har visat, att fackföreningar inte är några antikapitalistiska organ, inte verkar upplösande på den kapitalistiska kontrollen över produktionsmedlen i någon högre grad eller på lång sikt, utan

tvärtom är kapitalistiska institutioner. Proletariatet har således ingen sådan fast grundad bas, som bourgeoisin hade, varifrån det kan gå vidare mot fullständigt socialt herravälde. Det har inte den sociala utrustningen för striden.

Låt oss emellertid återvända till bourgeoisin. Kapitalismen och kapitalisterna stod inför statens problem. Bourgeoisin måste »överta statsmakten» för att trygga sin maktställning och sin framtid. Här har vi återigen med bildspråk att göra. Vad som fordrades för kapitalismens utveckling och övertagande av makten var en omformning av de statliga institutionerna, så att de ålade plikter och medgav rättigheter enligt kapitalismens krav, ägnade att befrämja kapitalisternas dominerande ställning. Med tiden gick det ju också så. När man säger att bourgeoisin övertog statsmakten och behöll den i England, Frankrike, Förenta Staterna eller var som helst, behöver det inte nödvändigtvis betyda, att kapitalisterna trädde fram personligen eller ens att flertalet styrande tjänstemän togs ur kapitalisternas led. En borgerlig stat, en stat som »kontrolleras» av bourgeoisin, är i grund och botten detsamma som en stat, som i vått och torrt, nästan alltid och vid alla viktigare tillfällen skyddar de rättigheter, de idéer och handlingsnormer som är ägnade att stödja bourgeoisins fortsatta herravälde.

Statsinstitutionernas omformning till integrerande delar av det kapitalistiska samhället var i själva verket en långvarig och komplicerad process, som ibland fast inte alltid förde till bittra inbördeskrig. På fjortonhundra-, femtonhundra- och även sextonhundratalet samarbetade de första kapitalisterna intimt med respektive furstar eller kungar. Kungen i det feodala samhället var relativt obetydlig, en feodalherre bland andra, ofta med mindre makt än de största vasallerna. När kungarna började stärka sin makt, bygga upp stater i ordets moderna mening, var deras främsta fiender feodalherrarna, bland dem också de feodalherrar, vilka gällde såsom kungarnas egna vasaller. Kungarna sökte stöd hos kapitalisterna och dessa understödde kungarna därför att de själva önskade starkare stater med nationalarméer och flottor för att skydda handelsvägarna, med enhetligt lagsystem, penning- och skatteväsen, så att man kunde föra handel utan ständiga störningar från ett hundratal feodalherrar, som betraktade sig som självständiga härskare; därför att de gjorde stora pengar på affärer med furstarna; och därför att de fick skydd och privilegier i utbyte mot den hjälp de lämnade. I krigs- och fredstraktaterna, vid påve- eller kejsarval, i de stora upptäckarnas och de invaderande arméernas färder under femtonhundratalet, överallt finner vi, att pengarna från husen Fugger eller Medici eller Welser eller någon annan stor bankirfirma i Augsburg eller Antwerpen eller Lyon eller Genua spelade en avgörande roll.

Men inte heller furstarna kunde man lita på när det gällde affärer, vilket många av femtonhundratalskapitalisterna fann när de blivit ruinerade. Alliansen de facto mellan furstarna och kapitalisterna upplöstes, och fursten sattes på undantag, gjordes till galjonsbild eller hölls åtminstone i skymundan på det område som hans makt innefattade. Det blev flera krig och revolutioner och resultatet blev sjuttonhundra- och adertonhundratalsens borgerliga »ideal»-stat; den politiska makten förlagd till parlamentets underhus, med full försäkran att parlamentet enligt konstitution, lagar, vana, praxis och tänkesätt hade till uppgift att bevara det system av rättigheter och skyldigheter, som gör samhället kapitalistiskt.

En sista iakttagelse i samband med bourgeoisins »kamp om makten». Var kom de första kapitalisterna ifrån? De kom från många områden i samhället: äventyrare och stråtrövare förvandlades lätt till kapitalister efter en lyckad kupp; hantverkare eller hantverksmästare blev kapitalister när de började anställa arbetare mot lön; de största kapitalisterna kom i början från handelskaptenernas led, vilka senare utgjorde en särskild kategori även under själva medeltiden. Vad jag vill framhäva är, att kapitalisterna i inte så få fall kom ur den gamla härskande klassen. Många av feodalherrarna dödades i de olika krigen; många andra feodalsläkter dog ut på svärdsidan eller försvann i fattigdomens anonymitet. Men somliga av dem förvandlades till kapitalister genom att fördriva de livegna från sin jord och etablera sig som kapitalistiska godsherrar, genom att exploatera gruvorna på sina domäner efter

kapitalistiskt mönster, eller genom att placera guld eller juveler eller pengar, som de kommit över, i kapitalistiska företag. Vi måste komma ihåg, även för framtiden, att en härskande klass' försvinnande från samhället till förmån för en ny härskarklass inte är liktydigt med utplånandet av alla dess individuella medlemmar och släkter. Man kan hitta en del av dem i den nya härskande klassen, kanske på framträdande poster, sedan de undergått en ekonomisk och social metamorfos.

Jag använder i fortsättningen termen »kamp om makten» då jag undersöker arten av den sociala övergången som pågår och den nya samhällstyp, som växer fram. Jag säger, att byråkratklassen kämpar för makten, i synnerhet för statsmakten, att den har och propagerar typiska ideologier, och jag kommer att använda beteckningarna »byråkratstat» och »byråkrat-samhälle». Jag använder denna terminologi därför att den är lättbegriplig, välkänd och målande. Men termernas karaktär av bildspråk får ej glömmas. De täcker de mest invecklade sociala förlopp, vilka inte skiljer sig alltför mycket i sin allmänna form från de processer, som utspelades när bourgeoisin förde sin »strid» om makten.

6. Den byråkratiska revolutionens teori

Vi kan nu lämna en förberedande formulering av teorin för byråkraternas revolution — en teori som besvarar vår huvudfråga.

Till att börja med hävdar teorin, att vi nu befinner oss i ett skede av samhällsförändringar av den art vi ovan utrett, ett skede som präglas av osedvanligt snabba förändringar i samhällets institutioner: de ekonomiska och sociala, politiska och kulturella. Övergången pågår från den samhällstyp vi kallat borgerlig eller kapitalistisk till en samhällstyp som vi kallar byråkratisk.

Man kan vänta sig att övergångsperioden blir kortvarig jämförd med övergången från feodalismens system till kapitalismen. Lite godtyckligt kan den dateras från första världskriget, och den kan väntas bli avslutad i och med den nya samhällstypens stabilisering ungefär femtio år senare, kanske något snarare.

Jag kommer nu att använda »maktkampens» terminologi för att teckna grunddragen av teorins övriga teser.

Det som pågår genom denna omdaning är en strävan efter herraväldet, makt och privilegier, bland *förvaltningspersonalens* yrkesgrupper (vi uppskjuter ännu ett ögonblick definitionen av grupperna ifråga). Denna strävan kommer att krönas med framgång. Efter övergångstiden kommer dessa funktionärer att ha erövat makten i samhället, att vara dess härskande klass. Och denna strävan utvecklas överallt i världen, den har redan nått långt överallt, ehuru utvecklingen skett olika hastigt i skilda länder.

Det ekonomiska system som den nya härskarklassen bygger på vilar på statens äganderätt till de viktigare produktionsmedlen. Inom det systemet saknas omedelbar privat förfoganderätt över dessa produktionsmedel för individerna såsom sådana.

Man kan då genast fråga, hur skall en härskande klass kunna existera, om detta utgör den ekonomiska grundvalen? Som vi sett, består en härskande klass av personer som tack vare speciella samhälls- och produktionsförhållanden utövar en särskild kontroll över produktionsmedlens handhavande och som blir särskilt gynnad vid fördelningen av produktionens resultat. Kapitalisterna utgjorde en sådan grupp just för att de såsom individer hade äganderätt till produktionsmedlen. Om inga individer kan inneha liknande egendomsrättigheter i det byråkratiska samhället, hur skall då någon grupp av individer kunna inta ställningen som härskande klass?

Svaret är jämförelsevis enkelt och saknar, som vi antydde, inte äldre motsvarigheter i historien. De härskande funktionärerna kommer att behärska produktionsmedlen och dra fördel av den totala produktionens fördelning inte direkt genom individuella förmåner såsom

ägare utan indirekt genom herraväldet över staten, som i sin tur äger och kontrollerar produktionsmedlen. Staten kommer, för att uttrycka saken annorlunda, att ägas av dessa funktionärer, och detta är tillräckligt för att ge dem ställningen såsom härskande klass.

Funktionärernas herravälde över staten omgärdas med skydd av motsvarande politiska institutioner, motsvarande dem som skyddar borgerlighetens herravälde inom kapitalismen. De ideologier som svarar mot utvecklingen har ännu inte utvecklats helt, lika litet som bourgeoisins politiska och sociala ideologier före feodalismens avveckling. Men tendenserna framträder från olika, ehuru liknande håll: leninism och stalinism, fascism och nazism, och i U. S. A. Rooseveltregeringen ävensom mindre inflytelserika åsiktsriktningar som teknokratien.

Detta utgör bildligt talat teorins skelett, utformat i maktkampens termer. Man bör dock komma ihåg, att detta språk är bildligt. Lika litet som kapitalisterna har funktionärerna och deras företrädare någonsin stämt möte för att avsiktligt och uttryckligt bestämma sig för att eftersträva makten. Inte heller kommer den stora massan av det nya systemets förkämpar att rekryteras ur funktionärernas egna led; de flesta förkämparna blir arbetare och ungdomar som mestadels väl tror att de strider för sina egna syften. Och inte heller har funktionärerna själva utformat och utbrett sina ideologier; det är i stället intellektuella, författare och teoretiker, som svarat och svarar för den saken. De flesta sådana intellektuella har alls inte klart för sig, att verkningarna av deras åsikter bidrar till att stärka den nya härskarklassens makt och befästa ett nytt klassherravälde. Liksom i gångna tider tror de intellektuella, att de talar i sanningens namn, till mänsklighetens bästa.

I själva verket gäller frågan inte alls, om funktionärerna är medvetet och kritiskt inställda, huruvida samtliga eller några av dem beslutat sig för att uppnå herraväldet och följer en bestämd politik för att nå målet. Enklast uttryckt, påstår teorin om byråkraternas revolution endast följande: Det moderna samhället har byggts upp genom ett system av viktigare ekonomiska, sociala och politiska institutioner som vi kallar kapitalistiska. Inom samhället har vissa viktigare sociala dogmer eller åsiktsriktningar utvecklats. Och inom samhällssystemet finnes en särskild grupp eller klass av personer — kapitalisterna eller bourgeoisien vara härskande i angiven mening. För närvarande genomgår dessa institutioner och åsikter en hastig omvandling. Vid slutet av pågående omvandlingsperiod, som kan väntas relativt snart, kommer samhällets organisation att bestämmas av helt andra ekonomiska, sociala och politiska institutioner, liksom helt andra sociala och politiska ideologier blir förhärskande. Inom denna nya samhällsbyggnad kommer en ny samhällsgrupp eller klass — funktionärerna — att härskas. Genom denna enklare formulering undgår vi de eventuella oklarheterna i »maktkampens» bildspråk. Inte desto mindre är människorna inbegripna i denna omvandling under feodalismens besegrande, och den blivande härskarklassens roll är ingalunda passiv. Vilken roll de spelar i striden, och hur medvetet de spelar den likaväl som andra samhällsgrupper, är ett ämne för närmare efterforskning. Vad de eftersträvar och vill svarar icke nödvändigtvis mot vad de verkligen säger och gör, och fastän vi främst sysslar med de faktiska verkningarna, är vi även intresserade av vad de olika grupperna säger och gör.

Det bör anmärkas — vi skall strax återkomma mer ingående härtill — att teorin om byråkraternas revolution inte bara förutsäger vad som kan hända, teoretiskt sett, i framtiden. Teorin är lika mycket en tolkning av det som redan hänt och fortfarande händer. Den förutsäger endast att den påbörjade processen, som redan hunnit långt, kommer att fortgå till sin fullbordan. Revolutionen väntar inte »bakom hörnet» — hörnet har redan passerats för någon tid sedan. Den är inte något som vi och våra barn får vänta på; om vi så vill, kan vi iakttaga dess fortgång med egna ögon. Liksom vi sällan märker att vi åldras förrän vi blivit gamla, brukar de medverkande i en social omvandling sällan inse, att samhället omdanas förrän förändringen redan är fullbordad. Gamla ord och åsikter lever kvar långt efter det att verkligheten bakom dem för längesedan försvunnit. Vår förståelse för samhällsfenomenen är nästan enbart tillbakablickande. Detta är förödmjukande för oss människor, eller borde vara

det. Vi borde åtminstone eftertrakta säkra kunskaper om det som pågår.

7. Vilka är de ledande funktionärerna?

Vi måste nu reda ut en fråga, som vi hittills uppskjutit svaret på. Vilka är dessa funktionärer, den klass vilken står i begrepp att bli härskande i samhället? Det svar vi behöver måste gälla gruppens funktioner, inte individerna; svaret måste gälla vilka funktioner som utmärker individerna såsom funktionärer i ledarställning. De viktigaste funktionerna i sammanhanget är naturligtvis de, som har att göra med viktigare produktionsmedel och deras förvaltning, eftersom det är genom förhållandet till produktionsmedlen som klassherraväldet, makten och privilegierna bestäms i samhället.

Svarets första del kan likna en ren ordlek, föga värdefullare än andra ordlekar: funktionärerna i fråga är helt enkelt de som förvaltar produktionsmedlen nutilldags. Denna sats berikar inte stort vårt vetande. Vi måste därför undersöka mera noggrant vilka det är, som fullgör dessa förvaltningsuppgifter, och härvid får vi skilja noga mellan olika begrepp, som oklart brukar blandas samman i termen »ekonomisk förvaltning» eller »driftsledning».

Det kan förefalla uppenbart att kapitalisterna svarar för denna ledning, åtminstone till avgörande delar, i ett kapitalistiskt samhälle. Om inte de dirigerar produktionsmedlens användning, hur skulle de då kunna hävda sin ställning som härskande klass, vilken position direkt beror av kontrollen över produktionsmedlen? Svaret härpå är själv-fallet: det skulle vara omöjligt för dem. Men under senare årtionden har den faktiska ekonomiska och tekniska ledningen alltmer gått kapitalisterna ur händerna, och just detta visar tydligt, att samhället är på glid från kapitalismen och kapitalisternas härskarposition. Inom allt vidare delar av världsekonomin består de verkliga företagsledarna inte av kapitalister, eller deras företrädesställning inom ledningen är i varje fall stadd i upplösning. När denna utveckling fullbordas, betyder det kapitalisternas uteslutning från herraväldet över produktionsmedlen. Det betyder att de försvinner såsom härskande klass.

Först några distinktioner. Att den tekniska organisationen är högst komplicerad inom viktiga grenar av modern industri behöver knappast understrykas. Verktyg, maskiner och tillverkningsmetoder har framgått ur högt utvecklade, vetenskapliga och tekniska prov. Arbetsfördelningen är omfattande och rikt förgrenad; slutprodukten erhålles endast genom samordningen av en mångfald arbetsuppgifter inte endast inom samma fabrik utan i gruvindustri och jordbruk, järnvägar och sjöfart, angränsande industribranscher o. s. v.

Ser vi vidare blott till sakens tekniska sida, iakttar vi följande: jämfört med industrins uppbyggnad närmast före den nutida massproduktionens genombrott, kräver de individuella arbetsuppgifterna i stort sett mindre yrkesskicklighet och utbildning hos de enskilda arbetarna. För hundra år sedan tog det många år och åtskillig medfödd begåvning för att bli en yrkeskunnig mekaniker av det slag som gjorde maskiner, byggnader, vagnar eller verktyg. Numera tar det några veckor att göra en arbetare skickad att inta sin plats vid det löpande bandet. Även s. k. kvalificerat manuellt arbete kräver nuförtiden ofta blott några månaders skolning. Å andra sidan fordrar en mindre del av arbetsuppgifterna mycket högt driven utbildning och skicklighet. Man kan också uttrycka det sålunda: avståndet mellan produktionsinsatserna i fråga om övning och skicklighet liksom i fråga om arbetsuppgifternas art, mellan genomsnittsarbetaren och ledarpersonalen, har blivit vida större nuförtiden än det var förr i världen.

Bland de mera krävande uppgifterna kan speciellt tre slag särskiljas. Den ena påträffas allmänt inom industrier — som t. ex. byggnadsindustrin — där arbetet ännu ej organiserats enligt moderna metoder. Men det finns inga tekniska skäl som hindrar en sådan organisation också där. Om det skedde, skulle andelen högkvalificerade yrkesarbetare inom t. ex. byggnadsindustrin nedgå oerhört.

En annan typ omfattar de arbetsuppgifter som kräver ingående skolning i naturvetenskaper och ingenjörskonst. Dessa uppgifter har tilltagit starkt i antal de senaste år-tiondena. För ett århundrade sedan fanns knappast några kemister, fysiker, biokemister med högre utbildning eller ens ingenjörer som arbetade direkt i industrin, vilket tydligt framgår av en nästan fullständig brist på utbildningsmöjligheter för sådant folk till industrins tjänst. Dåtidens relativt enkla teknik krävde inga sådana specialister, men numera kan endast få industrigrenar klara sig utan dem.

Till den tredje typen hör de uppgifter som ingår i produktionens tekniska ledning och samordningen av dess olika led. Den manuella arbetskraften och teknikerna kan inte utan vidare tillverka bilar. De olika arbetsuppgifterna måste organiseras och sammanfogas, så att material och verktyg, anläggningar, maskiner och arbetare finns tillgängliga på rätt plats i tillräckligt antal. Denna ledande och samordnande funktion är i sig själv starkt specialiserad.

Den kräver ofta kunskap i naturvetenskaper, inom teknik ävensom psykologisk samt socialvetenskap, ty människorna är inte de minst viktiga produktionsmedlen. Men det är fel — såsom Veblen m. fl. gjorde — att sammanblanda denna driftsledning med det vetenskapliga och tekniska arbete, som ovan räknats till typ nummer två. Forskarna och teknikerna i denna grupp är i alla fall endast högt kvalificerade arbetare, som till arten inte skiljer sig från de manuella arbetare, som genom sin yrkesskicklighet kan framställa ett precisionsverktyg eller sköta en komplicerad svarv. De har ingen ledande, rådgivande, organiserande eller förvaltningsuppgift inom produktionen, vilket utmärker typ nummer tre. Till den senares verksamhet kan det krävas teknisk och naturvetenskaplig utbildning, ehuru det icke alltid eller nödvändigtvis är en ovillkorlig kvalifikation, men själva arbetsuppgifterna är inte tekniska eller vetenskapliga i vanlig mening.

Det är denna tredje kategori som jag, i ordets fulla mening, betecknar som högre förvaltningspersonal eller ledande funktionärer. De förekommer under många olika beteckningar. Ofta kan de kännas igen såsom »driftsledare», disponenter, fabriksingenjörer, eller — inom den politiska förvaltningen, där de finns lika mycket som i privatföretag — såsom generaldirektörer, överinspektörer, byråchefer o. s. v. Med ledande funktionärer menar jag helt enkelt dem som för det mesta svarar för produktionsprocessens verkliga ledning nuförtiden, både på den tekniska sidan och på den finansiella. Det finns naturligtvis en rangskala ibland dem. Under de främsta chefsfunktionärerna inom bolag som General Motors eller U. S. Steel finns det tjuotals eller hundratals underordnad ledningspersonal, liksom i ett statsföretag som Tennessee Valley Authority. Klassen av företagsledare omfattar dem alla, i sin vidare mening; det finns högre och lägre placerade inom denna klass.

Man kan anmärka, att förekomsten av sådan ledningspersonal inte är något nytt. Industrin har alltid måst ha sådana. Varför har de plötsligt blivit så betydelsefulla? Låt oss skärskåda den frågan. Först och främst har industrin inte alltid behövt sådant folk, i varje fall inte i samma mening som de existerar nuförtiden. Under feodalismen odlade bonden eller den livegne den jordbit han ägde eller var bunden vid; hantverkaren gjorde med egna verktyg färdiga konsumtionsvaror. Inga funktionärer ingrep för att reglera och organisera produktionen. De förekom endast inom den obetydliga produktionssektor där tillverkning försiggick i stor skala.

Även i kapitalismens första stadier var teknisk driftsledning inte outhärlig som en ekonomisk funktion. Produktionsprocessen var så enkel, arbetsfördelningen så outvecklad jämförd med nutida förhållanden, att någon särskild utbildning eller skicklighet knappast behövdes för driftsledningen. Dess uppgifter kunde skötas av snart sagt envar, som hade någon kännedom om industrin ifråga. Under kapitalismens första tid var den typiske företagaren, förebilden för ideologierna enligt Adam Smith liksom både hans föregångare och efterföljare, sin egen driftsledare försåvitt det fanns andra ledningsuppgifter än dem som tillkom en pålitlig förman eller verkmästare på arbetsplatsen. Han var ensam företagare och ägde hela firman eller större

delen av den; han ledde aktivt företaget, för att kanske på gamla dar dra sig tillbaka till förmån för sina arvtagare. Men som bekant har utvecklingen av bolagsbildningen i större skala, tillsammans med den moderna industrins tekniska utveckling, praktiskt taget sopat bort den äldre företagsformen från de viktigare produktionsområdena. Med några undantag förekommer dessa endast bland »småföretagen», som numera har relativt blygsam betydelse.

Dessa förändringar innebär att driftsledarna i allt större utsträckning upphört att vara identiska med kapitalisterna.

Förändringen har skett i tvenne led. Genom ändringar i produktionstekniken har driftsledningens uppgifter blivit mer invecklade och specialiserade och samtidigt allt viktigare för hela produktionen, varigenom särskilda funktionärer avsevärt för att fylla dessa speciella funktioner. På samma gång har den grupp som förut utförde ledningsarbetet — bourgeoisie — dragit sig tillbaka från företagets ledning, så att funktionsskillnaden samtidigt blivit en skillnad mellan dem, som svarat för funktionerna.

Vi skall använda ett teoretiskt, starkt förenklat exempel för att precisera meningen med »företagsledning» och särskilja den från andra funktioner, varmed den ofta sammanblandas. Låt oss använda ett aktiebolag för bilfabrikation som exempel. Med avseende på ägandeförhållanden, bestämmanderätt och företagsledning kan vi då särskilja följande fyra grupper:

1. Personer — driftsledare, fabrikschefer, disponenter och deras närmaste män — som svarar för den egentliga, tekniska produktionsprocessen. De har till uppgift att organisera handhavandet av material, verktyg och maskiner, anläggningar och arbetskraft för att tillverka bilarna. Dessa personer kallar jag företagsledare i trängre mening.

Omfattningen av de arbetsfält, som denna personalgrupp har om händer, kan variera avsevärt. Det kan vara en enstaka liten fabrik eller gruva eller en enda avdelning inom fabriken. Det kan också vara ett stort antal fabriker, gruvor järnvägar etc., såsom är fallet med de ledande driftscheferna inom de största industribolagen. Teoretiskt sett kan arbetsfältet utsträckas till att täcka en hel industribransch — bilar, järnvägar, elverk o. s. v. — eller hela produktionsapparaten i stort. För närvarande finns det emellertid inga företagsledare i denna vidsträckt bemärkelse i U. S. A. (kanske med några få undantag), ännu mindre sådana som dirigerar industrin i sin helhet eller någon större del. Industrins organisation och samordning till ett helt sker genom »marknaden», utan medveten eller uttrycklig ledning från några speciella chefsfunktionärer eller några andra personer heller, för den delen.

2. Personer som har till uppgift att dirigera företagets skötsel i vinstgivande syften — bland dessa finner man f. n. i allmänhet de högst placerade och bäst avlönade bolagsfunktionärerna i U. S. A. De leder försäljningen av bilarna och prispolitiken, de förhandlar om råvarupriser och arbetsledning, handhar skötseln av bolagens finansiella förhållanden, m. m. Även dessa arbetsuppgifter kännetecknas ofta såsom företagsledning och deras utövare kallas företagsledare. Men det finns inget nödvändigt samband mellan deras funktion och den ovannämnda, första gruppens. Ur rent produktionsteknisk synpunkt blir en bil varken bättre eller sämre av sitt pris — den kunde ges bort och ändå förbli samma bil, tekniskt sett — eller av materialkostnaderna; inte heller visar sig skillnaden mellan banklån till 4½ eller 5½ på motorns styrka, lika litet som ändringar i utdelningen ändrar chassissramens styrka. För att skilja denna funktionärsgrupp från den första, kallar jag de dithörande »affärsledare» och förbehåller termen »företagsledare» eller »driftsledare» för den förra.

3. En del personer — däribland många bolagsdirektörer i U. S. A. för närvarande, särskilt de bankmän och finansmän som i realiteten utser direktörerna — har helt andra problem att lösa än förstnämnda två grupper. Deras närmaste angelägenhet är inte, eller är inte nödvändigtvis, produktionen i teknisk mening eller ens det enskilda företagets vinst. Genom holdingbolag, kombinerade chefsposter, bankintressen och annorledes är de finansiellt intresserade inte bara i bilbolaget ifråga utan också i många andra företag och affärsoperationer. De kan vilja

sammanslå detta bolag med andra, kanske för att emittera aktier eller obligationer, oberoende av hur fusionen återverkar på produktionen eller vinstresultat för det enskilda bolaget. De kan också vilja sänka bolagets vinst, i skattepolitiskt eller spekulationssyfte, och skulle exempelvis kunna göra det genom att höja priserna på råvaror som levereras från andra företag, där de också har intressen. Eller de kanske önskar utestänga några konkurrenter eller inverka på politiska förhållanden eller driva upp priserna, och alla dylika syften kan vara helt fristående från villkoren för det speciella bilbolagets tillverkning och företagsvinst. Det kan uppstå hur många motivvarianter som helst. Denna tredje grupp kallar jag »finanskapitalisterna».

4. Slutligen finns det personer — vanligen relativt många f. n. i Förenta Staterna — som är ägare till aktier i bilbolaget och som formellt-rättsligt är dess »ägare». Men i realiteten har deras stora massa, inbegripande innehavarna av aktiemajoriteten, en passiv ställning i förhållande till företaget. Deras enda rätt gentemot detta är att emottaga pengar i form av utdelning, när en sådan beslutas av ledningen.

Den fyrfaldiga uppdelningen i »företagsledare», »affärsledare», »finanskapitalister» och aktieinnehavare är verkligen ett åtskiljande efter arbetsuppgifterna av de fyra relationer som är möjliga vis-å-vis detta slag av produktiv organisation. Det är alltså teoretiskt möjligt för en och samma person att utöva alla fyra funktionerna. Det betyder, att samma person eller persongrupp på en gång skulle leda företagens tillverkning, sköta dess affärer i vinstsyfte, handha dess relationer med banker och andra företag samt slutligen vara bolagets ende aktieägare. Henry Ford var på sin tid det vanliga exemplet härpå. Inte nog med att denna kombination är möjlig; ännu relativt sent utgjorde den det normala fallet. Men numera förhåller det sig sällan så, särskilt inom viktigare industrigrenar. De olika funktionerna har åtskilts långt tydligare än förr, och i regel utövas de av olika persongrupper. Det är givetvis inte alltid så, men det blir allt oftare så. Och även när det förekommer kombinationer av flera sådana funktioner hos samma personer, kan man lätt åtskilja de olika arbetsuppgifter som svarar mot hans olika funktioner.

Vidare kan antecknas två fakta rörande dessa grupper. I flertalet stora bolag, som tillsammans utövar ett avgörande ekonomiskt inflytande, har den stora massan av aktieägare en passiv ställning gentemot själva företaget. Med ytterst få undantag utövar de ingen verklig kontroll över detta förutom det inflytande som ligger i deras preferensställning gentemot icke-aktieägare i fråga om andelen i företagsvinsten. Men gruppen nummer tre eller finanskapitalisterna är också aktieägare, åtminstone en del av dem. Tillsammans innehar de vanligen icke majoriteten i laglig mening, men de äger i regel en väsentlig del av aktierna och förfogar över likvida medel och andra resurser varigenom de vid behov kan erhålla tillräckligt antal fullmakter från mindre delägare för att kunna behärska majoriteten vid bolagsstämmor. Den tredje gruppen har alltså en rättslig ägarställning gentemot bolaget och dess produktiva tillgångar, åtminstone till den grad att de bevarar ägarställningen i formell mening, om de också inte bibehållit majoritetens innehavarens eller den ensamme ägarens otvetydiga rättsanspråk.

Ibland ingår affärsledarna i grupp två även i grupp fyra, så att de innehar betydande rättsliga anspråk på äganderätten till företaget. Men detta förekommer mycket sällan bland företagsledarna tillhörande den första gruppen, som vanligtvis icke är större aktieägare i firman.

Vidare finns det en absolut skillnad mellan grupperna i fråga om deras tekniska uppgift i själva produktionsprocessen. Denna är både tekniskt och bokstavligen omöjlig, om ingen fullgör de företagsledande uppgifterna, även om det inte nödvändigtvis behöver vara just de personer, som för närvarande svarar för dem. Vissa av de finansiella funktionerna inom grupp två är ävenledes tekniskt oundgängliga, ehuru nödvändigheten inte är lika obetingad nu som

tidigare, d. v. s. inte med hänsyn till det allmänna kapitalistiska vinstintresset. Det måste ske en viss reglering av tillverkningarnas kvalitet, antal och distribution, oberoende av produktionsmedlens rent tekniska produktionsförmåga. Men denna reglering behöver icke ske genom affärsledarna, med sikte på företagets vinst. Den kan också inriktas enligt vissa politiska, sociala eller psykologiska syften krig eller höjd levnadsstandard, prestigebegär eller vidmakthållandet av en maktställning.

Men likafullt är alla de senare funktionerna, både affärsledarnas, finanskapitalisternas och aktieägarnas, helt överflödiga för produktionsprocessen i strängt teknisk mening. Vad den angår, behövs varken finanskapitalister eller aktieägare, och funktionärerna inom grupp nummer två kan inordnas i den första gruppens verksamhet, om de berövas vissa av sina nuvarande, självständiga arbetsuppgifter. Denna utveckling är inte blott tänkbar; den har redan fullbordats nästan helt och hållet i Ryssland, den uppnåddes nästan fullständigt i Hitlers Tyskland och har kommit långt på väg i andra länder. I Förenta staterna liksom annorstädes finner man samma förhållande inom den *statliga* företagsamheten.

Denna utveckling är ett avgörande skede i den administrativa revolutionen.

Åtskiljandet av ägande och kontroll, parallellt med storbolagens tillväxt under senare år, har allmänt konstaterats. För 15 år sedan ägnades en mycket läst bok, »The modern corporation and private property», åt ämnet. Dess författare visade att U. S. A:s ekonomiska liv behärskades av de två största affärsbolagen utom bankerna (företagens relationer till finansinstituten berördes ej av dem), samt att aktiemajoriteten i dessa bolag inte längre behärskades av deras nominella ägare, d. v. s. av själva aktieägarna.

Berle och Means indelade bolagen efter olika slags »kontrollsystem». Inom ett fåtal utövades herraväldet av en enda person eller, oftare, av en enda familj, som innehade alla aktierna eller majoriteten; inom andra företag intogs ledningen av personer och grupper som ägde en väsentlig andel, om också inte majoriteten, av aktiestocken. Men flertalet bolag tillhörde — år 1929 motsvarande 65 % av de 200 bolagen, med 80 % av deras samlade tillgångar — vad de betecknande nog kallade de »av företagsledningen styrda företagen». Härmed åsyftade de att ledningen av dessa firmor i realiteten själv ständigt förnyade sin egen kontroll över företagets politik, över direktionerna och, genom fullmakter, också över majoriteten av aktieägare. Det största amerikanska telefon- och telegrafbolaget (A. T. & T.) är det klassiska exemplet på detta slags bolagsledning.

Berle och Means berörde även i korthet den viktiga frågan rörande möjligheterna för återkommande intressekonflikter mellan den kontrollerande gruppen och de rättsliga (aktie)ägarna. Detta är något som lätt inses av den som kommer ihåg vår egen generations ekonomiska historia. Många böcker har skrivits om de vanliga aktieägarnas svårigheter till följd av de dominerande gruppernas politik. De senares vägledande intressen: rikedom, makt eller möjligen sådant som högsta möjliga tekniska effektivitet, sammanfaller icke alltid med de vanliga aktionärernas önskan om högsta möjliga utdelning och största möjliga säkerhet.

Berle-Means' undersökning är idérik och bekräftar indirekt våra teorier, men har inte drivits tillräckligt långt för att motsvara våra syften. Deras uppfattning om företagsledningen skiljer inte mellan den tekniska och affärsmässiga ledningen. I realiteten ligger deras definition, såsom den ofta gör i dagligt tal, närmare den senare, vilket huvudsakligen beror på att ledande funktionärer tillhörande affärsledningen fortfarande är de mest framträdande och bäst kända bolagscheferna. Dessutom har Berle och Means inte närmare undersökt hur de förment självständiga företagsledarna i denna mening, som själva tänkes svara för sin återväxt, i verkligheten behärskas av storbanker eller finansmän (vår tredje grupp). Genom en motsvarande fördjupning och breddning av deras analys borde man kunna visa, att konfliktkällorna som leder till motsättningar mellan olika ledarskikt faktiskt är långt talrikare och

viktigare än Berle-Means anger. Följande tre av dem kan sålunda framhåvas:

1. En historisk lag, som såvitt känt saknar undantag, är att alla sociala eller ekonomiska grupper strävar att förbättra sin makt- och privilegieställning i samhället. Förvisso är denna lag tillämplig på alla de fyra grupper som vi urskilt bland de produktiva resursernas ägare, ledare eller behärskare. Varje grupp för sig söker stärka sin ställning. Men i praktiken leder en förstärkning för ena parten icke sällan till ett försvagande för en annan grupp eller för alla de andra. Under tider av stort välstånd och ekonomisk expansion skapas inga större motsättningar härigenom, eftersom alla grupper kan notera vinster, även i förhållande till samhället i övrigt. Men dessa tider kan inte längre påräknas inom kapitalismen. Under normala förhållanden i vår tid kommer inkomstökningar för företagsledningen eller t. o. m. affärsledningen (grupperna 1 och 2) att innebära lika stora avbräck för grupperna 3 och 4 — finansmännen och aktionärerna.

Ännu tydligare är konfliktmöjligheterna beroende på företagsledningens organisation med avseende på själva produktionsmedlens användning, eftersom de operationer — t. ex. ökning eller minskning av produktionen — som är gynnsammast för den ena gruppen, mycket ofta är mindre gynnsam för de andra. Allmänt talat, finns det särskilt en ständigt aktuell konfliktkälla: de egentliga företagsledarna får i regel långt svagare ekonomiskt utbyte än affärsledarna och särskilt finanskapitalisterna, vilkas vinster brukar vara utan jämförelse störst. Från företagsledarnas synpunkt förefaller de senares ekonomiska utbyte omotiverat stort, särskilt under fortgående försämring av de ekonomiska förhållandena, desto mera som finanskapitalisterna ur teknikernas synpunkt inte utför några arbetsuppgifter som är oundgängliga för själva produktionen.

2. Alla de fyra grupperna har makt och ekonomiska företräden gentemot massorna av befolkningen, som varken har ägande eller ledande ställningar eller herravälde över produktionsmedlen och som icke åtnjuter några förmåner i fråga om produktionsresultatets fördelning. Massorna strävar därför att uppnå större mått av makt och förmåner gentemot dessa fyra grupper. Följden härav kan väntas bli en upplösning av de inbördes motsättningarna dem emellan och en gemensam frontställning mot massornas krav. Detta har verkligen ofta varit fallet. Men likafullt är konflikterna emellan grupperna högst reella och kan ej bringas ur världen ens inför hotet av gemensamma faror. T. o. m. förhandenvaron av sådana gemensamma faror utgör i sig själv en ny konfliktkälla, beroende på att grupperna — med hänsyn till sina olika positioner och uppgifter — företer olika sätt att möta faran och vidmakthålla sina respektive privilegier. Dessa motsättningar skärpes under kapitalismens nuvarande kristillstånd. Ett enda exempel må belysa detta:

Företagarnas ställning och funktioner är ingalunda beroende av det kapitalistiska systemets vidmakthållande, med dess ägandeförhållanden och ekonomiska ordning i övrigt, även om många företagsledare har den åsikten. Deras funktioner är betingade av den moderna produktionens tekniska natur. Följaktligen är kapitalismens vidmakthållande inget ovillkorligt önskemål för företagsledarna. Den mest gynnade gruppens, finanskapitalisternas, ställning är däremot *helt och hållet* förknippad med kapitalistisk äganderätt och därmed förbundna ekonomiska institutioner, och bevarandet av dessa är avgörande för hela gruppens fortsatta existens. Detta gäller i stort och undgår inte att påverka läget även i fråga om mer speciella frågor.

Arbetslöshetens problem är sålunda fullkomligt enkelt, från företagsledarnas tekniska ståndpunkt. Om industrins tekniska samordning eller integration finge utvecklas konsekvent, skulle arbetslösheten kunna utplånas inom en månad. Vidare inser företagsledarna, eller åtminstone många ibland dem, att alla ekonomiska privilegier inklusive deras egna kommer att försvinna, om inte massarbetslösheten försvinner. Men det senare är omöjligt utan ingrepp i och slutligen upphävande av kapitalismens ägande- m. fl. relationer. Företagsledarnas

ställning tvingar dem sålunda att acceptera lösningar som kan ha sådana verkningar. Men finanskapitalisterna och även affärsledarna har en helt annan position. Deras ställning, som vilar på kapitalismens system, vilar därigenom också på massarbetslöshetens fortbestånd; de kan inte främja någon lösning som har möjligheter av att avskaffa arbetslösheten utan att på samma gång arbeta för sitt eget avskaffande. Om de tror något annat, har de helt enkelt fel, såsom de fått konstatera i Tyskland under Hitler och snart nog får konstatera också på andra håll.

En tredje konfliktkälla ligger i vad man kalla för »yrkessynpunkten», som senare skall beröras närmare. De olika gruppernas arbetsuppgifter bidrar till att de ge olika inställning, tankevanor, arbetssätt och metoder att lösa problemen. För att uttrycka saken enkelt: företagsledarna är inställda på att lösa sociala och politiska frågor samtidigt som de samordnar och organiserar själva produktionsprocessen; affärsmännen i företagens ledning tänker på samhället som en prisdirigerad maskin för tillverkning av profiter; finanskapitalisterna betraktar frågorna uteslutande med tanke på verkningarna gentemot banker, börser och kursnoteringar, medan de små aktieägarna föreställer sig samhällsekonomin som en mystisk gudom som, ifall den blidkas på rätta sättet, ger skänker från ovan till de förtjänta.

8. Industribyråkraternas strävan efter samhällsmakten.

Det föregående kapitlets tes — att herraväldet över produktionsmedlen överallt undergår en förskjutning från kapitalisterna till företagsledarna kan synas fantastisk för många, särskilt om man i första hand tänker på U. S. A. Tänk på monopolens tillväxt i våra dagar, kan man invända. Tänk på de »Sextio familjerna», med sina miljarder och åter miljarder, sina miljoner aktier i de största företagen, och deras levnadssätt, som överträffar härskares drömmar i forna dagar i fråga om ostentativt överflöd. Företagsledarna, även de allra främsta, är endast tjänare och profosser åt de Sextio familjerna. Så orimligt att kalla tjänaren för den härskande!

Samma gensaga skulle också ha gjorts — utom kanske av några få människor i några få städer som Florens, Genua, Venedig, Brügge, Augsburg — om någon vid 1400-talets början hade vågat antyda, att herraväldet på den tiden höll på att förskjutas från feodalherrarna till köpmännens och bankirernas ringa, obetydliga och tarvliga fåtal. Tänk på de ståtliga, övermodiga furstarna, skulle man ha sagt, på furstar och slottsgrevar, med deras lysande rustningar, slott och skaror av undersåtar, och all jordegendom de rådde över! Köpmännen och bankirerna — vad är de annat än skaffare åt de maktägande, folk som duger till att låna dem några föraktliga dukater till hären eller en ny fästningsbyggnad. Men bara ett sekel senare — och numera sker förändringarna vida snabbare — var det arvingarna till dessa köpmän och bankirer, som avgjorde tronföljder, valen av kejsare och påvar, krigsföretag och fredsfördrag. Inom ett sekel var deras herravälde säkerställt om också ännu inte befastat. T. o. m. adelsfolkets vida domäner övergick i deras händer, när inteckningslånen förföll eller nödställda jorddrottars hopplöst fikade efter pengar de inte hade, förutan vilka de icke ens kunde livnära sina bröstarvingar i den nya tid som brutit in.

Vi skall inte gå händelserna i förväg. En process är inte färdig när den befinner sig mitt i sin utveckling. Alltjämt är storbourgeoisien härskande i U. S. A.; i dess händer ligger alltjämt de slutliga avgörandena. Men vi får inte begränsa synfältet till ytan. Det vi sysslar med är ett världsförlopp, eftersom kapitalismen är ett världsomspännande system. U. S. A. är ekonomiskt och socialt sammankopplat, liksom kulturellt och inte minst strategiskt, med världen i övrigt. Och processen fortskrider ända till samhällets rötter, den stannar inte vid ytlagren. Om vi vidgar blicken över jordklotet och tränger djupare ner, märker vi vad som är å färde. Kapitalisterna, det nutida samhällets härskare, håller på att mista sitt herravälde, den samhällsbyggnad som placerat dem i toppen undergår en omvandling, inte i morgon utan just nu, inför våra ögon. I den nya samhällsbyggnaden kommer det, när dess grundvalar byggts färdiga, inte att finnas några kapitalister.

Vi har sett, att borgarklassens makterövring främst innebar ett stegvis överförande av allt större delar av produktionsapparaten till kapitalismens ekonomiska ordning, d. v. s. kapitalisternas herravälde över produktionen i deras intresse i stället för den härskande feodalklassens. Detta stegrade inflytande nåddes antingen genom att produktionsområden, som förut styrts enligt feodala principer i stället underordnades kapitalistiska principer eller också, lika mycket, genom öppnandet av nya produktionsområden som inte funnits inom feodalismen. I båda fallen skedde en ökning av kapitalismens maktområde inom produktionen som helhet.

I denna utveckling fanns ännu en variabel, som dock är svårare att mäta: graden i vilken en produktionssektor stod under kapitalistisk regim. Så länge t. ex. läns herrarna kunde förneka skuldförbindelser enligt låneavtal, stödjande sig på kyrkans fördömande av ocker, hade lånetransaktionerna icke fått en helt kapitalistisk karaktär. På liknande sätt förhöll det sig med skråförordningar och lagar om livegenskap som inverkade på arbets- och löneförhållandet mellan kapitalistisk arbetsgivare och »fri» arbetskraft, eller med feodala prisregleringar som låste det fria varuutbytet på marknaden o. s. v. Utvidgningen av kapitalisternas välde kunde också mätas genom det successiva övervinnandet av dylika hinder mot den kapitalistiska ordningen.

Från en synpunkt sett fortgick utvidgningen av kapitalismens herravälde, såsom vi sett, nästan oavbrutet. Från senare delen av medeltiden uppstod i nästan varje årtionde en ökning av den kapitalistiska produktionens relativa andel mot vad som funnits närmast förut. Enstaka kapitalister kunde visserligen försvinna, utplånade av konkurrenter eller feodalherrar; sålunda ruinerades nästan alla stora finanshus under statsbankrutterna på 1500-talet. Men vi sysslar inte med sådana individuella öden. De kapitalister som utplånades ersattes av andra kapitalister, inte av feodal-herrar eller ämbetsmän.

Vissa perioder var kapitalismens tillväxt inte långsam och stabil utan gick hastigt, i stor skala. Dessa perioder sammanföll med krig, både nationella krig, revolutioner och kolonialkrig. Såsom kännaren av renässansens ekonomiska historia, R. Ehrenberg, uttrycker saken: »Politiska händelser har en tendens att verka katastrofalt, till skillnad från de ekonomiska krafternas och intressernas långsamma, nästan omärkliga verkan».

Vändpunkten för kapitalismens ekonomiska välde nåddes under det första världskriget (och därför har jag valt 1914 som datum för begynnelsen av övergången från kapitalismens samhälle till byråkratismens). Tillväxtkurvan för detta välde, som stigit oavbrutet från 1300-talet, bröts oförmedlat och har sedan sjunkit oupphörligt, i stadig riktning mot noll. När vi en gång uppmärksammat den och tänker på den i världsekonomiska dimensioner, är det omöjligt att förneka denna maktöverflyttning till storkapitalisternas nackdel, även från det ytligaste betraktelsesätt. Hela Ryssland, en sjättedel av jordens yta, togs ifrån kapitalismen under kriget. I Tyskland och Italien hotades dess välde med undergång. Vi skall här närmast betrakta läget i U. S. A., där samma process ej fortskridit så långt som i de andra större industriländerna.

Försåvitt Förenta staterna är ett kapitalistiskt samhälle betyder detta, att produktionsmedlen behärskas av dem som innehar äganderätten till dessa tillgångar. De ledande miljonärsfamiljerna har också, i form av aktier och andra dokument, vida större sådana rättigheter än någon annan grupp i landet. Deras tillgångar är enorma i förhållande till deras ringa antal. Icke desto mindre har vi sett, att herraväldet över de ekonomiska förmånerna i längden är underordnat bestämmanderätten över produktionsmedlens användning. Och den senare har i stort sett minskats för de kapitalistiska ägare-grupperna under innevarande generation. Detta framgår av ett intressant drag, nämligen storbourgeoisens tillbakadragande från produktionen. Detta fenomen tog sin början i och med att de största kapitalisterna övergick från industriell produktion till finansiell verksamhet. Men denna överflyttning behöver inte i sig medföra

något försvarande av maktställningen utan kan tvärtom innebära en utvidgning av maktsfären. Icke desto mindre sker den kontroll, som kan utövas, mer indirekt, i andra eller tredje eller fjärde hand genom finansiella anordningar. Den omedelbara övervakningen av produktionen har överlåtits på andra.

Men storkapitalisterna har inte kunnat stanna vid att dra sig tillbaka till finansaffärerna. De drar sig alltmer tillbaka från aktivt och direkt deltagande i den ekonomiska verksamheten överhuvud, något som bl. a. också framgår av den stora andel storförmögenheter, som redovisas av kvinnliga ägare. Det enda, som härvidlag intresserar oss, är de sociala verkningarna, nu och framdeles, av detta tillbakaträdande. En av följderna är, att allt större inflytande över produktionen övergår till andra grupper än kapitalisterna själva, i många fall till dem vi kallat företagsledare.

Storkapitalisterna och hela kapitalismens institutioner bildar alltså den ram, som företagsledarna har att arbeta inom, t. ex. när det gäller att bestämma produktionsvolymen, finansoperationerna i stor skala, sambanden mellan skilda industriföretag, o. s. v. De stora kapitalisterna ingriper ibland i viktigare moment som inverkar på den ekonomiska politiken i stort. De har i regel förbehållit sig ett slags vetorätt som kan genomdrivas när det behövs, exempelvis, för att bli av med besvärliga företagsledare. Dessa förblir alltså till stor del delegater — »tjänare» — åt storkapitalisterna.

Men produktionsmedlen är själva kärnan i samhällsmakten; den som behärskar dem till gagnet, icke till namnet, har makten. Faktum är numera, att storkapitalisternas välde, som är byggt på privat äganderätt över produktionsmedlen och deras användning, håller på att bli alltmer förtunnad, indirekt och sporadisk, även om den fortfarande har ett reellt innehåll. Produktionen fortgår i allt längre faser utan att kapitalisterna ingriper i den. Men i verkligheten växer företagsledarnas inflytande över produktionen hastigt, både beträffande de olika produktionsmomenten och de tidrymder, som inflytandet gör sig gällande. Inom vissa områden är administratörernas makt redan tämligen ingripande, ehuru den alltid indirekt begränsas av storkapitalisternas herravälde över banker och finanssystem.

Fastän Berle-Means' teori om »bolag styrda av företagsförvaltningen» inte är tillräcklig för att klargöra vad som menas med förvaltningen och hur den förhåller sig till finansproblemen, så finns det ändå många bolag, däribland många av de största, där företagsledarna i vår mening har en mycket fast position, och där ägarna i rättslig mening knappast har något annat med företagen att göra utom att lyfta de utdelningar ledningen beslutar åt dem.

Nu kan man fråga: antag att en sådan utveckling pågår — betyder inte det bara att gamla kapitalistfamiljer försvinner ur bilden medan nya personer håller på att inta deras platser? Om sålunda de äldre, rikaste kapitalisterna förlorar mark kunde det tyckas att de nya ledarna skulle nyttja sin växande makt till att bli nya medlemmar av storbourgeoisien. Men trots att många av företagsadministratörerna säkerligen har sådana personliga syftemål, kommer det icke att hända. Möjligheten att bygga upp väldiga rikedomar liknande de stora familjernas existerar inte längre, under nuvarande ekonomiska betingelser; sedan förra världskriget har endast ett nytt tillskott förekommit till de ledande finansiärsläkterna i U. S. A. Den härskande klassens oförmåga att assimilera friskt, nytt blod har av många sociologer med rätta betraktats som ett tecken på klassens förfall och förestående undergång.

På grund av strukturförändringarna inom samhället ligger vidare vägen till samhällsmakten inte längre i hopandet av individuella egendomsrättigheter. Dessa rättigheter är inte blott nästan oåtkomliga nutilldags för nykomlingar, utan dessutom finns det numera effektivare medel att nå större inflytande och ekonomiska fördelar, om detta är syftet. När kapitalismen breddar ut sig och dess utvecklingskurva gick uppåt blev individer tillhörande den gynnade klassen snart ersatta av andra kapitalister. Men då kapitalismen sackar utför och bryter samman, blir den härskande kapitalistklassen i sin helhet ersatt av en ny härskarklass.

Hittills har vi studerat nedgången i storbourgeoisins maktställning och andras stegrade inflytande, särskilt företagsledarnas. Denna utveckling är helt analog med det som hände vid övergången från feodalism till kapitalism: inom en allt större del av det ekonomiska systemet försvagas makten för den förut ledande klassen, medan ställningen ständigt stärkes för en annan klass.

Bildens något oklara konturer skärps om vi vidgar betraktelsesättet även till statlig företagsamhet. Det snabba tempo vari samhällsekonomin frantages kapitalisternas herravälde är omisskännligt, om man uppmärksammar statsstyrelsens roll. Även här utgör U. S. A. ett slående exempel därför att denna politiska utveckling hos oss inte på långa tag framskridit så snabbt som på andra håll.

Statsstyrelsen spelar alltid andraplansrollen inom kapitalismens samhälle. Dess uppgift i det ekonomiska livet är huvudsakligen att trygga marknadens integritet (mot intrång utifrån) och egendomsförhållandenas stabilitet samt att bereda skydd och bistånd — vare sig i krig, i internationell konkurrens eller inrepolitiska oroligheter — där det är av nöden. Det tillhör, som vi sagt, det kapitalistiska samhällets allmänna drag. Denna begränsning av regeringens och statens verksamhetsområde är inte någon slump utan en väsentlig ingrediens i hela samhällsbyggnaden. Kapitalismen är det privata ägandets system, där ägandet tillkommer privatpersoner och privatföretag. I kapitalismen är staten därför ofrånkomligt *begränsad* i sin verksamhet.

Denna statsmaktens begränsning håller nu på att snabbt överges i alla länder, och åtminstone på ett håll — i Ryssland — har den försvunnit helt och hållet. Statsmakten sträcker sig allt vidare över det ekonomiska livet. Sak samma vem eller vilka syften som behärskar maktmedlen; varje nytt framträngande på det ekonomiska fältet betyder, att ännu ett avsnitt därav helt eller delvis undandrages den kapitalistiska ordningens maktsfär.

Statsmaktens framträngande inom samhällsekonomin sker på två vägar. Dels övertar staten helt och hållet med fullständig äganderätt det ena ekonomiska avsnittet efter det andra, antingen genom att förvärva redan befintliga sektorer eller genom att upprätta nya. Dels utvidgar den sin kontrollerande myndighet till nya områden. I det första fallet tarvas icke många exempel: post- och trafikväsende, vatten-, gas- och elektricitetsförsörjning; broar, skeppsbyggnad, hälsovård och bostadsbyggande blir arbetsområden för statlig företagsamhet. Till de nya arbetsfält som staten beträder hör också vad man i U. S. A. kallar »conservation work» (t. ex. planmässigt skydd av skogar och annan vegetation), vilket i själva verket utgör ett oundgängligt led i samtidens ekonomiska system.

Betonas bör, huru mycket mer omfattande den statliga företagsamheten är t. o. m. i Förenta staterna, än vi vanligtvis vill erkänna. Det spelar ingen roll om arbetslöshetshjälpen kallas för »understödspolitik» eller jordbruks- och meteorologiska undersökningar benämns »forskning»; de är ändå delar av hela den ekonomiska processen. Även uppfostran kan betraktas som en samhällsekonomisk anordning, och även den är statlig, med obetydliga undantag. Staten svarar också, direkt eller genom understöd, för cirka hälften av sjukvården i U. S. A. Det federala statssystemets byråkrati omfattar över miljonen anställda, dubbelt så många som för endast tio år sedan, men inräknat vi även delstaternas, städernas och kommunernas tjänstemän liksom försvarets och rättsväsendets, och räknat vi med alla understödstagare, så finner vi att redan hälften eller mer än hälften av U. S. A:s befolkning är helt eller delvis beroende av staten för sin försörjning.

Ett lika slående symtom på statsmaktens ökade vikt i samhällsekonomin utgör nyinvesteringarnas fördelning. Kapitalismens förmåga att lösa de ekonomiska problemen framgår kanske bäst av de ständigt växande insatserna av nya kapitalinvesteringar, som utvisade det kapitalistiska »livsrummets» tillväxt. Men under trettioalet har nyinvesteringarna inom enskilda företag nästan helt upphört; deras totala värde har sjunkit till några hundra miljoner

dollar, under det att väldiga fonder hopats i bankerna utan att kunna investeras produktivt. Det betyder ej, att ingen nyinvestering pågått. Den har skett genom staten, i statliga företag, vilket kan mätas genom statsskuldens ökning. Den federala regeringens investeringar under denna tid utgjorde sammanlagt mer än fem gånger så mycket som de privata investeringarna, vilket nog så tydligt visar vart utvecklingen är på väg.

Statens direkta förvärv av snabbt växande ekonomiska verksamhetsfält är emellertid, som sagt, endast en sida av utvecklingen. Ännu mer omfattande och slående är statsmaktens allt vidsträcktare kontroll över olika led och faktorer i samhällsekonomin. Alla känner till denna kontroll, som utövas genom rader av kommissioner, nämnder och byråer. I större eller mindre utsträckning kontrolleras jordbruket och emissionsmarknaden, reklam- och försäljningspolitik, arbetsförhållanden och obligationsräntor, export och import, löner och bankpolitik ... I fråga om denna kontroll utan äganderätt ligger U. S. A. ännu långt efter andra nationer, men även här har vi hunnit långt, och det finns alla skäl att vänta sig en snabb expansion också hos oss. Nästan alla dessa kontrollerande befogenheter leder till inskränkningar i de kapitalistiska egendomsrättigheterna, avlägsnar de objekt och funktioner, som skall kontrolleras, från marknaden och det kapitalistiska systemets oinskränkta herravälde.

Den faktiska ledningen av den verksamhet som utövas eller kontrolleras av staten — med eller utan egendomsrätt — ligger i händerna på personer, vilka är alltigenom jämförliga med vad vi kallat företagsledare: männen i de otaliga byråerna och kommissionerna och verken — inte alltid de mest kända, ty dessa kan vara politiska dekorationsfigurer — utan de som verkligen utför ledningsarbetet. Vi möter här samma utveckling som skisserades nyligen inom affärlivet. Grupperna 3 och 4 (finanskapitalisterna och aktieägarna) försvinner, och grupp 2, vars företagsledande uppgifter avkopplas från vinstdelaktigheten, sammansmälter med de egentliga företagsledarna i grupp 1. Ledningen är alltså inte i kapitalisternas händer, och inte heller är en ledande ställning betingad av egendomsrättigheter till produktionsmedlen. För närvarande har visserligen inte statens företagsledare obegränsat fria händer, men utvidgningen av statens ägande och kontrollerande myndighet innebär likafullt en fortgående maktökning för företagsledarna inom det ekonomiska livet i stort.

Ett säkert vittnesbörd om riktigheten av våra iakttagelser föreligger i och med den växande rekryteringen av »intelligenta unga män», högt utbildade och ärelystna, som går in för karriärer i statsförvaltningen, inte som politiker i äldre mening utan som administratörer inom de olika myndigheter som arbetar på otaliga områden. För tjugo-trettio år sedan skulle nästan alla dessa unga män ha inriktat sig, på det enskilda näringslivet och siktat på att bli ett namn inom affärsverksamheten, i industrin eller finansvärlden eller kanske att finna en plats inom den högre bourgeoisie's magiskt omstrålade krets. Allt fler ibland dem inser numera, att trygghet och makt eller rätt och slätt möjligheter att hävda sin begåvning inte längre kan ernås på de gamla vägarna utan måste sökas på annat sätt. De unga män som tänker och handlar sålunda innefattar nog så betecknande många barn till kapitalisterna själva, som måhända känner på sig att den makt deras föräldrar utövar i egenskap av kapitalister endast genom ett uppgivande av kapitalismen kan bevaras åt deras generation.

Det återstår i detta avsnitt att ännu en gång sammanfatta huvudinnebörden i den process, vars ena sida vi hittills uppmärksammat: övergången av allt större delar av samhällsekonomin från kapitalisternas herravälde till de företagsledande administratörerna, till företagsbyråkraterna. Marx har en gång sagt, att underlaget för borgarklassens herravälde byggdes upp »inom det gamla samhällets moderliv». När krigens och revolutionernas eldprov stundade för detta samhällssystem, var striden i realiteten avgjord på förhand: kapitalisterna och deras system hade segrat under förberedelsernas skede. Vi har sett, att oförmågan hos de egendomslösa massorna att på liknande sätt bygga upp ett herravälde inom kapitalismens »moderliv» tillhör de avgörande anledningarna till att socialismen icke kan komma att avlösa kapitalismen.

Men upplösningen av kapitalisternas ekonomiska herravälde fortskrider inom kapitalismen själv, samtidigt som nya gruppers herravälde stadigt ökar, främst företagsledarnas. På världsscenen avtar den kapitalistiskt behärskade delen av världsekonomin i ett tempo som undergått en hastig ökning alltsedan första världskriget. Det är företagsledarna tillsammans med deras nuvarande eller blivande allierade inom politiken, som övertar makten i samma mån som den glider ur kapitalisternas händer. Denna övergång är inte förutbestämd att fullbordas i morgon dag. Den begynte i går och pågår i den dag som är. Den enda förutsägelse som återstår är, att den kommer att *fullbordas* i morgon.

Vår tids sociala revolution är icke att jämföra med omvälvningen vid medeltidens slut, övergången från feodalism till kapitalism. Det finns inga djupare likheter mellan då och nu. Men jämförelsen mellan de båda omdaningsprocesserna är likväl befogad. Vi kan, om vi så vill, lära oss av det förgångna vad som sker och snart skall ske.

9. Det byråkratiska samhällets ekonomiska liv.

Jag har hävdad, att utvecklingen av statsegendom och statskontroll historiskt sett innebär en minskning av kapitalisternas egendom och ekonomiska makt. Det finns många, som instämmer häri, men marxisterna — särskilt leninisterna, företrädna av Stalins och Trotskijs anhängare — bestrider den, liksom av andra skäl också anhängare av Roosevelt-regimen eller liknande regimer i andra länder; dessa senare anser nämligen, när man kritiserar deras förfäktande av ökad statlig egendom och makt, att denna i stället för att undergräva kapitalismen tvärtom bilar till att konservera den. Vi skall något beröra leninisternas argument.

Den nutida staten är »bourgeoisins exekutivkommitté», säger leninisterna — det politiska organet för genomdrivandet av den kapitalistiska regimen. När denna stat övertar någon del av samhällsekonomin eller inrättar kontrollorgan, försvagas ingalunda kapitalisternas styrande makt ty det är deras egen stat som sköter övertagandet. Tvärtom förstärker den kapitalistiska regimen vanligtvis genom detta. Inget kan verka enklare än detta skenbevis. Men det faller utan vidare, om vi jämför resonemanget med en politisk princip som alla leninister liksom alla andra marxister hävdar, när de städse förordar att staten skall ta hand om någon del eller alla delar av näringslivet.

Visserligen säger leninisterna samtidigt att de vill ha en ny stat som inte är identisk med den nuvarande »kapitalistiska» utan en »arbetarstat», och att statens förfogande över produktionsmedlen inte blir i massornas och socialismens intresse förrän en sådan stat byggts upp. Man kunde då tycka, att de borde vänta till dess en sådan arbetarregering kommit innan de talar för statens ägande eller kontroll. Men så är icke fallet. De talar för att nuvarande statsregim, kapitalisternas exekutivkommitté, skall åtaga sig ägande och kontroll. Det betyder, att de förordar åtgärder som enligt deras egna klart uttalade teorier ingalunda försvagar utan tvärtom stärker kapitalisternas och det kapitalistiska systemets herravälde.

Här liksom i många andra fall utgör den politiska praxis en säkrare provosten än teorierna. Verkliga förhållandet är, att utvidgandet av statens egendom och kontroll på längre sikt har till verkan att försvaga och slutligen utplåna kapitalismen. Leninisterna bekämpar denna, och de handlar konsekvent, även om de tänker inkonsekvent, när de alltid yrkar på denna politik. En regelrätt tolkning av deras teorier skulle utesluta politiken i fråga. Men teorierna ingår i en ideologi, och ideologier lyder inte vetenskapens och logikens lagar. Med »dialektikens» hjälp — d. v. s. ur en synpunkt sett medelst en metod att förena teoretiska motsägelser med handlingslivets krav — anpassas teorin efter praxis.

Vi har redan dryftat den riktiga innebörden av Lenins statsteori, den innebörd som gör det befogad att med vederbörliga reservationer tala om det moderna samhället som ett kapitalisternas system. I grund och botten behöver detta blott innebära — det kan betyda mycket mera — att staten i det stora hela handlar (genom lagstiftning, domstolar, polis etc.) i syfte att upprätt-

hålla rådande sociala och ekonomiska system i stort: allt som krävs för att upprätthålla kapitalismen. När staten ingriper för att framtvunga avtalsuppfyllelse eller skuldbetalningar eller för att bryta ockupationsstrejker, kan staten åtminstone bildligt sägas tjäna som kapitalisternas »exekutivkommitté» Det råder inget tvivel om att U. S. A. kunnat och kan beskrivas fullt korrekt som en »kapitalistisk stat».

Men å andra sidan ser vi, att när regeringen eller statsledningen övertar en ekonomisk sektor, vare sig med äganderätt eller med kontrollbefogenheter, avlägsnas därmed också sektorn i fråga helt eller delvis från kapitalismens ekonomiska maktområde. Denna sektor är inte längre helt och hållet en vinstgivande organisation, vars profiter på ett eller annat sätt går till personer som har ett eller annat slags äganderätt inom organisationen. Varorna eller tjänsterna inom den statliga verksamheten är inte längre underkastade »marknadens lagar». De är inte ens, eller behöver inte vara marknadsvaror i kapitalistisk mening, liksom inte heller fördelningen av dessa produkter regleras av kapitalistiska äganderättsförhållanden.

Detta är anledningen till att flertalet kapitalister undantagslöst motsätter sig sådana förvärv från statens sida. Läget är helt olika det som inträder, när staten handlar inom den begränsade politiska sfär som tillkommer en väluppfostrad kapitalistisk regim. När staten utövar polis-makten och höjer eller sänker tullar, när den går i krig eller bevarar freden, när den dömer eller frikänner en kapitalist för någon ekonomisk-rättslig förseelse, protesterar några eller kanske flertalet kapitalister, medan andra gillar aktionen, men ingen talar om »principfrågan», och sällan uppstår en enstämmig opinion bland kapitalisterna. Åtgärderna kan skada någon grupp bland dem och gynna andra, den kan t. o. m. skada alla kapitalister, men de inkräktar inte på äganderättens grundvalar och är följaktligen överensstämmande med samhälls-strukturens och maktens principer. Statens direkt ekonomiska ingrepp inkräktar däremot på, eller utplånar alldeles, just dessa grundvalar och principer, och därför är de oförenliga med kapitalismen.

Kapitalisterna gör motstånd mot de ekonomiska ingreppen från första stund. Men om ingreppen likafullt äger rum, är saken icke avgjord därmed. Ehuru de förlorat terräng, söker kapitalisterna att vända förlusten till vinst, och häri får de hjälp av staten, som ju i det stora hela alltjämt är kapitalistisk.

Till exempel: staten börjar genom någon myndighet bygga skolor och bostadshus eller vägar och broar. Försåvitt dessa företag är helt statliga ligger de utanför kapitalismen, och företagen ger ingen vinst åt kapitalisterna som privatpersoner. Men dessa kan likväl dra vinst därav genom att leverera byggnadsmaterielen — som alltjämt tillverkas av privatföretag — eller genom att sälja livsmedel och kläder till »nöd hjälpsarbetarna» eller genom att tjäna pengar på andrahandskontrakt, ifall staten icke direkt svarar för arbetet. Tennessee Valley Authority kan framställa elström såsom statsföretag, men enskilda företag kan distribuera strömmen eller privatägda fabriker kan byggas inom distributionsnätet för att utnyttja de låga taxorna. Å andra sidan förekommer det ofta, att den ekonomiska sektor staten övertagit inte längre kan omhänderhas av enskilda företag utan förluster: statsingripandet avskaffar i ty fall de privata förlusterna av det skälet, om inget annat, att staten icke behöver tänka på vinsten i sin verksamhet.

Sådana resonemang kan tyckas ge leninisterna rätt i teorin, om inte i praxis. Från deras synvinkel tycks statsingripandena inte försvaga kapitalismen utan vanligen tvärtom förbättra läget för kapitalisterna och deras system. Detta intryck försvinner emellertid, om vi riktar uppmärksamheten mot processens historiska innebörd i stora drag, på längre sikt. Långliga tider kan kapitalisterna kompensera förlusterna i tur och ordning, de kan t. o. m. synas vinna något, men detta sker endast genom en avtappning av deras resurser. De opererar allt längre bort från sin basis, på samma gång som denna smalnar mer och mer. De liknar pokerspelare, försedda med väldiga högar av spelmarker, som driver upp varandras bud, men motståndarna

ökar hela tiden sina staplar genom att snappa undan marker från botten av deras högar. När förrådet av marker är stort, kan spelet fortsätta ett gott stycke, men till slut kan ingen tveka om vem som vinner.

Den statliga företagsamheten kan alltså manipuleras indirekt så att den gagnar privata företag och därmed kapitalisterna. Detta är särskilt klart så länge som statsföretagen representerar en liten andel av hela produktionen: den enskilda företagsamheten väger då lätteligen över den statliga. Men den allmänna tendensen strävar, särskilt efter första världskriget, mot allt större utvidgning av statens verksamhet på bekostnad av det enskilda näringslivet. (Åter må framhållas, att expansionen framträder lika mycket eller mera genom statlig kontroll). Expansionen pågår oavbrutet och i växande skala, alldeles som borgarnas ekonomiska herravälde växte över länsherrarnas under övergångstiden mellan medeltiden och nyare tiden. Takten i utvecklingen påskyndas ibland oerhört, såsom i Ryssland 1918 eller Tyskland 1933; som en följd av det andra världskriget har tempot stegrats snart sagt överallt. Kapitalisternas maktunderlag undermineras, och tyngdpunkten förskjuts från enskild till statlig företagsamhet. Och när till slut större delen av produktionsmedlen bragts under statens äganderätt eller ledning, har övergången fullbordats i sina grunddrag. Kapitalismens »begränsade» statsmakt har ersatts av den administrativa statens obegränsade. Det genombyråkratiserade samhället är förverkligat.

De ekonomiska grundvalarna för detta samhälle är statens äganderätt till eller ledning av alla viktigare produktionsmedel. Internationellt sett har denna omdaning av det ekonomiska systemet fortskridit ganska långt. Allt vårt material visar, att utvecklingen fortsätter, t. o. m. i mycket snabbare takt än hittills, och omdaning kommer att ha sin gång. Utsikterna kanske inte tilltalar oss; det kan hända att vi ogillar dem livligt. Men tron att denna utveckling icke är sannolikast innebär en historiesyn, som bygger på våra egna önskningar, icke på de talrika fakta som föreligger.

Huru kommer då detta ekonomiska system att se ut? Vilka ekonomiska maktförhållanden kommer att präglade det? Och vilken grupp blir mäktigast och mest gynnad, blir dess härskande klass? Det skulle vara naivt att påstå, att dessa frågor låter sig besvara i detalj, ty historievetenskapen kan inte, eller bör inte, göra anspråk på den fysiska vetenskapens precision. Men tillräckligt signifikativa och noggranna svar kan dock ges i stort. De behöver inte bygga på fantasier; vi har vittnesbörd, och betydande sådana, att bygga på — erfarenheterna av vad som redan skett under övergångstiden. I sista hand är det gångna vår enda säkra kunskapskälla, när det gäller framtiden.

Vid tanken på en samhällsorganisation byggd på statens äganderätt till de viktigare produktionsmedlen har somliga författare talat om »statskapitalism» eller »statssocialism». Jag önskar förvisso undvika alla rena ordstrider. Även om jag använder termen »byråkratiskt» eller »administrativt» system, har jag absolut intet emot att begagna vilken som helst annan term i stället, försåvitt man kan enas om vad saken gäller. Jag skall emellertid visa upp, att just uttrycken »statssocialism» och »statskapitalism» bägge är ytterligt vilseledande.

Om vi med »kapitalism» menar det ekonomiska system som ägt bestånd alltsedan feodal-tidens slut, så finns det inga som helst väsentliga likheter som motiverar, att ett statsdirigerat system kallas »kapitalistiskt». I den punkten tror jag, att åtminstone alla kapitalister instämmer utan vidare argumentering. Frånsett att de särdrag bortfaller, som vi framhöll i kap. 2, kan en statsdirigerad ekonomi inte kallas kapitalism av det enkla skälet, att där inte finns några kapitalister. Äganderätten skulle tillkomma staten som institution, inte några personer, människorna skulle arbeta för staten som institution, inte i några enskildas tjänst. Staten, inte några individuella personer, skulle bestämma över deras arbetsprodukter. Ingen privatperson med pengar skulle kunna använda dem såsom kapital för att börja en rörelse och dra vinst därav. Vad skulle det då ha för mening att kalla ett sådant tillstånd »kapitalistiskt»?

Termen »statskapitalism» synes bero på ett missförstånd, som vi till dels redan analyserat. Så länge staten endast äger en del, särskilt en mindre del, av det ekonomiska systemet, och återstoden av näringslivet förblir privatekonomisk, kan man fullt riktigt tala om »statskapitalism» med avseende på den mindre, statsägda delen. Men kapitalismen i »statskapitalism» härleder sig inte från den statskontrollerade ekonomiska sektorn utan från den privatägda. I och med att den senare försvinner eller blir betydelselös, försvinner också kapitalismen.

Men det är lika vilseledande att tala om »statssocialism». Enligt hävdvunnet språkbruk betecknar socialism, vad det ekonomiska systemet beträffar, ett ur ekonomisk synpunkt klasslöst samhälle. Detta betyder i sin tur ett samhälle, där ingen samhällsgrupp, i kraft av rådande ekonomiska eller sociala förhållanden, har några särskilda rättigheter eller befogenheter över produktionsmedlen eller några särskilda företräderna i fråga om produktionsresultatets fördelning. Ett statsägt ekonomiskt system kan vara klasslöst i denna mening. Det ligger inget logiskt orimligt i detta. Men det finns inte minsta skäl att tro, att den särskilda typ av statsdirigerad ekonomi som nu växer fram verkligen blir klasslös, ekonomiskt sett.

För att en statsdirigerad ekonomi skulle kunna vara klasslös i denna mening, erfordras ungefär följande betingelser. Äganderätten till produktionsmedlen skulle tillkomma staten. Men herraväldet över staten och därigenom över det som staten behärskar skulle tillkomma varje enskild person i lika mån. Ingen grupp eller klass i samhället skulle äga några särskilda företräderna framför andra i fråga om makten inom staten. Dessa förhållanden skulle dessutom råda över hela världen: folken i Kina, Indien, Afrika och det inre av Brasilien skulle, med hänsyn till inflytandet i statsstyrelsen, ha precis lika stor andel som invånarna i de industrialiserade storstadscentra. Varje viktigare avvikelse från denna universella jämställdhet skulle ge den mera gynnade gruppen eller grupperna en ställning som privilegierad och härskande klass.

Jag ämnar ej diskutera skälen till att ett sådant läge inte sannolikt uppstår inom den framtid vi kan skönja. Det skulle allra minst förutsätta ett överflöd av materiella och kulturvärden för alla på hela jorden, ett överflöd som ingen rimligtvis kan emotse ännu på länge — särskilt ej med tanke på att befolkningen växer, när varutillgången ökar, och flera behov uppstår — varjämte fordras en allmän vilja till samarbete och osjälviskhet, som inga samhällsgrupper uppvisat förut i historien; dessutom krävs en utvecklingsgrad i fråga om intelligens, vetenskap och skolning för alla, som man endast i dagdrömmar kan vänta sig på fullt allvar.

Det kan dock hända, att den nya ekonomiska organisationsformen kommer att *kallas* för »socialistisk». I de länder — Ryssland och Tyskland — som nått längst i utvecklingen mot detta system, användes vanligtvis termerna »socialism» eller »nationalsocialism». Motivet för detta uttryckssätt är naturligtvis inte strävan efter vetenskaplig klarhet utan raka motsatsen. Ordet »socialism» användes av ideologiska skäl för att manövrera med de gynnsamt stämde känslor som massorna hyser mot socialismens samhällsideal med ett fritt, klasslöst och internationellt samhälle, samt för att dölja, att det byråkratiska produktionssystemet i realiteten utgör underlaget för ett nytt slags exploaterande klass-samhälle. Om de nya härskarna bibehåller sina nuvarande talesätt, lär icke en bok som denna kunna ändra språkbruket. Men för vetenskapliga ändamål kvarstår nödvändigheten att skilja klart mellan detta nya system — hur det sedan skall benämnas — och de projekt som tillhör socialismens hävdvunna idealbildning.

Det finns icke ett spår av magi i statens funktion som ägare, varigenom klassväldet på något mystiskt, ofrånkomligt sätt skulle försvinna. Tvärtom — detta visar oss redan historiska erfarenheter — kan en samhällsekonomi baserad på statsegendom utgöra grundvalen för herravälde och exploatering från en härskande klass, mer extrem och absolut än i någon annan känd samhällsordning. De som har ledningen i staten, vilkas intressen främst tjänas av den, utgör den härskande klassen i ett statsdirigerat produktionssystem. Genom staten bestämmer de över produktionsmedlen och fördelningen av produktionens resultat, så att de själva

erhåller de privilegierades andel. Denna härskande klass, eller åtminstone dess utslagsgivande element, kommer att bestå av de funktionärer jag betecknat såsom företagsledarna.

Den administrativa eller byråkratiska samhällsordningen kommer alltså att vara byggd på exploatering. Vi måste här dröja något vid själva termen »exploatera»; den brukas ofta i moralisk eller psykologisk mening snarare än i en neutral, ekonomiskt-historisk innebörd. Man säger t. ex. att en företagare som betalar sina arbetare med usla löner under fackföreningsraterna⁴ »exploaterar» sitt folk, varemot en »god» arbetsgivare som betalar *fackföreningslöner inte* gör det. I denna bok används ordet icke i sådan psykologisk eller värderande mening. Med »exploatering» inom produktionen avses enbart att en samhällsgrupp erhåller en relativt större del av produktionsresultatet än andra. »Exploatering» betyder sålunda den process, varigenom en dylik ojämn fördelning kommer till stånd, oberoende av individernas motiveringar. Enligt denna definition är alla klassamhällen byggda på exploatering: feodala och kapitalistiska likaväl som framtidens byråkratiserade samhällen.

Exploateringen sker emellertid icke på samma vägar inom de olika samhällstyperna. Inga privatpersoner kommer att kunna göra pengar (vinst) genom att använda pengar som privatkapital i ekonomisk företagsamhet. »Kapitalet», om denna term över huvud skall kunna användas framdeles, tillhandahålles uteslutande eller övervägande av och genom staten. Bestämmanderätten över produktionsmedlen kommer att utövas av företagsledarna genom deras faktiska herravälde över de statliga institutionerna, där de intar nyckelpositionerna inom den »obegränsade» statsmakt som kommer att fungera som en kombinerad ekonomisk-politisk maktapparat. Deras gynnade ställning i fördelningen tillkommer dem på grund av deras ställning i politisk-ekonomiska maktfrågor, inte på grund av rättsanspråk liknande dem som dominerar i kapitalismen. Erfarenheterna från U. S. S. R. och Hitlertyskland visar, att privilegierna inte behöver ta enbart penninginkomsternas form; ledarnas nominella löneinkomster kan vara låga, medan de gynnas medelst bostadshus, bilar, fördelar i fråga om mat och kläder, nöjen och njutningsmedel, vilka lämnas dem som direkt erkänsla för »tjänster mot staten». Det är de *faktiska* förmånerna som betyder något, inte formerna eller medlen.

Inom kapitalismen sker den för kapitalisterna gynnsamma inkomstfördelningen genom att produktionsmedlens ägare bevarar äganderätten till produkterna. Eftersom dessa kan säljas på marknaden till priser högre än arbetskostnaderna, uppstår ett överskott — ett stort överskott till fördelning på andra fordringsägare än löntagarna. Fordringarna på detta överskott antar många olika former, som fördunklar vad som verkligen händer. Bland dessa tillförsäkrar emellertid sådana inkomstkällor som obligations- och in-teckningsräntor, aktieutdelningar, gratisaktier och gratifikationer samt höga chefslöner kapitalisternas deras bättre andel i nationalinkomsten.

I en helt förstatligad samhällsekonomi skulle en sådan utskiftning icke kunna ske på samma sätt som inom kapitalismen. Men det skulle icke möta några svårigheter att anordna andra exploateringsmetoder. I sin märkliga bok om Ryssland, »The dream we lost», visar Freda Uteley några av de metoder som numera används i detta land. Den ena verkar som en ofantlig livsmedelsskatt. Staten köper livsmedlen från bönderna till fastställda priser för att bearbeta och sälja dem till den övriga befolkningen eller — i bearbetad form — tillbaka till bönderna. Såsom enda distributör kan staten fixera prisskillnaden mellan inköps- och försäljningspriser som den vill, så högt som »marknaden tål». Den andra metoden möjliggör genom statens monopolställning inom produktionen utanför jordbruket. Icke-agrara varor och tjänster kan säljas till fastställda priser, som ligger nästan hur högt ovanför produktionskostnaderna som helst. Genom prisklyftan får staten i båda fallen väldiga inkomster till sitt förfogande. Någon

⁴ Burnham syftar härmed på de i U. S. A. vanligen förekommande lönedifferenserna inom samma industrier och yrken, som beror på många arbetsgivares vägran att godta organiserade fackföreningar som förhandlingsparter eller tillämpa de löner, som fackföreningarna kräver. Övers. anm.

del av dem måste nedläggas på sådana ofrånkomliga samhällsutgifter som depreciering, nybyggnader, social förvaltning och socialvård m. m. Men återstoden kan anpassas så att den ökar inkomsterna för dem, som verkligen innehar statsledningen, den nya härsarklassen. Detta sker också i Ryssland, och de två exploateringsmetoderna är så enkla och lättmanövrerade, att man kan räkna med deras allmänna tillämpning i det framtida samhället. Men även andra, lika effektiva metoder kan utarbetas. Nazityskland och New Dealregimen visade, att äldre beskattningsmetoder kan utnyttjas mycket smidigt för att leda inkomstströmmarna i nya fåror, i strid mot kapitalismens »lagar» rörande löner och vinster, även om den kapitalistiska ordningen i sin helhet kvarstår orörd.

Den administrativa samhällstypens exploatering kan benämnas ett slags »kollektiv exploatering» till skillnad från kapitalismens »privata exploatering». En jämförelse kan delvis göras med katolska kyrkans kardinalkollegium ännu i våra dagar. Kardinalerna äger rätt, i kraft av sin ställning inom kyrkans hierarki, att utse en ny påve, vars ämbete innefattar högsta makten över kyrkan som helhet. Men de äger icke denna rätt som individer, utan rätten tillhör kollegiet som helhet. Inom vissa gränser kan kardinalerna bestämma över tillträdet av nya medlemmar i deras kollegium, och därigenom kan de säkerställa en avsevärd kontinuitet i dess sammansättning. På liknande sätt kan företagsledarna exploatera det övriga samhället såsom en organiserad kår; rättigheterna tillkommer dem icke som individer utan genom den ställning och de ledande befogenheter de intar. Också de kan, genom sin makt, sina privilegier och företräden i fråga om utbildning, bestämma över nyrekryteringen till de egna leden. Den härskande klassen av företagsledare kan sålunda åstadkomma en viss kontinuitet från generation till generation.

Inom det kapitalistiska systemet sträcker sig företagsledarnas makt redan ganska långt, både inom näringslivet och genom den statliga företagsamhetens expansion. Men denna makt begränsas av kapitalisterna och rådande ekonomiska maktförhållanden. Företagsledarens ställning är osäker. Han kan alltid avskedas av någon eller några som har kapitalistens ägande- och bestämmanderätt. Hans produktionsplaner måste foga sig efter den av vinstmotiven styrda marknadens behov; han hindras från att organisera en effektiv, teknisk samordning av olika industrigrenar. Dessutom ser han hur de största vinsterna icke går till honom själv och hans kolleger utan till ägarna. Vi har sett att företagsledarna inte kan lösa problemet genom att själva bli kapitalister. Inte heller tycks någon annan form av äganderätt erbjuda en lösning. Återgången till feodala förhållanden är omöjlig, och livegenskap är lika otänkbar. En sammansvetsning av näringslivets ledning med staten, en utvidgning av statens uppgifter till att också omfatta ledningen över näringslivet, erbjuder de enda möjliga utvägarna — vare sig företagsledarna personligen inser det eller ej — att å ena sidan göra det ekonomiska systemet arbetsdugligt igen, å andra sidan etablera företagsledarna i rollen som härskande grupp.

Det finns många miljoner människor och många grupper som numera förordar statlig äganderätt till produktionsmedlen. De gör detta av skiftande motiv: en del för att de anser att det skall leda till ett fritt, klasslöst samhälle, andra för att de tror att det möjliggör allmänt välstånd, andra återigen av mera abstrakta, moraliska skäl. Dessa människors och gruppers inställning hör till de viktiga samhällskrafter som bidrar till att driva statens ekonomiska expansion framåt. Men resultaten av statens ekonomiska aktivitet beror icke på de motiv, som vägleder dessa personer. Under de givna betingelserna kommer resultatet icke att bli klasslöshet och frihet, icke ens materiell välfärd utan en ny form av exploatering, ett *nytt* klassamhälle. Å andra sidan önskar många, kanske flertalet av vår tids företagsledare, icke någon statlig ledning över näringslivet, i varje fall icke medvetet. Icke desto mindre kommer företagsledarna — om inte just de, som fungerar i dag, så morgondagens män — att främst dra vinst därav. Det är en ödets ironi, som ofta upprepas i historien.

Många personer önskar statlig ledning av produktionen, men tendenserna i sådan riktning är

inte enbart beroende på att många önskar och eftersträvar ett sådant resultat. Det finns folk som vill återinföra feodalismen, som vill införa socialismen, kanske t. o. m. sådana som arbetar för livegenskapens återupprättande, men realiteterna utesluter alla möjligheter att realisera sådana planer. Däremot bidrar alla nutida förhållanden och svårigheter till att göda jordmånen för statens vidgade ekonomiska makt. Det enskilda näringslivet visar sig oförmöget att hålla produktionsprocessen i gång; staten ingriper. Det totala kriget kräver en fullständig samordning av produktionen; detta kan blott ske genom statskontroll. De privata investeringarna går tillbaka, statliga träder i deras ställe. Privatföretagen misslyckas med att sörja för de arbetslösa; staten skaffar dem arbete. Utrikeshandeln kan inte längre bedrivas framgångsrikt och givande på privatkapitalistisk basis — staten inrättar export- och importkontroll samt handelsmonopol. Den enskilda företagsamheten kan icke längre klara de stora företagen (vägar, linjetrafik till sjöss, kraftanläggningar, skeppsbyggeri) som behövs för att hålla nutidens samhälle i gång: staten träder emellan. Det finns inget tillfälligt eller godtyckligt i denna utveckling, den är inte resultatet av någon sammansvärjning. Det bara är så, att den tycks erbjuda den enda utvägen ut ur de faktiska svårigheterna. Även om mången förkastar och ogillar sakernas gång, finns det alltid några, tillräckligt många, som är redo att genomdriva dessa metoder.

Fastän en detaljerad bild av det byråkratiserade samhällets ekonomi omöjligt kan givas i förväg, är några av dess drag och möjligheter redan tillräckligt tydliga. Som vi sett, bygger det på statsegendom och statskontroll över viktigare produktionsmedel, medan staten själv behärskas av företagsledarna, de ledande byråkraterna, i vilkas intressen statspolitiken föres. Detta betyder i sin tur, att kapitalistiska egendomsrättigheter, som tillkommer privatpersoner, skall försvinna. Härav följer, att det inte längre blir nödvändigt för varje industribransch, för industrin som helhet eller för någon annan näringsgren att leverera företagsvinster i kapitalistisk mening. Detta kan förvisso verka överraskande eller »motsägelsefullt» för dem, som i ekonomiska frågor endast kan tänka med kapitalistiska idéer. Men saken blir tillräckligt tydlig, om vi reflekterar en smula eller besinnar den nyare utvecklingen i Ryssland eller i Tyskland under Hitler.

Det finns ingenting hos fabriker och gruvor, järnvägar och flygplan eller radiosändare som gör deras drift beroende av nettovinster i pengar. Det nu förefintliga beroendet är uteslutande en följd av deras infogande i den privata företagsamhetens speciella, ekonomiska relationer. Försvinner dessa relationer, så bortfaller också behovet av profit. Medelst centraliserad statlig ledning, reglerade valutor, statliga handelsmonopol, tvångsarbete och pris- och lönekontroll oberoende av fri konkurrens, kan hela näringsgrenar eller hela näringslivet dirigeras enligt andra syften än företagsekonomisk vinst. Det byråkratiserade samhällets ekonomi är icke längre något »profitsystem». Pengarnas roll kommer att bli väsentligt inskränkt i jämförelse med deras allsmäktiga inflytande inom kapitalismen. Men även i bytesförhållandena kommer penningens användning att begränsas. Hur långt inskränkningarna framdeles kan sträcka sig, vet vi ej på förhand, men vi har redan fått stifta bekantskap med några av dem. U. S. S. R. och Nazityskland har redan visat, hur framgångsrikt utrikeshandel kan bedrivas medelst nya former för direkt varubyte.

Även i fråga om inhemska bytestransaktioner kommer pengarnas betydelse att minska. När varor och tjänster tillhandahålls av staten utan att konsumenten betalar direkt i pengar för varje enhet, får pengarnas insats en mer blygsam räckvidd än när de medverkar omedelbart i varje transaktion för sig. Många sådana varor och tjänster har funnits någon tid: vägar och broar, sanitära anläggningar, parker, vattenförsörjning, sjukvårdsinrättningar o. s. v. Ryssland och Tyskland har visat — något som kunde förutsägas under alla förhållanden — att dessa publika nyttigheter kan och kommer att byggas ut i det administrativa samhället. Ett växande antal varor och tjänster kommer att tillhandahållas utan förmedling av direkt betalning, d. v. s. en stigande andel av realinkomsterna antar andra former än penninginkomster. Teoretiskt sett

kan detta penningens ersättande förefalla möjligt att utveckla *in infinitum*. Men i praktiken torde pengarnas praktiska fördelar, särskilt deras hanterlighet när det gäller att vidmakthålla *inkomstskillnader*, garantera deras fortsatta bestånd. Men pengarna kommer, såsom erfarenheten redan visat, alltmer att frigöras från sitt materiella underlag, kanske helt lösas därifrån. Federal Reserve-systemets guldstaplar under Fort Knox blir kanhända bevarade som monument till eftervärlden liksom Egyptens pyramider.

Denna utveckling av penningväsendet betyder, ur andra synpunkter, att varor och tjänster i framtiden icke kommer att fungera som *marknadsvaror* på samma sätt som inom kapitalismen. Varubyte, tilldelning av varor och tjänster utan pengarnas mellankomst betyder, att nyttigheterna icke betraktas blott såsom varor, som abstrakta enheter av bytesvärde, utan som specifika enheter avsedda för givna behov, helt eller delvis oberoende av bytesvärdena.

Liksom kapitalisterna kommer att elimineras i det administrativa samhället, så kommer de »fria arbetarnas», proletärernas läge att ändras betydligt. Proletärernas »frihet» under kapitalism är naturligtvis en högst egendomlig frihet. Den betyder i främsta rummet »frihet» från äganderätt till produktionsmedlen. Någon ändring i denna frihet kommer icke att ske; den verkliga ledningen över produktionen kommer icke att innehas av arbetarna utan av administratörerna i och genom staten. Men proletärens frihet inom kapitalismen betyder också, i begränsad utsträckning, arbetarens frihet att sälja sin arbetskraft eller icke sälja den (ehuru det senare alternativet betyder svält och alltså icke är realistiskt), att sälja den till en konkurrerande företagare i stället för till andra, och att förhandla om lönen. Sistnämnda möjligheter kommer icke att finnas i tillnärmelsevis samma former i den statsdirigerade, av företagsledarna behärskade produktionen. Eftersom det endast finns en betydande arbetsgivare, staten, kommer det inte att förekomma någon förhandling med konkurrerande företagare, och fördelningen ävensom bytena av arbetstillfällen blir, likaväl som lönerns fastställande, icke överlämnade åt köpsläendet på marknaden.

Det tycks icke finnas anledning tro, att detta samhälles näringsliv skall bli underkastat samma slags kriser som det kapitalistiska, ty alla de faktorer kommer att elimineras, som samverkar i sådana kriser, och de står alla i sammanhang med vinstmomentet i kapitalismen. Sannolikast är dock att det byråkratiserade samhället får sina egna slag av kriser, närmast tekniska och politiska; de kan härröra från sammanbrott inom förvaltningen när denna ställs inför exempelvis sådana problem som snabba övergångar från krig till fred eller tvärtom, hastiga tekniska förändringar eller oroligheter och revolter från missnöjda massor vilka — eftersom politik och ekonomi är intimt sammanvävda automatiskt skulle få på en gång politiska och ekonomiska verkningar.

Produktionens reglering kommer icke att överlämnas åt marknads »automatiska» funktioner utan kommer att utföras målmedvetet och planmässigt av ledande organ och persongrupper, verksamma inom den oinskränkta byråkratiska staten. Som vi sett, omöjliggöres f. n. en sådan planerad produktionsreglering av den privata företagsamhetens ofrånkomliga decentralisation. Inom det administrativa samhällets centraliserade ekonomiska system kommer reglering och planering tvärtom att vara en självklar sak.

Om vi jämför detta samhällets ekonomiska liv med kapitalismens grundlag, ser vi omedelbart att det senares viktigaste element antingen saknas helt eller också kvarstår i drastiskt förändrad gestalt inom det administrativa samhället. Detta faktum styrker skälen att avvisa termen »statskapitalism».

Det genombyråkratiserade samhället skulle icke kunna avlösa kapitalismen såvitt det icke kunde lösa, åtminstone delvis, de huvudsvarigheter som reser sig mot kapitalismen och omöjliggör dess fortbestånd. Utan att avvakta framtiden vet vi redan, att den kommande samhällstypen kan avskaffa massarbetslösheten eller reducera den till ett obetydligt minimum. Detta skedde med sådana metoder i Ryssland och Tyskland samtidigt som England, Frankrike

och U. S. A. visade sig vara ur stånd att göra det enligt kapitalistiska metoder. Det gäller här icke, om vi *gillar* det sätt varpå massarbetslösheten blivit eller skall bli avskaffad. Vi kan anse, att arbetslöshet är bättre än brigader av tvångsarbetare. Men massarbetslöshet är ändå den outhärdligaste av alla svårigheter som kan uppstå inom ett samhälle, fullt tillräcklig för att säkerställa detta samhälles sammanbrott. Vad som angår oss är det redan bevisat faktum, att statsdirigerad produktion kan avskaffa arbetslösheten, vilket kapitalismens metoder inte längre är i stånd till. Faktum är att Ryssland, Tyskland och Italien icke varit ensamma om att ha använt icke-kapitalistiska botemedel mot arbetslösheten. Nödhjälpsarbetena i U. S. A. genom Civil Conservation Camps följer samma mönster; annars är nödhjälpsarbetena i allmänhet halvmesyrer. Om man i U. S. A. icke hade tillgripit radikalare metoder, skulle massarbetslösheten ha blivit mångdubbelt värre och skulle ha kommit hela samhället att vackla.

I den statsdirigerade hushållningen kan produktionskurvan på längre sikt återta sin stigning efter tillbakagången under kapitalismens utdöende. Bortsett från små länder med speciella produktionsbetingelser och utan världsekonomisk betydelse, har nationernas förmåga att bygga upp en stegrad produktion nära sammanhängt med den utsträckning vari de omdanats i riktning mot den administrativa samhällstypen: Ryssland och Tyskland har gått i täten, medan U. S. A. och Frankrike avslutar kön. Det kommer återigen icke an på vilka varor som produceras utan på produktionsvolymen i förhållande till folkmängd och produktionskapacitet. Även om vi kan mena, att en del av produkterna — t. ex. bombflyg och tanks — inte är värda att tillverkas, att det inte innebär något framsteg att kunna öka tillverkningen av dem, så är dock det ena systemets större produktionsförmåga jämfört med det andra systemets en avgörande mätare på deras livskraft. Vi bör icke heller naivt föreställa oss, att de produktionsförhållanden som medger högre rustningsproduktion icke också tillåter en större produktionsvolym i fråga om andra varuslag. Om det verkligen vore så, som många sagt, att nazisternas system enbart var »krigshushållning», skulle ingen i Amerika hysa sådan oro, som alla verkliga ekonomer hyst, för nazisternas ekonomiska konkurrensförmåga efter kriget.

På liknande sätt är det byråkratiska samhällssystemet bättre ställt än kapitalismen i fråga om utnyttjandet av nya uppfinningar och ny teknik. Det hämmas icke på samma sätt av vinsthänsyn, som ofta leder till sammanbrott på de kapitalistiska marknaderna genom alltför hastigt införande av nya uppfinningar. Detta var ett av skälen till att Tyskland under krigets första skede kunde övervinna sin skenbart hopplösa underlägsenhet i fråga om materiella resurser, delvis med hjälp av nyuppfunna Ersatz-produkter, och en förklaring till att tyskarna låg främst i utvecklingen av vapenproduktionen.

Kapitalismens hushållning kan icke längre, sade vi, utnyttja sina tillgängliga fonder av kapital i produktiva enskilda företag. Sådana outnyttjade tillgångar kommer icke att vara något problem för byråkratismens samhälle. Där kommer man antingen att konfiskera dem eller tillsvidare framtvinga deras utnyttjande, på villkor och för syften som staten själv bestämmer. Det nya systemet kommer också att kunna exploatera och ekonomiskt utveckla efterblivna folk och landområden på ett sätt som kapitalismen inte längre förmår. Ehuru kapitalismen behöver denna exploatering för sin fortsatta existens, kan den ej längre genomföra den så att den blir vinstgivande. Genom statsekonomin nya metoder, politiska ävensom ekonomiska, kommer Asien, Afrika och Sydamerika att kunna öppnas för en ny exploateringsepok.

Slutligen kan det byråkratiserade systemet, som nämnt, genom sin centraliserade kontroll över samhällsekonomin i dess helhet planera för och med produktionen som ett helt, såsom det är omöjligt för kapitalismen med dess uppdelade, icke samordnade ledning. Det görs femårsplaner eller fyra-eller tioårsplaneringar för hela samhällsekonomin. Alldeles som själva dessa begrepp är diametralt motsatta kapitalismens individualistiska värdering, så är deras förekomst inom kapitalismen realiter helt omöjlig.

De sista sidorna kan tyckas antyda, att det byråkratiserade samhällets ekonomi kommer att

leda till en överflödets och lyckans era, så att ingen förnuftig människa kan göra annat än hälsa framtidsutsikterna med förtjusning. Är »alla problem lösta», borde ju mjölk och honung flöda. Tavlan måste emellertid kompletteras med en del skuggor; f. ö. är det dessutom bara en ekonomisk tavla. Jag sysslar i denna skrift, för att ånyo upprepa det, inte med frågor om »gott» och »ont», om vad som »bör» vara eller vad vi »borde» göra. Jag försöker redogöra för en uppfattning, en hypotes, som förefaller mig sannolikare än andra, med hänsyn till befintligt bevismaterial, angående vad som händer i samhället och varthän det leder oss. Jag önskar varken döma vad teorin utvisar såsom »gott» eller »dåligt», eller huruvida övergången från kapitalism till byråkratismens samhälle innebär något »framåtskridande», vad detta ord sedan skall anses innebära.

Dessutom kan man faktiskt icke besvara ens den skenbart anspråkslösare frågan, huruvida det byråkratiserade samhället blir mera gagneligt för människorna. I vilket avseende, för vilka skulle det bli mer välsignelserikt? När kapitalismen försvinner, kommer alla och envar att mista såväl de bortfallande fördelarna från de nackdelar som kapitalismen förde med sig. En annan samhällsorganisation har sina speciella fördelar och avvisidor, och det är svårt att veta, hur människorna kommer att värdera vad de mist och vad de vunnit.

Två moment torde likväl kunna fastställas. Det byråkratiserade samhället ger inga fördelar åt kapitalisterna som klass, försåvitt inte förintelsen är något välsignelserikt ty någon kapitalistklass kommer icke att existera. För det andra finns det goda skäl att förmoda, att produktionsvolymen kommer att bli större i förhållande till folkmängden framdeles än under kapitalismens tid, även inbegripet sådant som tillgodoser behoven av värme, kläder, livsmedel etc. Detta kan möjligen tyda på, att massorna i genomsnitt — icke nödvändigt någon viss del av massorna, och resultatet kan icke garanteras — skulle uppnå en något högre materiell levnadsstandard. En helt annan sak är givetvis, om detta kan anses som en tillräcklig kompensering för andra, mindre fördelaktiga sidor av byråkratismens system.

Systemet kommer som sagt att kunna lösa vissa av för kapitalismen olösliga svårigheter; detta förefaller högst sannolikt. Men det betyder ej, att framtidsamhället undgår sina speciella svårigheter, icke heller ekonomiska, och kanhända kommer de att kännas mera påfrestande än kapitalismens avvisidor. Jag har redan antytt, att systemet torde få sina egna slags kriser, även om de icke för de kapitalistiska krisernas periodicitet och verkningar. Men de kan likafullt bli förödande.

Ett annat problemkomplex framgår av följande resonemang: inom byråkratismens näringsliv kan man i stor utsträckning *planera* produktionsprocessen i stort. Detta blir möjligt tack vare den ekonomiska ledningens centralisering, genom de institutioner som har till uppgift att förverkliga planerna. Inom kapitalismen finns varken denna centralisering eller planeringsorganen, varför planekonomi icke är möjlig eller kan försiggå endast i mindre omfattning. Men tvärtemot en tämligen spridd, populär missuppfattning, ligger det icke nödvändigtvis några samhälleliga fördelar i själva »planhushållningen» som sådan. Innan betydelsen av en plan kan förstås, måste man känna till dess *syften*. Alldeles som många uppfinningar kan användas lika väl till att döda människor som att förbättra livsmedelsproduktionen, så kan det göras planer, som befriar mänskligheten eller förslavar den ännu mer.

Självfallet behöver en plan icke ha ett enda, begränsat mål. Det kan inriktas samtidigt på olika syften, ehuru dessa syften i ty fall kan motverka varann. Dessvärre vet vi redan, vad två av det byråkratiserade samhällets mål är för något: effektivare krigföring, samt understödandet av en ny härsarklass' maktställning och privilegier. Otvivelaktigt kan förmågan att bedriva planhushållning underlätta förverkligandet av dessa syften, ävensom andra av planhushållarnas syften, som åtminstone teoretiskt sett kan omfatta även större lycka, trygghet och högre kultur för människosläktet i dess helhet.

Även inom företagsledarnas och de andra byråkraternas regim kommer det att finnas stridiga

viljor och oförenliga planer; de styrande är i realiteten icke mer vetenskapliga i sina metoder än någon annan härskande klass. Deras makt-strävanden döljs av ideologier och blir icke belysta av vetenskapliga samhällsåskådningar. Ideologierna döljer vad som verkligen sker icke blott för människorna i allmänhet utan också för de styrande själva. När ett förlopp icke underkastas vetenskaplig kontroll, finns det inga hjälpmedel för att systematiskt avlägsna misstag, ingen rationell metod att lösa konflikter. Misstagen kan ackumuleras till olyckor, konflikterna tendera mot katastrofer.

Svårigheter skulle alltid kvarstå, hur vetenskapligt samhällsledningen än inrättades. Byråkratismens samhälle är ett klassamhälle, där det finns starka och svaga, privilegierade och betryckta, ledare och ledda. Det finns inga skäl att antaga, att de samhällslagar enligt vilka samhällsgrupper, av alla storleksordningar, strävar att vidga sin makt och förbättra sin förmånsställning, icke skall äga giltighet också i byråkratismens samhälle. Försök i den riktningen kommer alltid att göras, även om de är utsiktslösa. Enkelt uttryckt kommer det alltid att finnas, såsom det alltid har funnits, strider och tvedräkt om stridsbytet. Kampen kan övergå och delvis döljas i politiska eller rättsliga former, men den fortsätter. Detta är i och för sig tillräckliga skäl att icke tro på byråkraternas löften, enligt deras ideologier, vare sig leninisters eller fascisters eller stalinisters eller teknokraters. Morgondagens värld kommer att vara mycket olik gårdagens, men om vi beslutar att acceptera den förra, kan det vara klokt att göra det på verklighetens fasta mark, inte på illusionernas gungfly.

10. Maktcentrum förflyttas.

Varje organiserat samhälle ordnar sitt liv enligt vissa regler — sedvänjor, lagar och förordningar. Dessa regler behöver icke vara skrivna eller ens uttryckligt formulerade i ord, men de måste finnas, ty eljest vore det meningslöst att kalla samhället organiserat. Upphovet till många av reglerna förlorar sig i det förflutna, men samhället måste äga någon mekanism för genomdrivandet av de regler traditionerna inplantat, eller för att fastställa och genomdriva nya, eftersom reglerna ständigt upphävs eller ändras eller nya kommer till. En samhällsgrupp som på egen hand gör och uppställer sina lagar, som icke erkänner sådana som fastställs utanför gruppen, kallas autonom eller suverän, såsom alla kapitalistiska länder ansett sig vara och de viktigaste faktiskt var.

Gruppens suveränitet, som utgör underlaget för dess regler, kan emellertid inte sväva i luften. Den måste lokaliseras och ta konkret gestalt i någon institution varifrån reglerna utgår. I verkligheten omfattar denna institution aldrig alla gruppens medlemmar; i ett mindre samhälle kan den omfatta alla som överskridit en viss ålder, sammanträdande i ett »råd», men barnen åtminstone blir säkerligen uteslutna. I större, mera komplicerade samhällen är institutionen alltid relativt liten, ibland en enda person, t. ex. en konung, som utfärdar lagar såsom sina personliga beslut.

I större samhällen är situationen mer invecklad. Den speciella institution — kung, parlament, »de äldstes råd etc. — som utövar suveräniteten äger inte, i vidare mening, någon fullständig suveränitet. Den grundläggande makten och privilegierna ägs av den härskande klassen, och den begränsade institutionen kan uppträda såsom suverän inte tack vare medlemmarnas eller medlemmars egna starka ställning utan därför att den i stort sett *representerar* den härskande klassens intressen och dessutom kan vinna anslutning eller åtminstone bli tolererad av tillräckligt många utanför den härskande klassen. Icke desto mindre är frågan om suveränitetens lokalisering allt annat än obetydlig i samhällshistorien. Någon institution måste tjäna som reglernas eller lagarnas officiella upphov. Historien kan skildras och har skildrats med hela uppmärksamheten riktad på detta problem om suveränitetens lokalisering och på de många strider som politiskt sett gällt olika institutioners anspråk på suveräniteten.

Historien har visat, att många slags institutioner kan tjäna som suveränitetens hemvist, men

inom varje samhällstyp finns det ganska bestämda gränser för lokaliseringen. En av de klaraste och viktigaste begränsningarna är den *tekniska*: suveränitetsorganet måste vara i stånd att sköta sitt arbete, i varje fall icke alltför dåligt. Denna begränsning utesluter de minderåriga och omöjliggör suveränitetens utvidgning till församlingar omfattande alla vuxna, så snart samhället överskridit en viss storleksordning. De skulle helt enkelt icke få plats på ett ställe, ännu mindre kunna arbeta effektivt såsom församling. En stam som endast sysslar med jakt och fiske måste ha ett suveränitetsorgan som behärskar de politiska frågor som kan uppstå i samband med jakt och fiske.

Men det finns även andra begränsningar. Suveränitetens bärare måste uppfylla vissa formella krav med avseende på sociala värderingar och ideologier; i annat fall kan de svårligen bli godtagna som suveräna. Varje samhällstyp har vidare sin speciella organisation av den suveräna makten, och en ny samhällstyp söker sig andra organisationer än den gamla, som den avlöst. De gamla institutionerna har med tidens gång vuxit in i och stelnat i den gamla samhällstypens sedvänjor och metoder, de blir icke smidiga nog för att kunna anpassas till nya; massornas ovilja riktas mot de äldre institutionerna såsom representanter för en äldre samhällsordning. Även om så förhåller sig, torde de nya maktorganen vanligtvis ha existerat redan under den gamla regimen; det nya är inte deras existens utan deras maktställning. Anledningen härtill är den långsamhet varmed samhällenas institutioner vanligen förändras; de kan inte byggas upp på några dygn.

Vi har tidigare antytt den maktförskjutning och överflyttning av suveräniteten, som skedde i samband med övergången från feodalism till kapitalism. Resultatet blev suveränitetens gradvisa förflyttning till »parlamenten». Men historien förlöper inte lika solklart som en geometrisk bevisföring, och därför är ekvationen icke fullständig mellan samhällsutvecklingen under kapitalismen och utvecklingen av parlamentens politiska suveränitet. Att det funnits en allmän överensstämmelse, att suveräniteten inom de kapitalistiska samhällena *som regel* och typiskt förlagts till parlamenten, lär dock icke kunna förnekas.

Historiskt och sociologiskt sett ligger det en viss logik i detta. Parlament fanns redan i slutet av medeltiden; de var helt enkelt stadsborgarnas representantskap. De sammankallades så oregelbundet och sällan som möjligt av fursten, kungen eller länsherren, huvudsakligen när han ville ha pengar av borgarna, varvid de i sin tur krävde vissa rättigheter av fursten. Genom detta köpslående uppbyggdes borgarnas makt och parlamentens politiska suveränitet. Historiskt sett intar parlamenten otvivelaktigt en ställning såsom kapitalisternas typiska politiska organ. Trots ändringar och utvidgningar av rösträtten till andra befolkningsgrupper har parlamenten bevarat prägeln av sitt sociala ursprung. Skrivna eller oskrivna författningar likaväl som den avgörande makten i kapitalisternas händer har hållit parlamenten på ett betryggande sätt inom det kapitalistiska samhällets ram.

Men även genom sin sammansättning har parlamenten motsvarat sin uppgift som suveränitetens bärare under kapitalismen. Man behöver endast tänka på vilka som varit parlamentsmedlemmar. Redan från begynnelsen torde större delen av dem ha varit jurister, skolade i det kapitalistiska samhällets ekonomiska och rättsliga förhållanden. Det är samma slags folk man möter i affärsmännens klubbar, vars medlemmar alla tillhör systemets sundaste och säkraste anhängare. Dessutom fanns det, särskilt i äldre tid, en mindre grupp av mäktiga och talangfulla politiska ledare, som identifierade sin egen karriär med det kapitalistiska samhällets öden. Dessa personer möttes och diskuterade och fattade beslut under förhållanden som mycket liknade kapitalisternas arbetsformer på det ekonomiska området. Inför beskrivningar av 1500-talets parlamentsmöten kan man icke undgå att märka likheten mellan dem och sammanträdena på börsen i Antwerpen eller Lyon. Likheten kvarstår. En lag framgår ur parlamentets arbete på ett sätt som icke mycket skiljer sig från prisöverenskommelser på en börs eller någon annan marknad.

Härtill kommer, att parlamentsledamöterna och deras arbetssätt var fullt lämpliga för att sköta den »inskränkta» kapitalistiska statens lagstiftning och övriga politik. Ehuru arbetet ofta hade den största betydelse, krävde det i regel ingen djupare teknisk eller vetenskaplig skolning. Med sällsynta undantag uppstod icke heller några större förluster på grund av de långsamma, omständliga procedurerna. Man hade vanligtvis råd att ägna riklig tid åt partitvister, gruppintriger och långa tal dussinvis. De ekonomiska processerna fortskred i alla fall i sitt eget tempo, i sin egen regim, mestadels utanför parlamentens maktsfär. Staternas rörde sig tungt och myndigt i sitt eget element.

Det torde inte vara någon nyhet, att suveräniteten under vår generation efter det första världskriget glidit ur parlamentens händer. Denna utveckling är ovanligt tydlig och obestridlig, men av någon anledning har den uppmärksammats långt mindre än den förtjänar. Det är ett märkligt belägg för folks obenägenhet att se tidens verklighet i ögonen, detta, att knappt en handfull undersökningar gjorts av parlamentens politiska tillbakagång, medan under de senaste årtiondena hundratals böcker och artiklar ägnats åt skildringar av hur parlamenten en gång erövrade suveräniteten.

I fyra av de nutida viktigaste länderna — Tyskland, Ryssland, Italien, Frankrike⁵ — har parlamenten redan fråntagits suveräniteten; i två andra — Japan och England — bevarar de endast rester av sin maktställning, och står här på den sista bastionen. I Förenta Staterna, står parlamentets makt med mer än ena benet i graven. Visserligen har parlamentet som formell institution, som en del av statsapparaten, kvarstått även i de fyra förstnämnda länderna. Parlamenten avhåller emellanåt församlingar och röstar t. o. m. — givetvis enhälligt — om ett fåtal motioner. Men icke ens juridiskt, för att ej tala om ställningen de facto, betraktas dessa parlament som bärare av suveräniteten. Samhällellenas lagar utgår icke ifrån dem. Deras möten är enbart propagandaåtgärder, liksom militärparader eller radio- och presskampanjer. Ofta samlas de endast för att lyssna till några tal, de får tjäna som en resonansbotten symboliserande »folket». Ibland antar de en dagordning som »gillar» eller »godkänner» talet. Men de tar icke initiativ till åtgärder, deras godkännande gäller alltid något som redan gjorts av någon annan instans. Och även dessa nominella godkännanden post facto är sällsynta. Dessa parlament deltar icke på något sätt i regimernas handlande.

Det ryska exemplet är särskilt lärorikt, enär det revolutionära Ryssland försökte bevara parlamentets suveränitet i *sovjetkongressen* som troddes vara den nya ordningens rätta, representativa organ. Sovjetkongressen bildades 1917 av representanter för de lokala sovjeterna som i sin tur valts främst av arbetare och bönder i ortsdistriktet. Bolsjevikpartiet hade majoriteten i den sovjetkongress, som sammanträdde i början av november 1917. Denna kongress förklarade sig utgöra regeringen, d. v. s. den gjorde anspråk på suveräniteten och förklarade, att Kerenskijregeringen icke längre ägde suveräniteten. Sovjetkongressen övergick sedan till att genomföra de viktigaste, första åtgärderna inom den nya regimen och utsåg en verkställande myndighet — kommissariernas råd. Det kunde då se ut, som om suveräniteten fortfarande innehades av parlamentet, och under en kort tid var det även så. Men detta tillstånd blev ej långvarigt. Den parlamentariska suveräniteten visade sig icke ägnad för ett land som hastigt utvecklades i riktning mot det byråkratiserade samhället. Inom några år, redan före Lenins död och Trotskis senare landsflykt, hade sovjetkongressen förlorat suveränitetens attribut, ett i sänder. Dess formella återställande i »stalinisternas» författning år 1937 ändrade inget härutinnan utan bevarade kongressen såsom det underordnade propagandaorgan det alltjämt är.

Denna utveckling antyddes redan vid den s. k. Kronstadt-revolten å 1921. Oppositionen bland sjömännen och det civila folket i Kronstadt hade som främsta paroll »nya val till sovjeterna». Kravet var i verkligheten ett försök att ge suveräniteten tillbaka till sovjeterna och sovjet-

⁵ Skrivet 1941. (Övers. anm.)

kongressen, ett indirekt erkännande av att dessa organ redan förlorat suveräniteten. Kravet tillbakavisades av sovjetstatens verkliga, suveräna styresmän, och opponenterna bemöttes med vapenmakt. Jag frågar här icke efter vem som »hade rätt» i denna ryktbara tvist, en fråga som blivit häftigt omstridd. Jag nämner händelsen för att klargöra, att den blottade hur sovjetkongressen d. v. s. parlamentet förlorat suveräniteten.

I denna suveränitetens förflyttning ifrån parlamentet i Ryssland, som synes ha skett utan klara avsikter från någondera hållet, inverkade flera viktiga faktorer. Erfarenheten visar, att högsta maktens lokalisering till parlamentet förutsätter tillvaron av mer än ett politiskt parti eller någon jämförlig, organiserad grupp. När det finns mer än ett parti har parlamentet, även om ett av partierna innehar överväldigande majoritet, åtminstone en verklig uppgift genom att utgöra ett forum, där majoriteten försvarar sin politik mot minoritetens kritik. Men där endast ett parti finns, återstår faktiskt icke mycket för parlamentet att uträtta, och dess politiska betydelse kan då endast bli propagandistisk. Det politiskt betydande organet blir då det enda politiska partiets kontrollorgan, vilken institution det än gäller. När ett enda parti har monopol på politiken, avslutar detta partis beslut allt politiskt arbete, och parlamentet kan endast återspegla besluten i den mån detta an ses lämpligt för propagandan. Men även inom detta snäva arbetsområde torkar parlamentets liv bort, eftersom det inte tjänar något till att enbart låta parlamentet upprepa vad som realiter göres och beslutas annorstädes. Suveräniteten har övergått till partiinstitutionerna i nyckelställningar.

I Ryssland liksom i det fascistiska Tyskland och Italien har lagar och förordningar, bestämmelser och diktat kommit att alltmer utgå från en kombinerad rad av förvaltningsråd, kommissioner och byråer, eller vilket namn organen i fråga haft. Suveräniteten hamnar både *de facto* och *de jure* hos dessa organ, de blir de officiellt erkända lagstiftande institutionerna i det nya samhället. Om man vill ta reda på lagbestämmelserna, slår man upp berättelserna icke från sovjetkongressen utan från en femårsplanskommission eller Kommissariatet för den tunga industrin, eller Kolonialministeriet. På samma sätt ersättes »riksdagskommittéerna» med underkommisariat och sektioner inom byråerna. Suveräniteten har , övergått från parlamentet till förvaltningsorganen.

Många föreställer sig, att denna utveckling är ett resultat av kommunistiska och fascistiska politikernas verksamhet, sedan de genom »omstörtande» verksamhet kastat den forna, parlamentariska ordningen över ända. Men vänder vi endast blickarna mot U. S. A. bör vi inse, hur ofullständig en sådan åsikt är. Alldeles samma process pågår i Amerika som på andra håll, ehuru inte på samma stadium som nåtts i Ryssland eller Hitlertyskland. Detta faktum visar redan, att utvecklingen har djupare historiska rötter än revolutionärernas medvetna politik.

I Förenta staterna kan suveräniteten alltjämt i stort sett anses förlagd till kongressen tillsammans med högsta domstolen, som utgör de viktigaste lagskapande instanserna. Men ingen vaken iakttagare kan, särskilt efter trettioåret, tro att deras maktanspråk står obestridda. »Lagarna» göras numera i U. S. A. — de flesta lagar, i varje fall — icke av kongressen utan av de många »initialmyndigheterna» såsom ICC, AAA, FTC, TVA o. s. v. Hur väl inser icke juristerna detta! För att följa med nutida lagstiftning måste de huvudsakligen studera dessa organs kungörelser och protokoll. Hur tydligt framgår det icke av den ofantliga tillväxten av regeringsmaktens »exekutiva grenar», som inte längre bara är »exekutiva» utan har lagstiftande och dömande befogenheter också! I verkligheten var många av kongressens beslut på trettioåret endast lagar, som överlämnade ytterligare något av dess beslutanderätt till ett eller annat statsorgan, som mestadels stod utanför kongressens kontrollerande befogenheter.

Men utvecklingen är givetvis icke avslutad ännu i U. S. A. Kongressen är icke ännu det samma som Hitlers Reichstag var, eller Stalins sovjetkongress. Men det har kommit vida längre på vägen, än kongressen själv vill inse. Den gör fortfarande uppror då och då, den

»tillrättavisar» emellanåt en myndighet eller t. o. m. avskaffar den, men dessa beslut liknar småaktigt tyranni från en maktlös, senil gubbe. I verkligheten har kongressen mycket lite herravälde över staten. Det andra världskrigets första år visade, att även frågan om att besluta krig, det mest avgörande av alla suveränitetens prerogativ, i trots av författningen faktiskt låg utanför kongressens maktsfär. Icke heller krigen beslutas och föres längre enligt parlamentarismens kodex.

I den nya samhällsformen är suveräniteten förlagd till administrativa organ. Det är dessa som utfärdar lagar och kungör beslut. Överflyttningen från parlamenten till byråerna försiggår i världsskala. Ur denna synpunkt är maktstriden redan avslutad. Suveränitetens förläggning till parlamentet är förbi utom i England, i U. S. A. och vissa smånationer.

Det vilar ingen mystik över detta, utan förloppet sammanhänger nära med den statliga verksamhetens förändrade karaktär. Byråer och departement utgör det byråkratiserade samhällets suveräna statsorgan. En stat som bygger vägar och stålverk, bostäder och kraftverk och skeppsvarv, som är den största bankiren, jordbrukaren och filmkoncernen, som slutligen är ansvarig ledare för hela produktionen i dess viktigare avsnitt, kan knappast styras på samma sätt som en stat, som upptog en del skatter, bedrev en stillsam diplomatisk verksamhet och åtalade lagbrytare. De nya statsorganen har utformats för att kunna svara för de nya verksamhetsfälten. När de nya verksamhetsområdena väger över de gamla, förskjuts också suveräniteten till de nya organen. Om staten driver stålverk, blir denna verksamhet mer inflytelserik än bestraffandet av brottslingar, och det statliga organ som sköter ståltillverkningen får större samhällsbetydelse än det, som lagstiftar mot mördare.

Men även om så är kan suveräniteten teoretiskt sett fortfarande stanna kvar hos parlamentet. Det skulle kunna fortsätta att utöva folkrepresentationens rättigheter i fråga om den allmänna politikens stora frågor och lämna en grundläggande vägledning för alla statsorgan. Men detta kunde visa sig ohanterligt under alla förhållanden och i praxis är det uteslutet av andra skäl. Suveränitetens förflyttning är nämligen endast en symbol för förskjutningar i samhällsförhållandena. Liksom vid andra, jämförliga omdaningar har det administrativa samhället röjt ur vägen det gamla samhällets representativa organ, icke bara därför att de nya institutionerna tekniskt sett lämpar sig bättre, utan just därför att de gamla representerar det gamla samhället. De blir föremål för ringaktning och hat, och massornas ovilja vänds emot dem. Varken psykologiskt eller ideologiskt passar de in i den nya regimen.

Lika viktigt är, att de administrativa byråerna är lika lämpliga såsom bärare av den byråkratiserade regimen som parlamenten var såsom representanter för kapitalistregimen. Ty detta är maktförflyttningens verkliga innebörd: den är endast en fas, på det politiska området, av övergången från kapitalismens till byråkratismens samhälle.

De gamla parlamentarikerna passar inte bra i byråerna. Några av dem kanske återfinns där som dekorativa galjonsbilder, men det verkliga lednings- och förvaltningsarbetet skötes av nytt folk, en ny människotyp. Det är *företagsledaren*, som vi lagt märke till också inom den enskilda företagsamhetens utveckling. Förvaltningens ledare är politiska företagsledare, med samma eller nästan samma utbildning, samma uppgifter, samma begåvningsstyp och samma tänkesätt som de ekonomiska ledarna. Skillnaden mellan de båda grupperna blir allt mindre: i Ryssland sammanfaller de, eftersom det icke finns någon ekonomisk verksamhet av vikt utom den statliga.

Men även innan staten uppslukat hela näringslivet ligger de nya förvaltningsorganens arbetssätt nära de metoder som företagsledare använder på andra håll, förvisso långt närmare dem än till parlamentarismen, som utgör en extrem motsats till företagsledningens metodik. I fråga om organisation och funktioner ävensom personaluppsättning framträder statsorganen såsom den avgörande samhällsmaktens bärare i det byråkratiserade samhället på alldeles samma sätt som parlamenten gjorde inom kapitalismen. Det är självklart fördelaktigt för de ledande

ekonomiska funktionärerna att makten överflyttas till statsorganen. Detta slags institutioner kan företagsledarna lättast samarbeta med och de måste i realiteten mestadels bemannas just med företagsledarepersonal i de ledande ställningarna. Sålunda tryggas funktionärernas klassvälde bäst, när suveräniteten de facto och till stor del också de jure tillerkännes statsmyndigheterna. Företagsledarnas ställning skyddas därmed både mot kapitalisternas krav och mot massornas tryck, då ingendera gruppen kan bli effektivt företrädd genom statsorganen.

Kapitalisternas politiska hållning är lika upplysande härvidlag som i fråga om statens ekonomiska verksamhet. Lika häftigt som majoriteten av dem opponerar sig mot statsföretag, reser de sig mot inrättandet av nya byråer, kommissioner och andra myndigheter eller utvidgandet av de existerande organens befogenheter. De frammanar en ständig ström av propaganda emot dem, med ständiga ansträngningar att förringa deras insatser och utmåla dem såsom härdar för korruption, byråkratism och ineffektivitet i jämförelse med den »fria företagsamheten», vilket, om det stämmer — det gör det mestadels *icke* — ofta beror på att förvaltningsarbetet utsatts för privatkapitalisternas inblandning. När nya organ likväl kommer till stånd, följer man det vanliga mönstret och strävar att kontrollera dem för att själv förtjäna på dem. Och detta går, så länge produktionens viktigare avsnitt fortfarande tillhör privatföretagen, så länge övergången ännu befinner sig i början av processen. Men när vågtungan svänger, när en större del av det ekonomiska livet kommit under statens kontroll, så förlorar det privata initiativet sin hävstång, kapitalisternas förmånsställning blir undergrävd, och funktionärerna erövrar herraväldet i och genom statsorganen. Ty liksom kapitalisterna icke kan bestå som härskande klass, icke ens kan existera vidare, i ett system där staten äger och behärskar näringslivet, så kan de inte heller utöva makten i ett samhälle, där suveräniteten i främsta rummet vilar hos myndigheterna.

Man kan, tror jag, knappast överdriva betydelsen av denna förskjutning. Måhända är den blott ett sekundärt fenomen i hela den samhällsömdaning vi genomgår. Men den har symptomatisk betydelse. Liksom en sjukdoms fastställes genom iakttagelser av symptomen, som är mindre betydande i och för sig, så avslöjar detta historiska symtom med all tydlighet karaktären av den samhällsrevolution vi står inför.

11. Det totalitära systemet och byråkratisamhället.

De länder som intill krigsutbrottet 1939 hunnit längst på vägen till det byråkratiserade samhället — Ryssland, Tyskland och Italien — var samtliga totalitära diktaturer. Ehuru det funnits många diktaturer i det förgångna, har inga haft så extrem form som de totalitära, åtminstone icke inom mera utvecklade kulturområden. Andra har varit lika stränga inom de områden som diktaturen sträckte sig över. Men vad som skiljer den totalitära diktaturen från de andra är den mångfald av livsområden, som ställts under regimens kontroll: inte endast politisk verksamhet i trängre mening, utan nästan alla livets sidor: affärliv, konst, vetenskap och uppfostran, religion och rekreationer och moral icke endast påverkas av regimen utan är direkt underställda den.

Man bör observera, att den totalitära diktaturtypen icke varit möjlig under något tidigare skede i historien. Den förutsätter den moderna teknikens utveckling, särskilt transport- och kommunikationsväsendets. Utan dem skulle ingen regim oavsett sina syften kunna förfoga över tekniska medel för att samordna så många livsyftringar. Utan snabba kommunikationer kunde människorna hålla mycket av sin verksamhet, t. o. m. hela sin tillvaro, utom regimens räckhåll. Detta går icke längre eller är möjligt blott i vida lägre grad, när nutida politiska regimer systematiskt använder den moderna teknikens möjligheter.

Det totalitära draget är så påfallande i samhällenas pågående omdaning, att det i mångas ögon avgör hela omdaningens innebörd. Man säger, att den avgörande frågan är »totalitärt system

eller demokrati». Men denna syn är mycket ytlig. Hur viktiga de totalitära tendenserna än må vara, måste man likväl skilja frågan om det totalitära systemet från frågan om vad för slags samhälle det är som totaliseras: till vems gagn och till skada för vem, med vilka ekonomiska och politiska institutioner, med vilka ideologier och åsikter sker det? Om vi endast får veta, att Ryssland eller Tyskland är totalitära, har vi inte lärt oss mycket om dem.

Det är särskilt svårt att i denna debatt utesluta alla moraliska och känslöhänsyn, såsom jag strängt försöker eliminera dem. Alla har starka känslor och moraliska ståndpunkter för eller mot den totalitära staten, och en vetenskaplig förståelse hindras allvarligt av detta. Det finns skäl att tro, att dessa känslor ofta färgas av ett inslag av hyckleri eller illusioner. I U. S. A. vänder man sig ofta icke mot det totalitära systemet såsom sådant utan mot dess tyska eller ryska form, i allmänhet mot dess »utländska» uppenbarelser. Det kan hända, att en hundra-rocentigt amerikansk totalitär regim icke skulle anses lika förkastlig. Med tanke på historiens vittnesbörd är det alls icke klart, hur trogna massorna är mot demokratin jämfört med sådana värden som sysselsättning, mat eller någorlunda tryggad existens. I mänsklighetens blodiga och hemska historia utgör det moderna totalitära systemet inte någon så överraskande nyhet som många av dagens talesmän vill låta påskina. Lögner och grymhet, terror och brutalitet är i själva verket normala fenomen och inte undantag i historien. För våra syften, för att klargöra vårt huvudproblem, måste vi behandla frågan om de totalitära regimerna precis som varje annat problem. Vår uppgift är inte att döma det såsom dåligt eller gott, att uttrycka vår sympati eller motvilja, utan att analysera systemet i dess förhållande till vad som sker i samhället.

Det är då främst två frågor, som måste ställas och besvaras. Först och främst måste vi spörja, om det totalitära systemets utveckling strider mot en av de viktigaste teserna i vår teori om den administrativa revolutionen. Enligt denna är det de grupper vi kallat företagsledarna, som utgör det :rya samhällets härskande klass. Men kan det icke tyckas, som om det inte vore dessa, utan de *politiska* byråkraterna — folk som Stalin, Hitler och Mussolini — som i stället är de härskande? För det andra måste vi ställa frågan, om det totalitära systemet kommer att utgöra det framtida samhällets bestående politiska form eller om det kan väntas försvinna, så att det administrativa samhället växer fram efter andra linjer. I föregående avsnitt såg vi, att suveränitetens förflyttning till förvaltningsorganen utgjorde ett avgörande drag i det kommande samhällets politiska system. Men detta är ingalunda nödvändigt detsamma som en totalitär regim, förvisso icke identiskt med en extrem form av denna regim. Vi måste därför fråga, om det totalitära systemet kommer att avlägsnas eller väsentligt förändras genom en dylik förskjutning av samhällsmakten.

»Den härskande klassen» definierade vi ovan såsom den persongrupp som har (realiter, inte nödvändigtvis formellt, enligt lagarna eller teorierna) en särskild grad av bestämmanderätt över produktionsmedlen — till skillnad från befolkningen i övrigt — och som är gynnad i fråga om produktionsresultatets fördelning. I många samhällen har den härskande klassens medlemmar också i egen person handhaft statsledningen, d. v. s. varit de ledande tjänstemännen i statsregimen. Men så har icke alltid varit fallet. I vissa samhällen styrdes staten och innehades de främsta ämbetena av personer som icke själva tillhörde härskarklassen eller som var klart underordnade dess medlemmar. Så var förhållandet mestadels inom det kapitalistiska samhället. Enligt vår definition av den »härskande klassen» råder ingen tvekan om att de främsta medlemmarna av denna icke återfinnas på de främsta statsposterna; de främsta medlemmarna bestod av de stora industri- och finansmännen.

Denna egendomlighet verkar förbryllande på många och ger upphov till mycken förvirring i det samhälleliga tänkandet. Härskarna till namnet — presidenter och kungar, riksdagsmän och generaler och amiraler — är icke härskare till gagnet. Så är det ofta. Varför det förhåller sig så, behöver vi icke syssla med. Det ser förvisso egendomligt ut, att dessa ämbetsmän som av allt att döma kan kommendera statens väpnade styrkor — som statsbyggnaden i sista hand

vilar på — icke själva är de ledande härskarna. Att så icke förhåller sig, beror på ett helt system av åsikter och värderingar, som bestämmer och avgränsar deras verksamhetsområden och handlingar. Men faktum kan ej betvivlas, hur konstigt det än må vara. Inom kapitalismen är det industri- och finansmännen, som intar de mest gynnades ställning inom fördelningen — som får den förhållandevis största andelen av nationalinkomsten — och icke politikerna. Det är kapitalisterna som mer än några andra behärskar handhavandet av produktionsmedlen; om ägaren till en fabrik vill hindra andra från tillträde till fabriken, har han rätt att hindra dem, och statens vapenmakt stödjer honom i hans rätt. På detta sätt verkar den kapitalistiska staten som det politiska ombudet för en härskande klass, som icke är identisk med staten själv.

Hur kommer det att bli i det framtida samhället? Kommer administratörerna eller de politiska byråkraterna att bli den härskande klassen?

I första rummet må anmärkas, att det faktiskt inte spelar så stor roll, vilken av de två grupperna som rätteligen skall anses vara den härskande klassen — huruvida, som saken också kan uttryckas, byråkraterna blir företagsledarnas tjänare eller tvärtom. I båda fallen blir samhällsstrukturen och organisationsformerna desamma. Samma ekonomiska system, samma ideologier, samma politiska institutioner, samma läge för den stora massan skulle föreligga vare sig staten vore statsbyråkratisk eller dominerad av affärslivets administratörer, så att skillnaden mycket väl kan bli rent formell. Nutida politiker liknar mycket företagsledare, och deras sätt att leda massorna påminner om företagsledarnas sätt att leda produktionen: de har liknande tänkesätt och metoder, samma handhavande av teknikens möjligheter. En Stalins eller Hitlers manipulationer för en ny politisk kovändning går till, mer eller mindre, på samma sätt som när en produktionschef förbereder lancerandet av en ny modell från löpande bandet.

I själva verket hör själva frågan »vem som kommer att ha makten» till de tänkesätt, som stannat kvar från kapitalismen och som inte är strikt tillämpliga på det framväxande funktionärssamhället. Åtskillnaden mellan härskande klass och ledande förvaltningsmän tillhör kapitalismens typiska drag. I det »administrativa» samhället är politik och ekonomi helt sammanflätade, staten erkänner icke några inskränkningar såsom under kapitalismen, ty det ekonomiska fältet är också statens maktområde. Följaktligen finns det inte längre någon bestämd skiljelinje mellan politiska funktionärer och industrichefer. Industriledaren är i själva sin funktion samtidigt en statens ämbetsman. De två grupperna, företagsledare och statsbyråkrater, har i det stora hela smält samman. Detta behöver ej betyda, att det blir samma individer bland dem, som nu är företagsledare inom kapitalismen, vilka kommer att vara företagsledare också i framtiden. Ofta kommer det att bli så, men vi frågar endast efter klassen, icke efter de individuella personerna. Den avgörande omständigheten är att de företagsledare, som kan komma att avkopplas från sina nuvarande positioner, i sin tur blir ersatta av andra företagsledare, precis som individer ur kapitalistklassen tidigare ersattes av andra kapitalister, om de miste sina positioner.

Trots näringslivets sammansmältning med staten kommer det att kvarstå en viss differentiering mellan politikerna och de ekonomiska ledarna. I varje fall kvarstår vissa skillnader i deras funktioner: en del sysslar främst med sådan verksamhet som gäller krig, propaganda, diplomati, polisväsen etc., medan andra leder sådana produktiva företag som järnvägar, fabriker, lantbruk o. s. v. Åtskillnaden kan lätt överskattas. Delvis bygger den på moraliska fördomar mot krig och propaganda etc. som improduktiva företag, ehuru man i våra komplicerade samhällen icke kan dra klara gränslinjer mellan dem och den ekonomiska verksamheten i övrigt. Arméer och poliskårer, domstolar och fängelser kan också betraktas som medel för samhällets framställning av nyttigheter, om vi endast tänker på hur nyttigheter verkligen kommer till, inte hur vi helst önskar att de skapas. Vi kan emellertid fortfarande gå med på en skillnad mellan ekonomisk och politisk ledning, även om vi är benägna att kraftigt reducera skillnaden.

Försåvitt någon skillnad finnes mellan de politiska byråkraterna och de ekonomiska ledarna i det nya samhället, måste vi komma till den slutsatsen, att det är företagsledarna och inte politikerna, som kommer att utgöra ledarna inom den nya härskarklassen.

Politiska byråkrater, i den trängre betydelsen av dem som huvudsakligen sysslar med sådana uppgifter som krig, propaganda, diplomati och polisväsen, kan inte existera isolerade. Å ena sidan måste de tillförsäkra sig ett visst mått av gillande från en betydande del av massorna — vilket utgör deras speciella uppgift. Å andra sidan måste de samverka med andra grupper som intar viktiga och gynnade positioner. Dagens och morgondagens byråkrater tror kanhända att de fullföljer en oberoende kurs, men alla deras projekt, alla krig och demonstrationer och manövrer med massornas känslor förutsätter enorma resurser. I praxis kan dessa tryggas endast genom samarbete med, i sista hand underordnande under de grupper som verkligen leder produktionsprocessen, d. v. s. företagsledarna.

Vi återkommer till detta spørsmål i andra sammanhang men kan påpeka, att Ryssland, Italien och Tyskland redan lämnat belägg för denna åsikt, ehuru osäkra punkter alltjämt kvarstår. Vad beträffar en »gynnad ställning vid fördelningen» (ett av maktställningens avgörande kriterier) råder ingen tvekan om att det i Ryssland, som gått längst i utvecklingen, är företagsledarna, direktörerna för fabriker, statliga truster och stora kollektivjordbruk, som erhåller den förhållandevis största delen av nationalinkomsten, såsom grupp betraktade. I Tyskland och Italien fanns det alltjämt kapitalister som erhöll en betydande andel, men tendensen har gått i riktning mot en ständig minskning av deras antal och inflytande, under det att företagsledarnas andel stadigt ökades. Såsom grupp betraktade, torde företagsledarna redan erhålla mycket mer än de kapitalister som finns kvar, och självfallet långt mer, i förhållande till antalet, än någon annan befolkningsgrupp inklusive de politiska byråkraterna.

Även i fråga om kontrollen över produktionsmedlen har förhållandena utvecklat sig på liknande sätt, trots skenbara tecken till motsatsen. Både i Ryssland och Hitlertyskland avgör företagarna i praxis vem som skall äga tillgång till en fabrik, gruva eller stor lantegendom. Vapnen är i soldaternas och polisens händer, men soldaterna och polisen ställer sig normalt bakom företagsledarnas beslut, precis som de ger stöd åt kapitalisternas beslut i ett kapitalistiskt land. Man kan med full rätt påpeka, att det ryska GPU eller tyska Gestapo alltid hade makt att driva bort en företagsledare från hans ställning och skicka honom till avrättning eller koncentrationsläger. Men relativt sett händer sådana fall icke ofta. Ännu viktigare är att funktionären, även om han kan avlägsnas såsom individ, likväl ersättes av en annan företagsledare, som i sådan egenskap övertar makten, ansvaret och de materiella förmånerna.

Det sistnämnda hänsyftar på att konflikter kan uppstå mellan den politiska byråkratins intressen, i trängre mening, och företagsledarnas, konflikter som liknar dem som funnits under kapitalismens tidigare skeden och som i viss mån förekommer inom varje kapitalistiskt system. Det kommer också att finnas andra konfliktkällor i det administrativa samhället. Ur företagsledarnas synpunkt kommer den politiska byråkratin ofta att förefalla alltför ansvarslös, alltför benägen för slöseri och korrupktion, alltför labil över huvud taget. Sådana konflikter förebådar förskjutningar inom det framtida samhällets ram. Men vid dylika förändringar synes det finnas alla skäl att tro, att företagsledarna — som baserar sin ställning på en säker teknisk underbyggnad — kommer att visa större fasthet och därför med fast hand kommer att samla mer och mer av den verkliga makten i sina händer. Män som Stalin, Hitler och Mussolini och deras efterträdare kan försvinna, några av dem efter våldsamma politiska omkastningar. Men företagsledarna som klass kommer att bestå. Från sin nyckelposition i det moderna samhället kommer de att stärka sin sociala ställning och bygga upp en fast samhällsordning som tillförsäkrar dem herraväldet, vilka som än må framträda i det offentliga livets rampljus.

De senaste resonemangen saknar ej sammanhang med nästa fråga: kommer den totalitära diktaturen att för alltid höra till det byråkratiserade samhällets typiska drag, eller kommer det

sannolikt att ersättas av någon annan politisk organisationsform, något slags demokrati? Innan vi söker besvara den frågan, kan det vara nyttigt att klargöra vad vi menar med *demokrati*.

Demokrati anses ibland liktydig med sådana obestämda, abstrakta begrepp som »friheten», men detta är icke klargörande. »Frihet» är i sig självt ett ofullständigt uttryck, ty det måste alltid gälla frihet *från* något eller *till* något. Frihet enligt vissa linjer innefattar alltid tvång i andra stycken. Om jag vill undvika baksmälla, måste jag avstå från friheten att dricka större mängder alkohol. Vill en arbetare befria sig från ett arbete han inte gillar, får han i regel knappa in på maten någon tid, eftersom han inte får något att köpa mat för. En kapitalist går fri från feodaltidens plågor men är underkastad nutida beskattning. När sydstaternas negerslavar befriades från livegenskapen, hade plantageägarna icke längre frihet att äga slavar. Fysiskt och logiskt sett är det omöjligt för någon att vara fri från *allting*, ty det skulle betyda att man icke existerade. I alla samhällen har olika människor och grupper frihet att göra somliga saker, men inte andra. De olika fri- och rättigheterna växlar från samhälle till samhälle och är olika för skilda grupper inom samma samhälle. Det är verkligen svårt att säga vad det skulle betyda, som många med sådan belåtenhet påstår, att ett slags samhälle utan vidare är »friare» än ett annat slag. Vad vi med visshet kan säga är endast, att det ena samhället har större frihet i *ett* hänseende, medan det andra samhället är friare på andra sätt. I varje fall hjälper oss inte begreppet frihet att förstå vad demokrati innebär. Ibland talar man också om »social» eller »ekonomisk» demokrati. Men inte heller dessa uttryck är riktigt klara. Historiskt sett gäller termen demokrati om en bestämd *politisk* organisationsform. Jag kommer också att begränsa ordets betydelse till denna *politiska* mening.

Många torde ta för givet att politisk demokrati betyder »majoritetsvälde». Men om vi undersöker de politiska system på vilka vi tillämpar termen är det säkert, att majoritetsregeln inte i sig själv ger någon riktig och uttömmande definition. Det finns inga möjligheter att bevisa, att många av de politiska system vi kallar diktatoriska, inbegriper flera diktaturer från vår egen tid, inte accepteras av flertalet, eller kanske rentav av större majoriteter än dem som stöder rådande regim inom demokratierna. Man kan betvivla det i givna fall, men ingen kan bestrida det utan undantag.

Demokratins viktigaste kännetecken, såsom vi begagnar ordet — hur det än må ha tolkats av grekerna, som uppfann termen — är erkännandet av politisk verksamhetsrätt för minoriteter, eller fullständigare: demokratin är ett politiskt system där politiken avgöres, direkt eller indirekt, av majoriteten, och där minoriteter, som avviker i sina åsikter från majoriteten, har rätt till politisk verksamhet och i och med detta äger möjligheter att bli majoritet. Det hör tillfogas, eftersom detta icke faller av sig självt, att majoriteter och minoriteter inom demokratin avgöres genom en enkel aritmetisk sammanräkning, en summering av alla individers åsikter, varvid varje individ räknas som en enhet (såsom vid handuppräknings eller markering av omröstningssedlar).

Det inses genast att det aldrig har funnits och aldrig kommer att finnas någon *hundra procentig* demokrati. Det blir alltid mer eller mindre en gradfråga, och demokratin kan variera i olika dimensioner. Den kan förete skiljaktigheter, exempelvis, i fråga om andelen av totalbefolkningen som majoriteten hämtas från, beträffande antalet minoriteter som äger politisk verksamhetsrätt, hur långt deras politiska rättigheter sträcker sig, till vilka politiska frågor, och i vilken utsträckning minoriteterna får samma möjligheter att ge sina meningar offentliga uttryck som majoriteten äger.

Inget samhälle har överlämnat rätten att bestämma politiska majoriteter och minoriteter åt *hela* befolkningen. Barn och ungdom är nästan alltid uteslutna intill en viss ålder, som är godtyckligt fastställd. Vanligtvis finns det också andra restriktioner, reellt om inte formellt, med hänsyn till kön, äganderätt, klass och börd. I den mycket omtalade atenska demokratin ägdes rösträtt enbart av de ursprungliga attiska folkens medlemmar. Slavarna, som utgjorde

halva befolkningen, var uteslutna, liksom även de talrika »utlänningar», vars familjer ofta varit bosatta inom staten flera generationer. I Florens' demokrati vid medeltidens slut hade under vissa perioder endast medlemmarna i de stora skråna eller gillena rösträtt; ett tag var t. o. m. adeln utesluten både formellt och reellt. Personer som anses sinnessjuka ävensom vissa grupper av brottslingar är nästan alltid uteslutna.

Ingen demokrati har utsträckt rätten till politisk verksamhet att omfatta alla minoriteter eller vilka som helst. I regel måste minoriteten ha en viss minimistorlek, och om den omfattar en enda person, brukar man placera den på sinnessjukhus. Vidare varierar minoritetens rättigheter till offentlig verksamhet högst avsevärt. Enligt den »fullkomliga» demokratins principer borde en minoritet otvivelaktigt få precis samma rättigheter i den vägen som majoriteten (för tillfället), ty eljest hade befolkningen i sin helhet ingen riktig grundval vid valet mellan majoritet och minoritet. I praxis är det inte så och antagligen kan det inte vara så. Det skulle nuförtiden betyda, att minoriteterna skulle ha samma arbetsmöjligheter och äga tillgång till samma chanser att utnyttja dem som majoriteten, i fråga om press och radio, skolor, kyrkor, film och alla andra opinionsbildande medel som majoriteten använder. Vidare finns det i realiteten alltid vissa gränser för vad som anses vara en demokratiskt godtagbar opposition. När minoriteten överskrider gränserna ges den inga rättigheter att utbreda sina åsikter utan undertryckes såsom »omstörtande», »brottslig» eller »landsfarlig».

Vi måste överblicka dessa drag hos demokratin för att understryka att demokratin existerat i många varianter och grader. Den demokrati som är bekant i England, Frankrike och Amerika under senare perioder är bara en typ bland andra. Och såsom politiskt system är demokratin på intet sätt oförenlig med klassherravälde inom samhället. Tvärtom har alla demokratiska system i historien arbetat i samverkan med en eller annan typ av klassvälde. Självfallet varierar demokratiernas allmänna, samhällseliga natur med sammansättningen hos det samhälle där demokratin förekommer. Det atenska slaverisamhällets demokratiska system är av en helt annan karaktär än det kapitalistiska Englands demokrati. Det moderna totalitära systemet är givetvis icke någon demokrati, enligt våra definitioner, eftersom det förvägrar all politisk verksamhetsrätt åt minoriteter. Men om vi ställer frågan huruvida det totalitära systemet framdeles kan komma att vika för demokratin inom det administrativa samhället, gäller frågan icke, om ett demokratiskt system kommer att upprättas, som liknar det nuvarande i t. ex. Förenta Staterna. Om byråkratismens samhälle blir demokratiskt, kommer det att ha sin egen typ av demokrati, icke någon typ som sammanhänger med en gången tids samhällsbyggnad.

Det har funnits många slags demokratier, olika organiserade och olika konsekvent demokratiska, i historien. Även diktaturer har förekommit under skiljaktiga historiska omständigheter. Men det tycks finnas en situation, varur diktaturer särskilt lätt framgår, nämligen perioder av samhällskriser eller större omvandlingar. När man närmare tänker på saken, förefaller detta ganska naturligt. Då grundfästa institutioner och idéer faller samman och häftigt utmanas av fientliga system och idéer, förlorar samhället sin inre sammanhållning. Starka och hänsynslösa naturer griper in för att foga ihop det igen. Vi upplever nu en sådan tid av sociala kriser, av större omvandlingar.

Beröringspunkterna mellan nutidens diktatorsystem och övergångsperioden mellan feodalism och kapitalism är slående. Även då, på femton- och sextonhundratalet, kom det en rad framträdande diktatorer vilkas hänsynslösa brutalitet fördunklats genom de romantiska historikernas glorifiering av dem. Deras diktaturer var visserligen inte totalitära, ty de förfogade icke över tekniska hjälpmedel för en sådan politik, men de var tillräckligt extrema med hänsyn till omständigheterna. Frans I, Karl V, Henrik VIII, kungarna i Spanien och Portugal — man kan utan svårigheter räkna upp ett dussin. Deras verk erbjuder förvånande paralleller till de nutida diktatorernas. De exproprierade fientliga institutioners egendom, omdanade inkquisitionen till ett politiskt instrument, talade osanning och bröt ingångna

fördrag, höll offentliga rättegångar mot oppositionella, krävde »trohetseder» av alla, härjade och plundrade och dödade tiotusentals motståndare ...

Parallellen är desto märkligare som man finner den även på det ideologiska området. Nuförtiden talas det om ledarprincipen, som tjänar till ideologisk förklädnad av diktatorns ställning. På femtonhundratalet talade man om »kungarnas gudomliga rätt», som användes för att förkläda den tidens diktatorspositioner. Även Shakespeare gav i sina skådespel stöd åt denna ideologi. Ur en mycket viktig synpunkt var läran om kungarnas gudomliga rättigheter endast 1500-talsversionen av våra dagars lära om »ledareskapet».

De samhällsproblem, som möter administratörerna, och det av dem dominerade samhället, är i stora drag jämförliga med dem, som mötte de första kapitalisterna och deras framväxande samhälle för 400 år sedan, ehuru varken administratörerna eller kapitalisterna ställt problemen uttryckligt och rationellt. 1500-talets kapitalister stred s. a. s. på tre fronter: mot feodalherrarna, vilkas intressen var förbundna med den sönderfallande feodalismen, mot massorna, som låt vara omedvetet gjorde motstånd mot varje slags förtryck och klassvälde, samt mot varandra, i tävlan om den nya världens rikedomar. Striden fördes med diktaturmetoder. Feodaltherrarna försattes i vanmaktstillstånd. Kampen mot massorna fördes på olika sätt men blev mindre häftig efter de första blodiga striderna och framför allt sedan de nya institutionerna och deras ideologiska stöd vuxit sig starka. På den tredje fronten gick striden vidare, ehuru också den blev mindre häftig och farlig sedan Italien och Tyskland, Spanien och Portugal förvisats till underlägsna positioner. När den nya samhällsformen väl stabiliserats, började diktatursystemet ge vika — ibland steg för steg, ibland efter inbördeskrig — för demokratiska system.

I våra dagar för administratörerna ett liknande trefronts-krig (vi använder uttrycket givetvis bildligt) mot dels kapitalisterna, vilkas intressen är sammankopplade med rådande samhällsordning, som håller på att falla sönder, dels massorna, som oklart gör motstånd mot förtryck och klassvälde, och slutligen mot varandra, i striden om högsta makten i det nya samhället. Kapitalisternas grepp om produktionsmedlen måste slås sönder. Massorna måste underkuvas, så många som möjligt ledas så att de läggs i den vågskål, som väger över till de nya härskarna. De olika grupperna av företagsledare och administratörer strider sinsemellan över hela jordklotet om herraväldet. Detta är en invecklad process vars element är så sammanflätade att det kan vara svårt att urskilja de drivande krafterna. Men liknande förlopp i historien har visat att den drivs framåt av krig och revolutioner, förföljelse och terror ävensom av kampen mellan ideologier och propagandarörelser, i en förvirrande mångfald av slagord och föregivna motiveringar.

Under sådana perioder brukar den politiska makten koncentreras i diktaturens form. Utan att spekulera om framtiden vet vi redan, att detta sker i våra dagar. Men när övergången fullbordats, förändras situationen. Kapitalisterna elimineras eller blir vanmäktiga och betydelselösa. De nya institutionerna och ideologierna befastas åtminstone delvis. Massorna underkuvas dels genom väpnat förtryck, dels genom de nya institutionernas och åsikternas konsolidering, vilket bl. a. leder till att massornas kamp avledes från övergångstidens revolutionära strävanden till reformistiska inom det nya samhällets ram. Striderna mellan olika delar av det nya, administrativa samhället fortsätter, men avlägsnandet eller försvagandet av de andra fientliga krafterna minskar den förödande verkan av denna tredje, inre motsättning. De historiska parallellerna tycks sålunda tala för att det administrativa samhällets diktaturstadium det totalitära systemet — kommer att övergå i ett demokratiskt stadium.

Denna slutsats förstärkes av två andra skäl. Pro primo förefaller det, som om det nya samhällets härskande klass, administratörerna, för sina syften behövde åtminstone en inskränkt demokrati. Deras ekonomiska system kan inte fungera utan ganska långt gående,

centraliserad planhushållning. Men vid planering och samordning av ekonomin hör folkets stämning och inställning till det som måste tas med i räkningen, inbegripet vissa av deras behov och deras reaktioner mot sina egna arbetsuppgifter. Känner man ej till dessa, åtminstone ungefärligt, blir det svårt att göra produktionen ens någorlunda effektiv. Men totalitär diktatur gör det mycket svårt, såsom Ryssland redan visat, att få upplysningar om folkets verkliga åsikter och stämningar, ty ingen har tillräcklig frihet för att kunna ge opartisk information, och de styrande tar allt lättare miste i sina beräkningar, vid risk att hela samhällsapparaten kollaberar. Ett visst mått av demokrati gör det lättare för de styrande att få flera och noggrannare informationer.

Pro secundo visar erfarenheten, att ett visst mått av demokrati är ett förträffligt medel att låta oppositionen och massorna lufta sitt missnöje utan att hota maktsystemets underlag. Vid absolut diktatur antar missnöjet och oppositionen gärna terroristiska eller, under kriser, revolutionära former. De kapitalistiska parlamenten har visat, hur demokratiska anordningar kan oskadliggöra missnöje och opposition genom att bereda dem utlopp. Inför hotet om bråk från de förtryckta och missgynnade grupperna, inför behovet att medla i tvister inom dess egna led, torde den nya härskarklassen föredra en demokrati, som de kontrollerar, framför att riskera en katastrof. Sålunda samverkar viktiga inre behov med historiska paralleller såsom argument för åsikten, att den totalitära regimen blir övergående och efterföljes av något slags demokrati. Men det finns också omständigheter, som tycks tala emot denna uppfattning.

Inom ett klassamhälle måste demokratin vara avgränsad på så sätt, att den inte stör de grundläggande relationer som ger härskarklassen dess maktställning och privilegier. Inom vissa demokratier har denna begränsning skett genom en inskränkning av de politiska rättigheterna, helt eller huvudsakligen, till den härskande klassens medlemmar. När rösträtten utvidgats till större delar av befolkningen, inklusive en majoritet som icke tillhör den härskande klassen, blir problemet svårare. Men trots en längre gående demokrati kan den härskande klassen trygga sitt herravälde, så länge de viktigare institutioner som stödjer herraväldet bevaras intakta, så länge de ideologier som förstärker institutionerna allmänt accepteras och organen för uppfostran och propaganda främst är tillgängliga för den härskande klassen, o. s. v. I sådana fall kan politiska förändringar som följd av demokratis utveckling bli påtagliga nog, men de hotar inte samhällets underbyggnad, utan rör sig alla inom de grundläggande institutionernas och idéernas givna ram.

Kapitalisterna bevarade sin maktställning — även vis-à-vis de skiftande regeringarna — genom sitt faktiska herravälde över de viktigare produktionsmedlen. Men inom det administrativa samhället intar de styrande en helt annan ställning. Äganderätten till produktionsmedlen ligger formellt i statens händer. Företagsledarna kan alltså vidmakthålla sitt välde endast genom att säkerställa sitt herravälde över staten. Men att göra detta utan diktatur, i en demokrati, är icke så enkelt. Hittills har också utvecklingen mot det administrativa samhället överallt åtföljts av en tendens till monopolställning inom politiken för ett parti. Ett sådant partimonopol synes vara oförenligt med demokratin, och det är ännu inte klart, om samhällsförhållandena i det administrativa samhället skulle kunna garanteras annorlunda än genom enpartisystemet.

Dessutom ser det ut som om det administrativa samhällets ekonomiska system reser hinder mot demokratin. Utan oppositionella grupper finns ingen demokrati, men oppositionen kan för sin tillvaro inte enbart lita på förtroendet eller toleransen från de styrande: den måste ha ett självständigt underlag i samhället, så att den kan mobilisera ett motstånd, som verkligen betyder något och icke utplånas på en vink av någon styresman. Inom ett decentraliserat ekonomiskt system kan oppositionella grupper bygga på en viss ekonomisk sektor, eftersom ingen kan behärska hela det ekonomiska livet: på jordbruket kontra industrin, tunga industrin kontra lätta industrin, på arbetskraften kontra kapitalet, etc. Men i och med ekonomins centralisering i det administrativa systemet tycks dessa möjligheter bortfalla. Alla viktigare

ekonomiska sektorer planeras och ledes av det sammanhängande system, som den administrativa staten utgör. Följaktligen tycks där icke finnas något ekonomiskt underlag för verkliga oppositionsgrupper inom politiken. Kanhända får demokratin skaffa sig andra institutionella underlag än dem, som hittills traditionsenligt understött den.

Svårigheten växer om man påminner sig det nya samhällets politiska organisation. Den högsta makten är, såsom vi sett, förlagd till statsorganen, och allt tycks tala för att så skall förbli. Hur skulle demokratin då kunna fungera rent institutionellt? Det finge bli en icke-parlamentarisk demokrati. Sovjetförfattningen år 1937 återupplivade parlamentet till namnet men bibehöll enpartisystemet och högsta maktens placering hos myndigheterna. Resultatet kunde förutses från början, vilka avsikter författningens upphovsmän än hade: parlamentet — sovjetkongressen med dess båda kamrar — är bara en resonansbotten och ett propagandaorgan; man kom icke en tum närmare demokratin.

Det är möjligt, att demokratin skulle kunna införas genom att den politiska oppositionen bereddes plats inom sådana organ som syndikaten, kooperativa organ, yrkessammanslutningar eller andra hittills okända institutioner. Dessa skulle då i realiteten bli politiska oppositionspartier, ehuru man finge upprätthålla enpartisystemet såsom en fiktion. Regeringsorganen finge känna oppositionens påtryckningar genom dessa institutioner, och man skulle med lätthet kunna vidta anordningar för medling i konflikter. Detta är ingalunda enbart lösa spekulationer, ty något i denna riktning har redan inträffat inom de totalitära staterna. Trots stelheten på ytan innebär denna tendens en demokratisk framstöt, som kan utvecklas hur långt som helst i det totalitära systemet. En demokrati som utvecklades utmed sådana linjer skulle verkligen kunna fungera, inom vissa gränser, utan att hota samhällsordningen med dess makt- och privilegieförhållanden eller samhällsbyggnadens grundvalar i övrigt.

På det hela taget förefaller det, som om en demokratisk utveckling längre fram är sannolik inom det administrativa samhället. Men det skulle vara misstag av demokratins vänner att bli alltför optimistiska fördenskull. Vårt bevismaterial är än så länge långt ifrån säkert. Och det finns Inget i dagens eller morgondagens tendenser som påvisar en dylik utveckling. Men så mycket är tydligt: det kapitalistiska samhällets demokrati backar utför, den har i själva verket försvunnit från scenen eller är på väg därifrån. Demokratin i det administrativa samhället väntar ännu på sin tillblivelse, och dess födelsesmärten kommer att leda till våldsamma konvulsioner.

12. Administratörernas världspolitik

Under kapitalismens politiska system existerade, såsom vi sett, ett relativt stort antal relativt stora stater. Var och en av dem gjorde anspråk på suveränitet för egen del. Över hela världen var en betydande del av territorierna och folken underkastade ett fåtal av de mäktigaste, högst utvecklade ländernas herravälde.

Man behöver inte vara någon profet för att veta, att detta politiska system kommer att ändras i grunden under det administrativa samhällssystemet. En radikal förändring är redan i gång, i allt snabbare takt sedan det andra världskrigets början. En efter en av de suveräna, kapitalistiska länderna har blivit utplånade eller berövade sin suveränitet.⁶ Vad blir resultatet av denna utveckling med tanke på världens politiska struktur? Denna fråga skall i det följande undersökas och besvaras.

En nations suveränitet innebär, att den skriver sina lagar själv utan att erkänna någon högre lagstiftare. Den innebär, att nationen fastställer tullar ävensom annan import- eller exportkontroll, att den bestämmer sin utrikespolitik och valuta själv, att den vidmakthåller civila, militära och diplomatiska organ för egen räkning. Förhandenvaron av många suveräna stater

⁶ Skrivet 1940/41.

betyder anarki i världspolitiken. Det måste bli så, ty då varje suverän stat icke erkänner någon lagstiftare över sig själv, är det i sista hand endast våldet som kan medla i de djupa konflikter som måste uppstå mellan olika nationer.

Erfarenheten har visat, att förekomsten av ett stort antal suveräna stater, särskilt i Europa — något mindre påtagligt i Sydamerika — icke är förenlig med nutidens ekonomiska och sociala behov. Systemet kan helt enkelt inte fungera. Trots att förhållandena i Europa enligt Versailles-freden fastställdes och garanterades av den starkaste koalitionen i världshistorien, som segrat i världshistoriens största krig, kunde de icke upprätthållas. Nutidens teknik medför och kräver en rikt förgrenad arbetsfördelning, handelsförbindelser och råvaruutbyte, och dessa livsvillkor omöjliggjordes genom alla tullar och lagar, valuta- och passrestriktioner, gränshinder, byråkrati och försvarssystem. Det har redan stått klart att dessa hinder måste krossas, och under krigets första fas skedde detta genom Tyskland som främsta initiativtagare.

Om politiska frågor avgjordes genom rationellt tänkande, skulle vi närmast vänta oss att det administrativa samhället strävade mot en enda, världsomfattande stat. Därmed skulle den anarki, som oundvikligt följer med stridande suveräna stater, kunna övervinnas helt och hållet. Världsproduktionen kunde organiseras enligt effektiva planer, under maximalt utnyttjande av världens tillgångar och mest effektiva arbetsfördelning. Man kunde undvika onödigt dubbelarbete, och jorden, klimaten, folken och alla resurser skulle kunna utnyttjas på mest givande sätt. Ett sådant världssamhälle har föresvävat marxister, pacifister och många andra. Om man stannar vid rent formella och moraliska argument, har tanken många starka skäl som talar för den.

Och även om vi håller oss till verklighetens krassare värld, är det inte helt osannolikt, att en del av administratörerna också ser fram emot en enda världsstat såsom ett slutmål för sina maktsträvanden, kanske rentav som en rättvisans och logikens triumf. Det kan åtminstone tänkas, att Hitler och några av hans närmaste män siktade på något sådant, liksom även några av de djärvaste andarna i Amerika. Härtill kommer, att det i framtiden sannolikt kommer att utkämpas krig, där ensamrätten och världsherraväldet utgör de stridandes huvudsyfte.

Trots detta är det ytterst tvivelaktigt, om det administrativa systemets världspolitik kommer att organiseras inom ramen av en världsstat inom överskådlig framtid. Lämna vi fraserna och närmar oss realiteternas detaljer, tycks organiserandet av en världsstat möta hinder som är närmast oöverstigliga. Dessa svårigheter är av många olika slag.

Till att börja med finns det tekniska och administrativa svårigheter. En centraliserad ledning av hela världen och alla dess folk skulle överstiga vilken som helst persongrupps tekniska förmåga, så vitt vi kan bedöma. Arbetsuppgiften är helt enkelt alltför väldig. Vidare finns det militära och polisiära problemen. Inga skäl tycks tala för att någon stat skulle kunna organisera ett militärsystem som är tillräckligt omfattande och fast sammanhållet för att kunna avpatrullera hela planeten. Även om en stormakt med slumpens hjälp skulle lyckas vinna något som liknar en världsseger, skulle framgången endast bli tillfällig. De söndrande krafterna skulle ändå snart förmå slita hegemonin i stycken. För det tredje är de etniska och kulturella, sociala och klimatskillnaderna i världen så stora, att de utesluter dess fullständiga sammanfogande till en politisk enhet, och även om dessa skillnader icke är eviga, kommer de att fortsätta så långt fram i tiden vi kan överblicka. En världsstat förutsätter en hög grad av allmän enighet bland människorna i sociala sammanhang: likhet i intressen, kultur och bildning liksom i fråga om materiell levnadsstandard. Någon sådan enhetlighet existerar inte och kan inte heller väntas utveckla sig inom det administrativa klassamhället.

Men samtidigt kan icke det kapitalistiska systemet fortgå, med dess jämförelsevis stora antal suveräna stater; det håller i realiteten på att gå under. Vad skall då komma i stället?

I stora drag är svaret klart och behöver inte byggas på tomma spekulationer över en dunkel framtid. Svaret började växa fram för någon tid sedan och visar sig nu snabbt för våra ögon.

Det stora antalet suveräna länder under kapitalismen håller på att ersättas av ett relativt litet antal »överstater», som delar upp världen sinsemellan. En del av de många stater som elimineras reellt kan komma att kvarstå formellt, bibehållna som administrativa områden men fråntagna sin suveränitet. Denna kommer att begränsas till fåtalet »överstater». Det kan synas förhastat att förutsäga precis hur många dessa storstater blir; vi kan säkerligen inte avgöra hur lång tid det nya världssystemets konsolidering kan kräva. Men grundragen och slutskissen av slutresultaten är redan klara.

Ser man på en ekonomisk-geografisk karta som visar människornas sysselsättning, så framträder omedelbart ett avgörande faktum. Den högre utvecklade industrin är koncentrerad till tre jämförelsevis små regioner: Europa, särskilt norra—mellersta, Förenta Staterna, speciellt de nordöstra och nordligare—mellersta områdena, samt de japanska öarna jämte delar av östra Kina. Det är den utvecklade industrin som tillverkar de medel som moderna krig utkämpas och vinnes med, liksom andra viktigare produkter varpå modern kultur bygger. Kartan visar sålunda på ett dramatiskt sätt något, som synes sannolikt av många andra skäl: att det världspolitiska systemet kommer att smälta samman till tre ledande överstater, var och en baserad på ett av de mest utvecklade industriområdena. Detta behöver inte nödvändigt betyda att de tre staterna måste bli U. S. A., Tyskland och Japan, såsom de existerar för närvarande. Det kan bli så, men behöver icke göra det. Inom dessa länder kan uppstå inre slitningar som i samband med militära strider kan komma att avbryta deras förbindelse med det förflutna. Nya namn kanske kommer till användning. På längre sikt har emellertid detta underordnad betydelse.

Det behöver knappt sägas, att den mekanism varigenom det nya systemet byggs upp är kriget, som tjänat sådana ändamål i det förflutna. Det finns inga tecken på att något annat medel kommer att ersätta det.

Vi kan nu förstå den avgörande historiska betydelsen av nittonhundratalets två första världskrig. Med förenklingar men utan vantolkningar kan den uttryckas sålunda: kriget 1914 var det kapitalistiska samhällets sista stora krig, medan det som utbröt 1939 är det administrativa samhällssystemets första krig. Båda präglas således av den övergångstid de tillhör. I båda finner man såväl kapitalistiska särdrag som egenheter tillhörande det administrativa systemet, de förra förhärskande 1914-1918, de senare högggradigt förstärkta i och med 1939 års krig.

De båda krigens politiska karaktär stämmer med våra slutsatser i fråga om den ekonomiska analysen och ger ännu ett skäl för att välja år 1914 som begynnelseåret för övergången till det nya systemet. Politiskt sett kan man säga, att mitt under det första världskriget kom det första, oförmedlade språnget fram emot det administrativa samhället — den ryska revolutionen. Detta krig och dess efter-skördar — Versailles-systemet — gav slutbeviset för att kapitalismens världspolitik icke längre var arbetsduglig, att den stod inför sitt slut.

Det andra världskriget ger upphov till nya språng i utvecklingen. Detta är det administrativa systemets första krig, inte dess sista. Mycket kommer att kvarstå ouppklarat när denna strid avslutats, ehuru man svårligen kan veta när detta krig slutar och nästa börjar, eftersom krigs- och fredsförklaringar kommit ur bruk. Det pågående kriget kommer ej ens att genomföra det administrativa samhällets konsolidering, och efter dess slut kommer det fortfarande att komma nya krig, ty det kommer att finnas mycket kvar att slåss om.

Vi har förutsagt den nya världens delning mellan tre överstater; vilka namn de än kommer att få, kommer deras kärnor att bestå av redan existerande stormakter: U. S. A., Tyskland och Japan. Av stor betydelse är att dessa makter redan påbörjat förberedelserna för den nya världsordningen. Förberedelsernas tid inbegriper en konsolidering av de strategiska baserna, d. v. s. framför allt de högst utvecklade industriområdena jämte de positioner som krävs för att skydda dem. Men denna konsolidering är endast första stadiet. Huvudtemat för kommande

krig kommer att bli konflikterna mellan dessa tre huvudregioner, och uppenbarligen kommer kriget att leda från var och en av baserna ifråga i syfte att erövra eller underkiva de andra. Men det förefaller icke möjligt att någon av dem skall kunna besegra de andra, och inte heller en koalition mellan två av dem torde ha utsikter till en avgörande, långvarig seger över den tredje.

Framtiden kommer också att medföra krig av ett annat slag, som i verkligheten började redan årtal tillbaka: mellan stormaktcentra mot efterblivna områden och nationer. De senare, som omfattar majoriteten av världens folk och landområden, kommer inte att sluta sig samman eller att av sig själva ställa sig bakom något av centra; inte heller kan de enbart ställa sig utanför, medan de krigförande stormakterna slåss om dem. Under den kommande upplösningsperioden kommer dessa länder att försöka bryta sig ut ur stormakternas herravälde och ta sina öden i egna händer. Sådana resningar kommer att inträffa i samband med krig emellan de ledande stormakterna. Men det är tvivelaktigt om några av dessa efterblivna nationer kommer att kunna vinna oberoende, annat än till namnet. De saknar de tekniska resurserna för modern krigföring, liksom även den ekonomiska konkurrenskraften, som också är oundgänglig för oberoende i våra dagar. Därför kommer de att gravitera mot det ena eller andra av huvudlägren, även om de kan notera tillfälliga framgångar i striden för sin frihet.

Dessa synpunkter torde gälla för världen i dess helhet. Överallt kommer folken att få ansluta sig till det ena eller andra av de stora systemen i morgondagens värld. Det kommer icke att finnas plats för de små, suveräna staterna. Icke heller kommer de mindre utvecklade folken att kunna hålla stånd mot stormaktscentras överväldigande kraftresurser.

13. Administratörernas ideologier

Alla samhällsorganisationer hålls samman inte bara genom våld och hot om våld, genom inrotade beteendemönster som blivit institutionella utan också genom allmänt godtagna sätt att känna och tänka, att resonera och uppfatta världen. Ingen förnekar numera ideologiernas avgörande funktioner i samhället, ehuru vi alltid är mera kritiska mot andras ideologier än mot våra egna. Ja, många av oss tycker om att känna sig fria från alla ideologiska inflytelser, ehuru vi sällan vill tillerkänna andra en sådan andlig frihet. Ett samhälle kan icke hålla ihop om det icke existerar en någorlunda allmän enighet, bland flertalet samhällsmedlemmar, inte nödvändigtvis om samma ideologi men åtminstone om sådana åskådningar som växer fram ur samma grundföreställningar och värderingar.

Vetenskapens teorier kontrolleras alltid av fakta, de måste kunna förklara den verklighet som ligger framför oss, och utifrån deras underlag måste det vara möjligt att göra verifierbara förutsägelser om framtiden. Ideologierna saknar denna kontroll, även om det kan finnas vissa vetenskapliga beståndsdelar i dem och även om de vanligtvis anses vetenskapliga av dem som tror på dem. Ideologiernas främsta funktion (det må gälla moral eller religion, metafysik eller samhällsuppfattning) är att uttrycka människors intressen och behov, deras hopp och fruktan — icke att redovisa fakta. En tvist om vetenskapliga teorier kan alltid slitas, förr eller senare, genom experiment och iakttagelser. En tvist om stridande ideologier kan aldrig avgöras på detta sätt. Argumenten för och mot ideologier lever vidare, så länge de intressen de förkroppsligar uppfattas såsom betydelsefulla.

Längre fram blir de kuriositeter, studieobjekt för filosofer och antropologer. Man kan aldrig åstadkomma tillfredsställande provostningar, såsom beträffande vetenskapliga teorier, på ideologiernas »sanning», eftersom begreppen sant och falskt är ovidkommande i fråga om de senare. Den fråga man kan ställa inför en ideologi är inte, när man kommit till en riktig uppfattning av den, hurvida den är sann, utan: vilka intressen uttrycker den, och hur adekvat och övertygande uttrycker den dessa intressen?

Men fastän ideologierna icke kan kontrolleras genom fakta, är de likväl underkastade andra

prov. De viktigare ideologierna inom ett klassamhälle måste framför allt kunna fullgöra två uppgifter: 1) att faktiskt uttrycka, åtminstone i grova drag, den härskande klassens intressen, och att medverka till att skapa de tanke- och känslor som gynnar vidmakthållandet av samhällsstrukturens viktigaste institutioner; 2) att på samma gång vara utformade så, att de vädjar till massornas känslor. En ideologi förkroppsligande en härskarklass' intressen skulle sakna allt värde som socialt bindemedel, om den öppet röjde sin uppgift att bevara den härskande klassens välde över samhället i övrigt. Ideologien måste uttryckligen tala i »mänsklighetens» namn eller »folkets», »rasens», »framtidens», »Guds» eller »ödets» o. s. v. Dessutom kan inte vilken ideologi som helst, trots många nutida cynikers åsikter, vädja till massornas känslor. Det är icke endast en fråga om skicklig propagandateknik. En framgångsrik ideologi måste också göra det intrycket på massorna att den verkligen uttrycker några av deras egna intressen, hur oklart det än må ske.

När samhället undergår omvandlingar, angrips det gamla samhällets ideologier av dem, som tillhör det kommande, alldeles som de gamla institutionerna och den gamla härskarklassens maktställning utsätts för angrepp. De framväxande, nya ideologierna ägnar helt naturligt mycken uppmärksamhet åt den negativa uppgiften att undergräva massornas tro på de gamla.

Det kapitalistiska samhällets förhärskande ideologier var, som i korthet antydde förut, varianter på individualismens tema: »fria möjligheter», »naturliga rättigheter» -särskilt rätten att äga —, »frihet» —särskilt avtalsfriheten — enskild företagsamhet, det privata initiativet, et cetera. Dessa ideologier svarade väl mot ovannämnda två krav. Enligt våra tolkningar uttryckte och tjänade de kapitalisternas intressen. De rättfärdigade profit och ränta. De visade varför ägaren av produktionsmedlen hade rätt till hela produktionsresultatet och varför arbetaren saknade rättskrav mot ägaren utöver den avtalade lönen. De höll staten inom dess snäva gränser. De skyddade företagarens rätt att anställa och avskeda. De förklarade varför ägaren fick köra fabriken utan avbrott eller stänga den efter eget gottfinnande. De tillförsäkrade ägarna rätten att bygga nya fabriker, att sälja eller köpa vad de ville, att hålla pengarna på bank, i kontanter eller obligationer eller aktivt kapital, alltefter som det syntes dem lämpligast. Så länge ideologier som utvecklats utifrån sådana föreställningar inte blev allvarligt och allmänt ifrågasatta, var det kapitalistiska samhällets byggnad så tryggad man rimligen kunde begära.

Samtidigt förmådde dessa ideologier vinna massorna, tilltro, ofta även deras entusiasm. Folk som inte var kapitalister stod redo att svära på dessa slagord och dö för dem. I själva verket var också de livsformer som de innefattade någon tid gynnsamma för stora delar av massorna ehuru aldrig till den grad som propagandan påstod eller på något sätt jämförliga med kapitalisternas fördelar. I våra dagar intar kapitalismens ideologier en helt annan ställning. Skillnaderna framträder tydligt redan på ytan av händelsernas ström.

En gång levererade kapitalismens ideologier slagorden till vad nästan alla dåförtiden kallade samhällets mest »framstegsvänliga» grupper, däribland revolutionärerna i England, Amerika och Frankrike, och även längre fram till grupper som i varje fall icke tillhörde de mest konservativa. Nuförtiden påträffas dessa slagord, framsprungna från samma källor, oftast och naturligtast inom ordförrådet hos grupper som alla erkännes vara de mest konservativa eller t. o. m. reaktionära inom dagens samhälle — de som Roosevelttregimens män brukade kalla »tories», utan större hänsyn till den historiska sanningen.

I U. S. A. är det folk som Hoover och Lippman och Willkie, tidningar som Herald Tribune i New York och Tribune i Chicago, de styrande inom landets handelskammare och industriförbundet, som allra helst använder dessa termer. »Liberty League» var deras organisation framför andra. Många känner sig indignerade inför denna företeelse. De tror att sådana talesätt från sådant folk är otäckt hyckleri, grov bluff. Men den uppfattningen är naiv, och den kommer från personer som inte kan sätta ord i samband med den sociala

verkligheten. Det var ingen bluff med Liberty League. De högkonservativas pretentioner på sådana slagord och ideologier är hundraprocentigt legitima. Ty detta är kapitalismens slagord och ideologier, och tories är företrädare i god tro för kapitalismen. För dem har slagorden den betydelse de alltid haft för kapitalismen i praktiken, och det är inte de och deras idéer som har förändrats utan verkligheten. Om dessa slagord nu sammanställs — vilket är alldeles riktigt — med de mest konservativa, tillbakaskådande samhällselementen, så beror det på att den gamla samhällsbyggnaden, som en gång var livskraftig, håller på att falla sönder, medan en ny byggnad träder i dess ställe. En ny klass är på väg uppåt, medan den gamla klassen befinner sig i nedförsbacken.

Men vidare — och detta är ännu mera upplysande — har kapitalismens slagord och ideologier till stor del mist sin förmåga att vädja till massorna. Detta är på intet sätt någon subjektiv uppfattning; det kan fastslås alldeles utmärkt genom objektiva iakttagelser.

Det kanske mest slående beviset för den minskade dragningskraften erbjuder det fullkomliga misslyckandet med frivillig rekrytering i England och hela imperiet liksom i U. S. A. Misslyckandet är anmärkningsvärt i och för sig. Om vi tänker på att den frivilliga rekryteringen försöktes i England och Amerika vid tidpunkter då miljoner gick arbetslösa, trots anlitaandet av den moderna propagandateknikens alla hjälpmedel, är fiaskots betydelse ofantlig. Rekryteringen bedrevs med slagord hämtade från kapitalismens ideologier. Ungdomen gav helt enkelt inget gensvar, fastän många saknade arbete och framtidsutsikter. Arméerna måste samlas ihop med tvång. Ingen kan bestrida faktum, och ingen som ärligt erkänner det kan tvivla på dess betydelse.

Ett annat, lika åskådligt bevis erbjuder Hitlers frammarsch före kriget, utan krigets hjälp. I Tyskland fanns 1933 inga grupper bland massorna som ville riskera livet för att hejda nazisternas »Machtübernahme». Hitler erövrade makten utan inbördeskrig. Kapitalismens ideologier gav inte tillräcklig stimulans åt någon heroism. I Saar och Sudetlandet hade massorna haft erfarenheter både av kapitalismen och dess demokrati. De valde Hitler och nazismen. Inte den minsta tvekan råder om att den överväldigande majoriteten i bägge fallen föredrog att ingå Hitlers Tyskland. Det må erkännas, att terror och skicklig propaganda spelade sin roll genom att påverka opinionen. Men att föreställa sig dem såsom hela förklaringen vore ytligt och orimligt. Terror och skicklig _teknik kan inte ensamma tvinga fram en ideologi som inte bygger på sin attraktionsförmåga hos massorna. Faktum är att massorna själva föredrog nazismen framför de kapitalistiska ideologierna.

Den tredje bevisedjan lämnar själva kriget, framför allt Frankrikes öde. Massorna i Frankrike kunde inte entusiasmeras för ett krig till »demokratins», d. v. s. kapitalismens försvar. De jublade över Münchenavtalet. De förhöll sig passiva när kriget började och medan det varade. De hade icke någon vilja att slåss. Nazisternas krigsmaskineri kunde kanske ha besegrat Frankrike oberoende av det franska folkets sinnesstämning. Men den franska armén var inte beväpnad med bågar och pilar. Det är inte troligt att nederlaget kunnat komma så hastigt om man inte medger, vad som är oemotsägligt sant, nämligen att massorna i Frankrike icke ville kämpa. Och de ville inte, därför att de kapitalistiska slagorden icke längre hade någon makt över dem.

I Förenta Staterna uppstod liknande svårigheter. Flera års intensiv och skicklig krigspropaganda lyckades inte vinna verkligt entusiastiskt gensvar hos massorna. Universitetsrektorerna, präster, politiker och kulturkoryfärer i 'Washington klandrade Amerikas ungdom för dess cynism och bristande offervilja, dess likgiltighet. Ungdomen visar ingen kampvilja, därför att den inte tror på det som man ber den slåss för, d. v. s. de kapitalistiska ideologiernas slagord. Det avgörande är inte om ungdomen har »rätt» eller inte i sina känslor. Sådana är deras känslor, och det är avgörande.

När gamla ideologier blivit utnötta, kommer nya i deras ställe. Kapitalismens ideologier håller

nu på att nötas ut tillsammans med det samhälle de tillhör, och många nya åsiktsriktningar kämpar om de lediga platserna. De flesta av dem kommer aldrig så långt, ty de fyller icke kraven på dominerande ideologier. Nya riktningar samlar en handfull anhängare och upplever kanske några månaders ryktbarhet, men de blir inget annat än sysselsättning åt mindre sekter. Just nu är det administratörernas ideologier som kan uppnå en stark verkan, som verkligen kan tränga igenom, därför att de är de enda som svarar mot den faktiska händelseutvecklingen.

För den som förstått det administrativa samhällets grunddrag är också grundvalen för dessa nya ideologier fullt tydlig. I stället för kapitalistiska begrepp finns det sådana, som passar den administrativa samhällsstrukturen och dess ledare. Tonvikten läggs på staten i stället för individen. I stället för pengarna kommer arbetet, i stället för privat företagsamhet hyllas socialism eller kollektivism, i stället för frihet och det fria initiativet planhushållning. Man talar mindre om rättigheter, mera om plikter, ordning och disciplin, mindre om »fria möjligheter» och mer om arbetsuppgifter. Dessutom kommer man under det nya samhällets första årtionden att få höra mera talas om de positiva inslagen i kapitalismens ideologi, som försvunnit ur densamma på gamla dagar: framtiden, offervilja, makt ... Naturligtvis kommer somliga av de kapitalistiska slagorden att övertas, t. ex. ord som frihet, vilka påträffas i många ideologier, eftersom de är populära och kan tolkas hur som helst, såsom vi sett.

Dessa och liknande begrepp bidrar till att bryta ned resterna av kapitalismen och bana väg för administratörerna och deras samhälle. De förbereder atmosfären för de kapitalistiska egendomsrättigheternas demolering, för accepterandet av den statsdirigerade ekonomin och ett nytt statsherravälde, uppgivandet av kapitalismens »naturliga» rättigheter och gillande av den nya statens krigföring. När tillräckligt många börjar tänka i dessa termer i stället för de gamla, har den administrativa ordningens konsolidering säkerställt. Med utgångspunkt från dylika begrepp är många dialektiska och »filosofiska» varianter möjliga, liksom de varit i fråga om kapitalismens grundbegrepp. Det kommer inte att finnas någon enda administratörs-ideologi, lika litet som det funnits en enda, representativ kapitalist-ideologi. Men de olika åsiktssystemen välver sig kring samma axel. Skillnaderna i kulturmiljön, historiska och religiösa olikheter, revolutionens egen utveckling, olika propagandisters påhittighet tillåter åtskillig omväxling i de nya ideologierna liksom dessa faktorer redan gjort i svunna samhällsformers ideologier.

Det finns redan exempel. Fascism-nazism och leninism-stalinism är exempel på tidiga byråkratideologier som fått organiserade uttryck och redan haft stor framgång. Inom Amerika utgör teknokratien och New Deal-regimen mindre utvecklade typer av primitiv, inhemsk administratörsideologi. Alla dessa är välkända eller i varje fall lätt tillgängliga för envar som vill veta något om dem i stället för att tro de parodier, som publiceras av dem i dagspressen — och jag ämnar ej spilla tid på långa diskussioner om deras innehåll. De är alla administrativa ideologier i olika utvecklingsstadier och de använder alla, mer eller mindre klart, de element jag anfört ovan.

Låt oss tänka på det läge administratörerna och de som vill räknas till dem för närvarande intagit under trettioalet i de kapitalistiska länderna, ävensom hur de själva ser sin ställning. Våra resultat kan lätt kontrolleras genom samtal med några av dem. Ur deras synpunkt är det de, som verkligen styr nutidens samhälle, som får det att fungera, utgör dess hjärnor och håller det i gång. Ändå får de inte någon ersättning, vare sig i form av makt eller andel i nationalinkomsten, som motsvarar den roll de anser sig ha. Särskilt får kapitalisterna långt mera, fastän de kanske aldrig kommer i närheten av en fabrik eller gruva.

Kapitalismens institutioner berövar dessa män — vare sig de inser detta klart eller ej — den lön som stämmer med deras förtjänster, såsom de själva betraktar dem, på samma gång som de hindras från att sköta allting såsom de skulle vilja. Ofta störs de i arbetet av folk som

endast har ett ägareförhållande till produktionen, i syften som inte har något att skaffa med företagsledarnas åsikt om rätta sättet att sköta näringslivet. De senares administrativa skolning kommer dem självfallet att använda samordningen som princip i sitt tänkande, ävensom integration, effektivitet och planmässighet, och att utsträcka dessa termer från det produktionsområde de behärskar till hela samhällsekonomin. När företagsledarna reflekterar på saken, verkar det gamla slagets kapitalister som parasiter, där de solar sig i Miami och på Hawaii eller fuskar med storaffärer, utan något existensberättigande i samhället, samtidigt som de hindrar företagsledarna från att införa de effektivitets-befrämjande metoder som de vill ha.

Även massorna lägger sig i företagsledarnas kontroll genom fackföreningarna och andra medel som uppkommit under kapitalismen. Dessutom förefaller massorna dumma i företagsledarnas ögon, odugliga att sköta saker, att verkligen ta ledningen. Dessa vet, att med de tekniska resurser de har skulle det vara enkelt för dem att sätta alla i arbete; men rådande ordning hindrar dem från att handla. Helt naturligt identifierar de mänsklighetens välfärd med sina egna intressen, dess räddning med deras egen makterövring. De menar att samhället kan drivas ungefär på samma sätt som de kan driva en fabrik för masstillverkning, om de får sköta den själva.

Utifrån en sådan livsuppfattning uppstår administratörernas begrepp och åsikter. Det är inte de själva, som uttrycker ideologierna och drar slutsatserna och systematiserar dem. Detta är en uppgift för intellektuella. Så länge kapitalismen ger dem stora inkomster, så länge samhället inte ser ut att spricka sönder i småbitar, kan företagsledarna förena sina känslor med mycket av kapitalismens nedärvda ideologier. Men dessa är ihåliga, mot bakgrunden av deras egen erfarenhet. Därför anpassar de sig med lätthet till de nya åsikterna, som mycket bättre svarar mot deras erfarenhet och deras syn på tillvaron och sig själva. Ja, utan att veta det utarbetar de intellektuella sina nya åskådningar utifrån synpunkter, som motsvarar just företagsledarnas positioner.

För att en ideologi skall passa det administrativa samhället behöver inte administratörerna själva ha uppfunnit eller tillämpat den först av alla. Kapitalisterna uppfann inte sina ideologier, ty de utarbetades av intellektuella ännu medan nästan varje kapitalists ärelystnad var att bli en adlig storman. De sociala verkningarna är avgörande, och effekten av administrativa ideologier, såsom de tre typer vi nämnt, är att de medverkar vid uppbyggandet av den samhällsordning vi kallat administrativ, där företags- och förvaltningsledarna står i spetsen. Det kan inte råda något tvivel om att det var dessa grupper, som klarade sig bäst både under nazismen, stalinismen och New Deal-regimen, bättre än alla andra grupper — d. v. s. de företagsledare, som hade förstånd att helt infoga sig i staten.

Innan vi går vidare, måste vi göra ett litet uppehåll inför en fråga som blivit mycket omtvistad. Jag har anfört leninism-stalinism men inte marxism såsom exempel på administratörsideologier. Härmed väcks frågan om leninismens förhållande till marxismen och stalinismens till leninismen. Historiskt sett delade sig den rörelse, som organisatoriskt och idémässigt utgick från Marx' skrifter och verksamhet, i två huvudströmmar genom en klyvning som började under 1800-talets sista år och kulminerade 1914. Den ena var den socialdemokratiska reformismen, den andra en revolutionär flygel där Lenin var mest framträdande årtiondet efter 1914. Jag anser det ofruktbart att tvista om vilken av dessa som är »äkta» marxism. Historiskt sett härstammar båda från Marx.

Vad som hänt tycks vara följande. Marx' åsikter var dubbeltydiga både i vad de inbegrep och vad de ledde till. Dessutom utstakade han ett mål — ett fritt och klasslöst, internationellt samhälle — som icke kan uppnås i nuvarande historiska skede. Betydande historiska rörelser måste ändra sina mål för att föra dem närmare möjligheterna i verklighetens värld. Marxismen klövs utmed den stora skiljelinje som skiljer kapitalismen från det administrativa systemet.

Båda flyglarna bibehöll Marx' terminologi — en icke ovanlig företeelse — ehuru de alltmer ändrade den under händelsernas tryck. I praxis slöt reformismen upp vid kapitalismens sida, vilket demonstrerades vid alla sociala kriser. Leninismen blev däremot en av de organiserade rörelserna i riktning mot det administrativa systemet, samtidigt som den bildade en av detta systems ideologier. Reformismen är visserligen en smula inkonsekvent i sitt försvar av kapitalismen, ty genom bibehållandet av en mängd marxistiska oklarheter bidrar den till att popularisera administrativa tänkesätt. Men detta är den viktigaste skiljelinjen.

Lenin dog, och Stalin tog ledningen av den administrativa flygeln. Teori och praxis modifierades ytterligare. Man har tvistat ivrigt om Stalin är Lenins rätte arvinge, och jag, som under några år deltog aktivt inom trotskismens organisationer, deltog också länge i denna tvist. Men jag har kommit till den slutsatsen, att dispyten saknar mening. Det historiska problemet gäller inte, huruvida Stalin eller Trotski eller någon annan kommer närmast de uttryckliga principer som Lenin förkunnade. En diskussion på den basen kan aldrig avgöras, eftersom Lenin sade och gjorde många olika ting. Det är som att dryfta den »riktiga» tolkningen av hela bibeln eller koranen. Vad den historiska utvecklingen visar utesluter varje längre debatt: stalinismen är vad leninismen utvecklades till, utan större avbrott i utvecklingen. Stalinismen är olik leninismen liksom en yngling är olik ett barn. Skillnaden förklaras av förändringarna i bakgrunden och den miljö, som utvecklingen framgått ur. Nazismen är mycket mer olik Mussolinis fascism än stalinismen skiljer sig från leninismen; det kan man vänta sig av skillnaderna i fråga om ursprung till utvecklingsbetingelser. Men det är tydligt nog, att nazism och fascism står nära varandra både som samhällsrörelser och som ideologier.

De mest konservativa talesmännen för kapitalismen har i årtal identifierat »kommunism» (d. v. s. stalinism), nazism och New Dealsystemet, till bitter förtrytelse för liberalerna. Det är visst och sant att de skäl som anförts för identifikationen ofta är ytliga. Det är också sant, att det som vanligen kommer på tal i dessa argumenteringar inte är ideologierna i allmänhet utan vissa bestämda åtgärder eller förslag: mera arbetslöshetshjälp, förhandlingsrätt åt fackföreningarna, statens förvärv av järnvägar och kraftverk, som står i förgrunden för delade meningar. De allmänna ideologiska begreppen mobiliseras av båda parter mestadels på grund av deras känslomässiga verkan för eller mot förslaget eller åtgärden i fråga.

Inte desto mindre står det utom allt tvivel att kapitalisterna — vad den allmänna, ideologiska frågan beträffar har rätt i själva sin inställning, hur absurda deras motiveringar än må vara. Vad kapitalisterna känner — de har det rätta utgångsläget för att kunna känna det — är de antikapitalistiska slutsatser som dessa ideologier leder till, nedbrytande alla de värderingar som utgör kapitalismens psykologiska bindemedel. I verkligheten finns det väl icke någon formell enhet men däremot ett historiskt samband emellan stalinism, nazism och New Deal. Trots olika utvecklingsvillkor och skillnader i utvecklingsgraden är de alla *administrativa* ideologier. De går i samma historiska riktning från kapitalismen mot det administrativa systemet. New Deal är primitivast och minst organiserad, den har bevarat mest av de kapitalistiska ideologierna. Men utvecklingsriktningen är den viktigaste, och New Deal pekar i samma riktning som de andra systemen.

Så snart vi tränger en liten bit djupare kan vi lätt både hos stalinismen och nazismen igenkänna samma grundföreställningar och förutsättningar — just de som ger upphov till administrativa ideologier, som vi förut sett. Kommunistiska och fascistiska angrepp mot kapitalismen är praktiskt taget de samma. Det finns vissa skillnader i ordvalet och metafysiken, men dessa saknar allvarlig betydelse. De antikapitalistiska dragen i fascistisk och kommunistisk analys skulle vanligen kunna utbytas utan att någon kunde säga vilket som var vilket. Detta gäller om kritiken mot kapitalismens ekonomiska läror, politik och ideologier. Gemensamt för både kommunism och fascism är deras förakt för »kapitalismens moral», deras brutala avförande av »naturliga rättigheter» såsom de uppfattas av kapitalismen.

De enas i sina angrepp mot individualismen, från roten till de yttersta förgreningarna. I båda ideologierna ersättes »individerna», den fria företagsamheten, av staten och kollektivet, planhushållning och samordning, socialism och disciplin, såsom paroller vilka skall hamras in i massornas medvetande. Fascism och kommunism förkastar i samma ordalag kapitalismens »kaos» och anarki. De tänker sig framtidens stat, deras stat, organiserad efter samma principer som en företagsledare, en ingenjör, använder när han organiserar en fabrik. Deras statsuppfattning bygger på generalisationer av deras erfarenheter såsom företagsledare. Och de har samma föreställningar om »Partiet» — deras parti, som har monopol på hela politiken.

Partitanken är särskilt viktig, ty partiproblemet står i centrum för den direkta maktstriden. Likheten mellan kommunister och fascister i denna punkt är mycket slående både i teorin och i praxis. En kommunist skulle kunna instämma åtminstone till nio tiondelar i Hitlers ingående diskussion om partiet i Mein Kampf, och nazisterna å sin sida övertog många idéer angående partiet direkt från kommunisterna. Partiets uppbyggnad, dess arbetsteknik, utnyttjandet av sympatisörer och perifera organisationer, »cellbyggandet», genomsyrandet av stora massorganisationer, »fraktionsmetoden» varmed en liten partigrupp kan behärska en väldig massrörelse, enparti-diktaturen inom staten såsom slutmålet — allt är gemensamt. De gamla organisationsmetoderna för politiska partier har icke några chanser gentemot dem.

Kommunismen och fascismen gör båda anspråk på att tala för »folket» som helhet, för hela mänsklighetens framtid. Det har emellertid sitt intresse att notera, att båda även i sina offentliga uttalanden förutser tillvaron av en »elit» eller »förtrupp». Eliten består naturligtvis av företagsledarna och deras politiska allierade, det nya samhällets härskare. Men självfallet använder inte ideologierna sådana ordalag. Enligt deras uttryck representerar eliten folket och dess intressen, för dess talan. Fascismen uttrycker sig mera rakt på sak angående behovet av elit och »ledarskap». Leninismen utvecklade en utförligare rationalisering. Enligt leninismen är massorna ur stånd att bli tillräckligt bildade under kapitalismen för att själva kunna bära socialismens bördor. Massorna kan inte själva till fullo fatta vad som är deras intressen. Följaktligen måste »övergången till socialismen» övervakas av ett upplyst »avantgarde» som förstår »den historiska processen såsom ett helt» och som skickligt och riktigt kan handla i massornas intresse, precis som — enligt Lenins ord — generalstaben i en här.

Genom denna föreställning om en elit kan dessa ideologier tjäna det dubbla syftet att rättfärdiga tillvaron av en härskande klass och samtidigt ge massorna en inställning som underlättar deras förgottfinnande av dess herravälde. Metoden liknar den som kapitalismens ideologier använt när de hävdade att kapitalisterna var nödvändiga för att sköta affärsverksamheten och att vinster åt kapitalisterna var detsamma som välstånd för hela folket. Så länge som massorna trodde på detta, var de hängivna försvarare inte bara av kapitalismen i allmänhet utan också av större makt och privilegier åt hela kapitalistklassen. Kommunismens och fascismens doktriner är medel, och effektiva medel, att enrollera massornas stöd för den nya elitens intressen, genom identifikation av deras intressen med massornas egna.

Den historiska gemenskapen mellan kommunism och fascism är mycket klarare nutilldags än för femton år sedan⁷. Skillnaden i härkomst fördunklade den gemensamma riktningen. Men de senaste 15 årens händelser under tidens tryck har klargjort riktningen, till dess det andra världskriget gav tillräckliga bevis. Fascismen och kommunismen har mist sina olikheter en efter en, närmat sig en gemensam lag och visat sin verkliga historiska betydelse. Leninismen förkastade t. ex. ursprungligen enpartisystemet som princip. Sedan enpartisystemet kommit till full utveckling i Ryssland, redan före Lenins död, ändrades leninismens teorier för att kunna förklara varför det enda partiets monopolställning var »nödvändig» — därför att, sade man, alla partier utom bolsjevikerna visat sig vara kontrarevolutionära. Stalinismen

⁷ Skrivet 1940/41.

förkroppsligar nu samma doktrin inom sovjetförfattningen. Leninismen angrep formellt ledarprincipen, men i praxis — inte bara inom Sovjet, utan i de kommunistiska rörelserna utanför Ryssland — uppträder utan undantag en ledare. Leninismen krävde fria, självständiga fackföreningar, men i praxis har fackföreningarna inkorporerats i sovjetstaten precis som i fasciststaten. Inom andra länder blir fackföreningarna partiannex, innan statsmakten erövrats, varhelst fascistiska eller kommunistiska partier arbetar sig fram (detta följer helt enkelt av partiarbetets teknik).

Talande bevis för kommunismens och fascismens historiska gemenskap finner man också i de överensstämmande slutsatser båda drar i vissa praktiska frågor, ofta samtidigt som de i glödande ordalag fördömer varann. Jag skall endast anföra två av dussintals viktiga exempel:

Före Hitlers makttillträde i januari 1933 reste tyska kommunistpartiet och nazisterna gemensam opposition mot socialdemokraternas kandidater vid de preussiska lantdagsvalen, varigenom de åstadkom socialdemokraternas nederlag. Reformistpartiet var, som vi sagt, ett kapitalistiskt parti trots dess marxistiska terminologi. Inför samhällsomstörtningens avgrund såg sig kommunisterna dragna till nazisterna mot reformisterna; de höll samman mot kapitalismens representanter såsom företrädare av det administrativa samhället.

Det viktigaste och verkligt avgörande exemplet är dock den tyskryska pakten augusti 1939, som påskyndade det andra världskriget. Hur skall denna pakt tolkas? I verkligheten trodde nästan alla, i den kapitalistiska världen trots några förutsägelser att Hitler och Stalin skulle gå tillsammans, att de två huvudfienderna i det kommande kriget skulle bli Tyskland och Ryssland. Så stark var denna uppfattning att den under krigets första halvår kvarstod orubbad; nästan alla ansåg kriget mellan England och Tyskland som bluff och väntade på att Ryssland skulle byta sida. Vad nazisternas och kommunisternas tidigare propaganda beträffar, var denna åsikt helt visst berättigad. Detta var de definitiva fienderna. Efter pakten har liberala tidningsmän använt mycken tid till att förebrå Stalin och Hitler för deras »inkonsekvens», för att de förrått deras egna principer — en ganska egendomlig beskyllning från liberalt håll.

Vi kan aldrig förstå historien och politiken om vi försöker fatta ideologierna enbart genom att acceptera deras ord till nominella värdet, som om de vore konstaterande av fakta. Och inte blir det bättre genom att förklara stora händelser såsom inkonsekvenser och hyckleri. Inför ett dödligt hot, inför den nya samhällsordningens första krig, handlade Stalin och Hitler fullkomligt riktigt, från deras synpunkter. Hitlers första uppgift var att ge kapitalismen dödande sår och konsolidera sina strategiska baser i Europa. Striden med Ryssland hör till ett senare stadium, även om detta kanske uppnås före krigets slut. Innan man börjar något nytt, måste man vara säker på det gamlas sammanbrott. Det framtida, byråkratiska samhällets företrädare gick samman tills vidare för att ta itu med kapitalismen innan de kastade sig i strupen på varann.

Detta är den enda förnuftiga förklaringen till pakten.

Man kan tillfoga att stalinisternas och nazisternas beteende överallt under kriget bekräftar vår uppfattning. De är icke identiska; Tyskland och Ryssland har ingalunda samma intressen i alla hänseenden. Men när det gäller praktiska frågor, arbetar de i lika mån på att försvaga de gammaldags kapitalistiska ländernas krigsansträngningar och förstärka insatserna från de nationer som kommit närmast den administrativa samhällsordningen.

New Deal-systemet är icke, för att upprepa det, någon fullt utvecklad och systematiserad ideologi. New Deal-folket bedyrar mestadels sinhängivenhet till kapitalismen och den »privata företagsamheten». Men liksom New Deal-politiken gått i riktning mot den administrativa revolutionen, så framträder motsvarande tendenser hos New Deal-systemets politiska åskådningar, så snart man tränger ned till dess ideologiska rötter. På sitt mer oklara, mindre utvecklade sätt har också det förfäktat tonvikten på staten mot individen på planhushållning kontra enskild företagsamhet, arbetstillfällen i stället för fria möjligheter,

trygghet i stället för det fria initiativet, »mänskliga rättigheter» i stället för »egendomsrättigheter». Det står utom allt tvivel att New Deal-politiken haft den psykologiska verkan som kapitalisterna påstått: att undergräva folkets tilltro till kapitalismens idéer, rättigheter och institutioner. Dess mest framträdande drag bidrar till att förbereda massorna för accepterandet av den administrativa samhällsordningen.

Högst upplysande är dessutom förhållandet att New Deal-männen aldrig lyckats i sina försök att använda de gamla kapitalistiska slagorden. Dessa slagord tillhör de konservativa, som har den historiska rätten till dem, och allmänheten erkänner på sitt sätt denna ensamrätt. New Deal-männen har aldrig kunnat vinna röster när de vädjat till fri företagsamhet o. s. v. eller skydd åt privategendomen. New Deal-politikens massunderlag bygger på och upprätthålls av politikernas användning av »administrativa» idéer och slagord.

Teknokratin är ett annat exempel på en amerikansk variant av administratörsideologin. Den har icke nått vidare offentligt inflytande, men mycket av dess teser ingick i New Deal-propagandan och har också assimilerats av fascism och kommunism i Amerika. I själva verket kan teknokratin oförmåga att vinna massanslutning delvis tillskrivas dess alltför ohöljda sätt att framföra det byråkrat-och teknikerstyrda samhällets perspektiv. Trots oförmågan att skilja mellan ingenjörer och företagsledare — ty alla ingenjörer är inte företagsledare, och alla företagsledare är inte tekniker — är det samhälle som teknokraterna skrivit om alldeles uppenbart vad vi kallat det administrativa samhället, och där utgör »teknokraterna» lika uppenbart den härskande klassen av administratörer. Teorin är bara inte tillräckligt utstofferad för vidare politiska syften. Dess misslyckande sammanhänger också med vägran att tillräckligt uppmärksamma maktproblemet, som så speciellt sysselsätter kommunister och fascister. Men den inhemska amerikanska propagandan för det nya samhället kommer helt säkert att innesluta även teknokraternas propaganda, eftersom den i det stora hela förefaller väl anpassad efter de propagandabehov som finns i U. S. A.

Hur skall man då uppfatta de bittra striderna mellan de olika slagen av vad vi konstaterat vara administratörsideologier? Hur skall motsättningarna förklaras, om ideologierna ändå »är desamma»? Är motsättningarna alltså »overkliga» fastän de är så välbekanta? På denna punkt vill jag förebygga missförstånd. Motsättningarna är inte »overkliga», och de olika ideologierna är inte desamma. Ett sådant påstående vore löjeväckande och lätt att vederlägga. Jag påstår endast helt enkelt detta: kommunismen och fascismen-nazismen är liksom New-Dealpropagandan och teknokratin allesammans administratörsideologier. Kort sagt: såsom sådana bidrar de till utvecklingen av attityder och värderingar som motsätter sig kapitalismens fortbestånd och gynnar det administrativa samhällets utveckling, som vänder sig mot accepterandet av kapitalismens välde och gillar administratörernas. I verkligheten håller dessa åsikter på att vinna terräng över hela världen, medan kapitalismens ideologier förlorar terräng, och stödet åt de förra är mycket intensivare än det som lämnas de senare, så att de troende är villiga att offra sig för de nya slagorden, medan allt färre vill offra sig för kapitalismens. Denna opinionsförskjutning är i sig själv ett viktigt symptom på det kapitalistiska samhällets allmänna sönderfall och det administrativa samhällets frammarsch.

Det finns emellertid stora skillnader, som ingalunda är illusoriska, mellan dessa olika administrativa ideologier. En del av dem skall dryftas i de närmaste kapitlen; de har olika upphov, t. ex. de olika yttre förhållanden vari samhällsomdaningen äger rum (Ryssland är varken Tyskland eller U. S. A.), det sätt varpå omdaning sker (utvecklingen i nämnda länder har icke alls varit densamma; det finns olika vägar till målet), motståndet mot utvecklingen från olika grupper inom den nya härskarklassen, olika kulturtraditioner och psykologiska förutsättningar, som föranleder ideologiernas utformare att välja olika uttrycksätt.

Om det gällde att göra en logisk eller språkhistorisk analys, kunde man lika gärna understryka

skillnaderna mellan dessa varianter som likheten. Men det ligger inget besynnerligt i skillnaderna, inte ens i att de får motståndarna att slå ihjäl varann för deras skull. Under medeltiden rådde oöverstigligena motsättningar mellan realister och nominalister, mellan augustinianer och skolastiker, och tvisterna begränsade sig ingalunda till ordstrider. Det skulle vara ett grovt misstag att avfärda dessa motsättningar som »överkliga»; i många hänseenden har de allra största betydelse. Men medeltidens realism och nominalism, augustinianism och skolasticism var ur sociologiska synpunkter endast varianter av feodala ideologier, de utgick alla från gemensamma grundåskådningar, och de bidrog alla till upprätthållandet av en gynnsam inställning till feodalherrarnas välde. De kyrkohistoriska striderna var inga bagateller på femton- och sextonhundredatalen, och i många fall övergick de från filosofisk debatt till blodsutgjutelser. Men alla dessa religiösa ideologier — kalvinism, evangelism, anabaptism, kväkarnas läror — var kapitalistiska i så måtto att de på olika sätt bidrog till att utveckla en gynnsam hållning gentemot kapitalismen. Hur många bittra strider har inte rasat om de »naturliga rättigheterna» i modern tid, utan att man dock ifrågasatt själva det naturrättsliga underlag som förutsatte en kapitalistisk samhällsordning. Min analys gäller endast vad som tillhör bokens centrala tema, och det vore lika ovidkommande som vilseledande att utvidga mina frågeställningar till andra problem.

Administratörsideologiernas utveckling är icke avslutat med samtidens stalinism och hitlerism; detta behöver knappast sägas, lika litet som att kapitalismens idévärld stelnade på 1500-talet. Det finns oändliga möjligheter till filosofiska utbyggnader, och många intellektuella kommer att tävla om den uppgiften. Dessa ideologier kommer att uppleva sina kartesianska och kantianska »omvälvningar». Men huvudtendensen kan fastställas redan nu, på grundval av vad som redan är förhanden.

14. Rysslands väg

Vår teori om den administrativa revolutionen påstår inte, att innevarande historiska skede icke kommer att förete några massornas revolutioner eller att inga sådana kommer att genomföras under socialismens banér och lösenord. Tvärtom. Det har redan inträffat flera massrevolutioner, en del med socialistiska paroller, under den omvälvningsperiod som började 1914. Otvivelaktigt kan andra väntas. En samhällsrevolution behöver icke nödvändigt åtföljas av öppna revolutionsrörelser från massorna, men ofta, kanske vanligtvis gör den det. Den viktigaste frågan för oss är dock inte massrörelserna eller deras slagord utan rörelsernas verkningar på samhällsstrukturen.

Följderna av ett massornas uppror sammanfaller sällan med de slagord och idéer i vilkas namn det sker. Kapitalismen genomfördes eller befastades på många håll i världen under beledsagande av stora revolutioner. Jag har ännu aldrig sett eller hört, att någon av dem med sina paroller förkunnade kapitalismens genomförande såsom sitt syfte. Visserligen fanns det ett visst samband mellan parollerna och de verkliga händelserna — de förra bidrog till att inplanta en gynnsam inställning till kapitalismens institutioner och maktförhållanden. Men sambandet var indirekt. På samma sätt behöver icke heller en föregiven socialistisk massrevolution nödvändigt leda till socialism. Dessa förberedande anmärkningar är oundgängliga, om man vill förklara vad som hänt i Ryssland.

Administratörerna och deras samhällssystem står, såsom vi sett, inför ett trefaldigt problem: 1) att försätta kapitalisterna, både i hemlandet och slutligen över hela världen, i vanmakt, 2) att leda massorna så att de fås att acceptera administratörernas välde och att avlägsna alla risker för uppkomsten av ett klasslöst samhälle, samt 3) att tävla sinsemellan om förstäringsplatsen i hela världen. Lösningen av problemets två första moment — det tredje kan aldrig lösas helt — förutsätter upplösningen av kapitalismens viktigaste institutioner och ideologier samt deras ersättande enligt de principer vi redan angivit. För att vinna målet måste stora delar av massorna enrolleras på administratörernas sida, för deras system, med lämpliga paroller. I

likhet med kapitalisterna svarar inte administratörerna för det grovgöra, som samhällsordningen kräver. Det lämnar de åt massorna. Även de strider som förutom åsiktsförändringarna erfordras för att kuva massorna görs av en del av dem i strid mot andra element.

De tre strategiska problem som enligt vår analys möter administratörerna följer inte någon bestämd tidsordning, och deras lösning kan sålunda ske i helt olika ordningsföljd. Men de är alla sammanflätade med varandra, i varje etapp av utvecklingen. Krig, i synnerhet världskrig, binder dem samman nästan oupplösligt och bidrar till att kraftigt påskynda hela processen.

En utvecklingslinje framgår på ett överraskande schematiskt sätt av den ryska händelseutvecklingen sedan år 1917. Vad som där inträffat är följande. Den första programpunkten löstes snabbt och drastiskt. Kapitalisterna gjordes inte endast maktlösa, utan flertalet av dem eliminerades genom döden eller emigration. De ersattes inte av andra kapitalister, bortsett från den politiskt betydelselösa kvarlevan av småkapitalister under NEP-perioden. Man gjorde sig av med kapitalisterna, inte bara såsom individer utan som klass, vilket betyder att man gjorde sig av med kapitalismens ekonomiska institutioner och förändrade hela samhällets ekonomiska struktur.

Men i ett annat hänseende åstadkoms endast en partiell lösning av problemets första del. Det var bara de inhemska kapitalisterna som likviderades, under det att en restlös problemlösning hade krävt kapitalisternas och kapitalismens likvidering överallt, eller åtminstone inom alla viktigare områden. Ryssarna upptäckte detta snart nog, när de stora kapitalistiska nationerna avsände arméer till Ryssland för att söka störta den nya regimen över ända. Men regimen försvarade sig med betydande framgång och åstadkom ett svävande vapenstillstånd med utlandets kapitalister, som varade fram till det andra världskrigets början.

Administratörernas andra problem — att foga massorna efter sina syften — uppsköts till dess det första momentet avslutats. Eller, rättare sagt: massorna vandes vid att svara för den första programpunkten på samma sätt som kapitalisterna i forna dagar kunde utnyttja massorna för att bryta feodalherrarnas maktställning. Programmets andra del genomfördes i ett senare skede, som omedelbart anslöt sig till det första. Massorna kuvades. Deras oklara strävanden efter likställdhet och ett klasslöst samhälle kanaliserades i det nya klassväldets fåror och organiserades i enlighet med den nya samhällsordningens institutioner och ideologier.

Administratörernas tredje problem — tävlan med jämställda konkurrenter — väntar dem ännu i framtiden, till stora delar. Förberedelserna för en uppgörelse ingår alltid i kominternsektionernas verksamhet över hela världen och drivs kraftigt framåt under kriget. Ryssland, den första administrativa staten, bereder sig att försvara sin rätt såsom pionjär i framtidens krig.

Rysslands väg, dess speciella program, kan alltså sammanfattas på följande sätt: 1) en hastig likvidering av de inhemska kapitalisterna (och ett väpnat stillestånd med kapitalisterna utomlands; 2) massornas gradvisa kuvande under en rad år; 3) direkt tävlan framdeles — förberedelserna härtill påbörjades flera år tillbaka — med andra avsnitt av det framväxande administrativa världssamhället.

Denna utveckling och dess tidsschema är inte nödvändigt begränsade till Ryssland. Samma sak kan upprepas på andra håll, särskilt om lika gynnsamma betingelser uppstår som de år 1917 i Ryssland. Bland de omständigheter som särskilt tydligt inverkar där må framhållas: en förhållandevis svag inre utveckling av kapitalismen, och en i lika mån svag och obetydlig kapitalistklass; samröret mellan denna klass och den politiskt underminerade, politiskt maktlösa tsarregimen; slutligen de förhärjande kriser sociala, ekonomiska och psykologiska — som det första världskriget utlöste i Ryssland.

Stalins framträdande ur sin obemärkthet de första åren motsvarar i stora drag genomförandet

av programmets andra huvudmoment: massornas underkuvande och konsolideringen av de nya maktägarnas ställning. Såsom det ofta händer i historien, markerades det nya utvecklingsstadiet genom avlägsnandet av ledarna under det närmast föregående stadiet, samtidigt som nyckelpositionerna erövrades av förut underordnade eller helt okända män. De som burit den första tidens tunga berövades först sina reella maktpositioner under fraktionsstriderna 1923-29 — sedan, i de senare processerna och rensningarna, blev de mestadels dödade. De stora offentliga processerna levererade så att säga det andra stadiets slutliga triumfsaluter, varefter massorna stod vederbörligen underordnade i den nya samhällsordningen, medan makten, privilegierna och de största materiella intäkterna låg fast placerade i de nya härskarnas händer — företagsledarna och deras förbundna bland de högre tjänstemännen. På sätt och vis var dessa massrensningar till stor del rent symboliska, propagandamässiga. De hade satts i gång, och många av dem hade omsorgsfullt förberetts för att passa till den nya ordningen.

Vi bör icke göra misstaget att tro, att kursändringarna i Ryssland enbart berodde på den ena eller andra individens inflytande, eller på exempelvis Stalins personliga ondska eller ädelmod. Om Lenin själv hade levat, finns det ingen anledning att tro, att händelserna förlöpt väsentligt annorlunda. När allt kommer omkring, har det mer än tillfällig betydelse att den man som i årtal var Lenins närmaste förtrogne, den som förmedlade hans hemliga inflytande över bolsjevikpartiet under den yttre partiapparats yta, var den framgångsrike ingenjören-företagsledaren Krassin. Men alla de tidigare ledarnas död medverkade som en mäktig ritualhandling till konsolideringen av massornas inställning till byråkratregimen och förstärkandet av administratörernas maktställning.

Rysslands väg till den administrativa revolutionen belyses tydligt av det öde, som beskärdes den revolutionära föreställningen om »arbetarnas (direkta) inflytande». Arbetarinflytandet över industrin var från begynnelsen leninisternas speciella slagord. Enligt socialismens abstrakta formler skulle privat äganderätt likvideras inom industrin, d. v. s. makten — enligt socialistisk uppfattning — skulle tillkomma massan i dess helhet. Den avgörande vändpunkten i revolutionen skulle följaktligen bestå i att arbetarna själva övertog ledningen av industrin. Härav slagordet: »makten åt arbetarråden».

I verkligheten gick det så till, under den ryska revolutionens gång, att arbetarna handlade i bokstavig överensstämmelse med parollerna. Vid fabriker, gruvor, affärsföretag etc. tog arbetarna helt enkelt makten i egna händer, genom kommittéer som valts ur deras egna led. De drev inte endast bort ägarna utan också driftsledningen — de drev också bort företagsledarna. Arbetarna tänkte på sitt vis, att revolutionen borde befria dem från alla herrar och exploatörer. De insåg att företagsledarna hörde till dessa likaväl som ägarna både i det förflutna och framför allt i framtiden. Arbetarna tog sig före att driva fabriker själva.

Men detta sakernas tillstånd blev inte långvarigt. Två viktiga saker stod på spel: dels drevs inte fabriker särskilt väl under arbetarnas ledning, och ännu sämre blev det med samordningen mellan olika fabriker. Och dels skulle arbetarnas direkta bestämmanderätt över produktionen betyda försvinnandet av alla privilegier och maktskillnader i samhället, en verklig klasslöshet. Strävandena efter klassherravälde måste därför skaffa arbetarnas direkta inflytande ur världen, och den förnuftsmässiga motiveringen finner man i arbetarnas egen irrationella driftsledning framför allt därför att strävan mot arbetarnas inflytande uppträder i kritiska tider, under krig och inbördeskrig, då en effektiv ekonomisk organisation synes speciellt nödvändig.

Om arbetarnas tillfälliga herravälde ersättes av de kapitalistiska ägarnas gamla regim — såsom fallet blev i Tyskland vid slutet av förra kriget och några år senare — återvänder samhället efter kriget helt enkelt till sin forna, kapitalistiska struktur. Men om arbetarnas välde ersättes genom företagsledarnas faktiska ledning har samhället efter sin övergående kris

övergått till den administrativa ordningen. Det senare hände i Ryssland, efter en rad mellanstadier.

En tid efter revolutionen leddes fabriker och andra företag av arbetarna genom av dem valda kommittéer, kallade driftsråd. Därefter överlämnades den »tekniska» ledningen till »specialister», d. v. s. företagsledare, medan driftsråden fanns kvar och utövade en väsentlig makt genom sitt veto gentemot företagsledarna och sin bestämmanderätt över »arbetsförhållandena». Under tiden började byråer, kommittéer och enskilda funktionärer övertaga uppgiften att samordna arbetet vid olika fabriker och industrigrenar. Gradvis växte företagsledarnas makt på bekostnad av »arbetarnas inflytande» och driftsråden. De senare miste sin vetorätt. Deras prerogativ, »arbetsförhållandena», tolkades alltmer restriktivt. Kommittéernas sammansättning ändrades genom tillsättandet av en stats- och en driftsledningsrepresentant, medan endast en person nominellt företrädde arbetarna. Slutligen miste även dessa råd all verklig makt och kvarstod som blotta formaliteter för att slutligen överges helt 1938.

Arbetarväldet hade ombildats till administratörernas herravälde.

Utvecklingen skedde icke utan intermezzon, t. o. m. häftiga sådana. Arbetarna eller en del av dem kände instinktivt inbördes: att den frihet och de förmåner de trodde revolutionen skulle medföra höll på att ge plats för en ny form av klassvälde. De försökte hindra, att makten gled ur driftsrådets händer. De vägrade att godtaga företagsledarna, ibland drev de bort dem eller rentav slog ihjäl dem. Men i varje avgörande punkt var det företagsledarna som den »socialistiska arbetsstaten» understödde och inte arbetarna. En omfattande »uppfostringskampanj» sattes i gång för att tala om, att »arbetarnas herravälde» i realiteten betydde driftsledarnas. Där så behövdes, förstärktes upplysningsarbetet genom »uppfostran» med hjälp av arbebuseringsplutoner, koncentrationsläger eller tvångsarbetare-brigader.

Både Lenin och Trotskij skrev broschyrer och höll tal de första revolutionsåren, där de talade för specialisterna, teknikerna, företagsledarna. Lenin brukade förklara på sitt kraftfulla, sätt, att företagsledaren måste vara *diktator* i fabriken. »Arbetardemokratin» i samhället var enligt Lenin, grundad på företagsledarnas diktatur i fabriker.

Kanhända insåg inte Lenin till fullo ödets ironi. Såsom marxist trodde han med rätta, att maktens källa låg i herraväldet över produktionsmedlen. Och som ledare för den nya staten hjälpte han till att krossa arbetarnas, folkets herravälde över dessa medel för att ersätta den med företagsledarnas välde. Naturligtvis blev ledarna vid fabriker underordnade de högre ledarna, de kommissariat och byråer som dirigerade hela industribranscher eller hela industrin. Märkligt nog fanns det bland dessa företagsledare många som haft samma ställning under kapitalistregimen. Lenin och Trotskij hånade de »barnsliga extremisterna» som satte sig emot användandet av de »borgerliga specialisternas tjänster», som de uttryckte sig. Arbetarna behövde dem till att driva fabriker. Lenin beklagade att det fanns så få kvar av dem och att Ryssland aldrig haft någon tillräcklig stab av skolade specialister. Högst fördelaktiga villkor erbjöds utländska »borgerliga specialister» som ville komma dit och arbeta under den nya regimen. Den företagsledarklass som stadigt avancerade var icke helt och hållet en nyskapelse. Den utgjorde en utveckling och utvidgning av den klass som redan existerar och utbreder sitt inflytande inom kapitalismen, särskilt i dess innevarande slutskede.

Vi har skäl att starkt understryka vad som hände med »arbetarinflytandet». Dessutom är det ryska experimentet uppenbart typiskt. Det har inte inträffat någon annan revolution som alldeles liknar den ryska, men det har uppstått uppåt dussinet revolutionära situationer av samma allmänna art. Överallt framträder samma tendenser. Överallt — i Tyskland och Balkanländerna, i Kina, Italien och Spanien — har arbetarna till att börja med, under den första krisen, övertagit makten över produktionsmedlen för att sköta dem omedelbart, på platsen, med egna händer. Varje gång hittar man på någon formel som förklarar varför detta inte kan fortsätta: om formlerna inte räcker, kommer kanonerna som förstärkning senare.

Frågan gäller för vår del inte, om det är en god idé att arbetarna övertar makten. Vi observerar endast att de a) försöker ta makten och b) inte lyckas behålla den. Deras misslyckande är ännu ett bevis för att socialismens tid d. v. s. det klasslösa samhällets tid — inte är inne. Inflytandet och makten går inte till arbetarna, när de överger kapitalismen, utan till administratörerna, den nya härskarklassen. En motsvarighet till händelserna i Ryssland kunde iakttas särskilt tydligt i de regeringstroga provinserna under spanska inbördeskriget, särskilt i Katalonien. Precis som i Ryssland började arbetarna och bönderna ta hand om det omedelbara herraväldet över fabriker, järnvägarna och lantegendomarna. Också här gled makten under krigets gång ur arbetarnas händer, ibland frivilligt på partiernas begäran, ibland först efter vapnens och fängelsernas övertalande inverkan. Det var inte Francos trupper som berövade Kataloniens folk dess makt — den hade de mist redan före Francos seger.

Dessa erfarenheter har i själva verket också erkänts av leninisterna — både Stalin- och Trotskijfalangerna —, dock inte så mycket i publicerade skrifter som i de läror man utarbetat för partimedlemmarnas interna bruk. »Makten åt arbetarna» är, säger man, en »övergångs-paroll», som förlorar betydelse när revolutionen segrat och den nya statsordningen vunnit fotfäste. Benämningen »övergångsparoll» betyder att slagordet om arbetarnas inflytande, ävensom dess förverkligande, är nyttiga i agitationen mot kapitalismen för att bryta dess välde. Men när den nya regimen kommit till makten, måste arbetarinflytandet helt självklart ställas åsido.

De ideologiska förklaringar som leninismen erbjuder till denna helomvändning är att arbetarna visserligen måste försvara sig medelst arbetarinflytandet gentemot den fientliga, kapitalistiska staten, men att de inte behöver försvara sig mot den nya stat som blir »deras egen», en arbetarstat som träget verkar för uppbyggandet av ett verkligt socialistiskt samhälle. Förklaringen måste tolkas på samma sätt som vi tolkat alla ideologiska yttringar. Vad vi i verkligheten har för ögonen är en viktig följd av Rysslands utveckling mot det administrativa samhället. Utvecklingen kräver, att kapitalisterna först berövas all makt och att massorna sedan kuvas. Massorna utnyttjas naturligtvis för det förstnämnda syftet, och »makten åt arbetarna» hör till strategin i kampen mot kapitalisternas maktställning. Men arbetarväldet är oförenligt inte bara med den kapitalistiska staten utan i längden också med varje stat och klassvälde. Följaktligen kräver konsolideringen av administratörernas maktställning, att arbetarväldet brytes ner. Leninismen ger sålunda uttryck för dessa erfarenheter på rysk mark, utifrån administratörernas intressen och synpunkter.

Ryssland har otvivelaktigt varit den senaste generationens största politiska gåta, och ingen annan gåta har varit föremål för så många förklaringsförsök. Alla har fått fel i sina förutsägelser om vad som skulle hända Ryssland. Vad för slags samhälle är det? Vad för slags revolution var den i Ryssland? Vart leder den? Dessa frågor har förblivit mysterier. Alla vet, att revolutionen skedde under ledning av radikala marxister, vilka såsom sitt mål härdade upprättandet av socialismens fria, klasslösa, internationella samhälle. Envar vet också, att det inte finns något spår av frihet, klasslöshet eller internationalism i våra dagars Ryssland. Men trots upprepade förutsägelser om dess snara undergång har regimen varat utan avbrott i över tjugotre år⁸.

Ryssland var och är alltjämt ett mysterium därför att de teorier som skulle förklara det var felaktiga. Alla dessa teorier rörde sig kring en av två förutsägelser, som vi redan dryftat och förkastat: att kapitalismen kommer att fortsätta, eller att den kommer att ersättas av ett socialistiskt samhälle. Gemensamt för båda teorierna är antagandet, som analyserades i kap. 4, att det enda alternativet till kapitalismen är socialism, att kapitalism och socialism är de enda möjliga samhällsformerna i vår tid. Utifrån denna förutsättning och endera av nämnda teorier måste Ryssland anses vara socialistiskt, om det inte är kapitalistiskt. Vad som än hänt med

⁸ Skrivet 1940

Ryssland måste det betraktas såsom socialistiskt, försåvitt man icke ville hylla den åsikten att det återvänt till kapitalismen.

När den ryska revolutionen inträffade betraktades den av nästan alla såsom socialistisk. Nästan alla var i början ense om att den sedermera måste leda till socialismens fria, klasslösa, internationella samhälle eller leda tillbaks till kapitalismen. Enligt den allmänna utgångspunkten var dessa förväntningar, som delades både av revolutionens vänner och dess motståndare, helt visst logiskt grundade. Men i verkligheten har ingen av dessa två utvecklingslinjer följts. Mer än tjugo år efteråt är tiden inne för erkännandet att detta misslyckande bevisar oriktigheten både hos den allmänna utgångspunkten och de bägge alternativa utvecklingsteorierna. Socialismen är inte det enda alternativet till kapitalismen. Kapitalismen kommer inte att finnas kvar, och socialismen kommer inte att ersätta den.

Ryssland har icke återgått till en kapitalistisk ordning; inga av kapitalismens utmärkande drag påträffas där. De icke-kapitalistiska elementen i den ryska tillvaron har vuxit och förstärkts oerhört med årens gång, de har inte försvagats. Alla påstod förut att privilegiernas utveckling i det nya Ryssland »oundvikligt» skulle medföra att kapitalismen återinfördes. Privilegierna har utvidgats, men kapitalismen har inte återvänt. Det finns inga kapitalister av betydelse i Ryssland, och inte ens imperialistisk utvidgningspolitik utöver landets gränser för med sig tendenser till kapitalism, utan tvärtom.

Men på samma gång har det inte funnits minsta tendens till utveckling fram mot det fria, klasslösa samhälle som definierats såsom socialistiskt; det finns ingen demokrati i Ryssland. Massorna har inget inflytande, vare sig socialt, ekonomiskt eller politiskt. Det finns skillnader i fråga om maktställning och privilegier som överträffar vad som förekommer i många kapitalistiska länder. I Ryssland sker, såsom vi sett, en systematisk exploatering av hela klasser på statsekonomins basis. Ryssland kom allra närmast socialismen de första månaderna närmast efter revolutionen. I varje avgörande hänseende har det sedan kommit längre bort från socialismen, inte närmare, enligt de socialistiska klassikernas begrepp.

En riktig teori har till uppgift att reda ut mysterier. Om vi blott kommer loss från ogrundade förutsättningar, obefogade förutsägelser, om vi slutar att taga ideologier för vetenskapliga hypoteser och betraktar dem som vad de är — uttryck för intressen — då kan vi också övervinna förvirringen inför problemet Ryssland. Från vår teoretiska ståndpunkt sett är det inte något mysterium. Utvecklingen i Ryssland är i stora drag tvärtom vad man kan vänta sig; utifrån från vår teori, och lämnar sålunda en stark bekräftelse av denna.

Revolutionen i Ryssland var inte socialistisk — någon sådan kan av allt att döma icke ske i vår tid — utan administrativ. Den var icke den enda möjliga typen, men en av de möjliga. Den häftiga revolutionära krisen har följts av den nya klassregimens konsolidering helt analogt med flera kapitalistiska revolutioners gång. Resultatet har blivit en ny samhällsstruktur — det administrativa samhället, som verken är kapitalistiskt eller socialistiskt. Bolsjevismen är inte någon vetenskaplig teori utan en mäktig ideologi som i efterhand rationaliserat de nya härskarnas önsketänkande, samtidigt som deras intressen gjorts mer acceptabla för massorna. Det ligger ingen inkonsekvens mellan denna ideologi å ena sidan, partirensningar och tyranni, klassprivilegier och brutalitet å den andra, ty ideologin har just till uppgift att ge den sålunda karakteriserade regimen dess uttrycksmedel.

För närvarande är Ryssland den stat som hunnit längst på vägen till administratörernas byråkratiserade samhälle. Dess ekonomiska och politiska organ kommer närmast framtidens modeller för sådana institutioner. Man bör likväl inte föreställa sig, att landet, som det nu ser ut, kan tas som exempel på en definitivt utvecklad, helt konsoliderad stat av den administrativa typen. Denna samhällstyp befinner sig ännu i sin linda. Därtill kommer, att det nuvarande läget i Ryssland betingas av den efterblivenhet i kulturellt och ekonomiskt hänseende, som revolutionen fick överta i arv från tsarismen. Dessutom är dess politiska regim avpassad för

ett skede präglat av omvälvningar och häftiga kriser. Men rent strukturellt visar det nutida Ryssland bättre än andra länder med sina institutioner, i vilken riktning framtiden ligger. Enligt sådana linjer kommer det administrativa samhället att växa fram.

Vilka är Rysslands härskare? Naturligtvis de som driver fabrikerna, gruvorna och järnvägarna, de ledande i kommissariaten och underkommissariaten för industri och kommunikationer, cheferna för de stora kollektivjordbruken, propagandaexperterna och ledarna för dussinet »massorganisationer», kort och gott administratörerna och de ledande byråkraterna, tillsammans med deras kolleger inom försvars- och polisväsen. De har makten och privilegierna. Det är för deras skull kapitalisterna avlägsnats eller fråntagits makten i hemlandet, medan utländska kapitalister drevs bort och tvangs till ett svävande vapenstillestånd. Det är de som kuvat massorna och inrättat en samhällsbyggnad där de själva är placerade högst upp, inte på grund av äganderätt utan genom sin ensamrätt till inflytande i en statsmakt som blivit sammansvetsad med näringslivet. De avvaktar nu kommande uppgörelser med administratörer och byråkrater i andra delar av världen.

Det är dessa administratörer, som utvidgat sitt välde bortom Sovjets gränser under andra världskriget. Händelserna i de mindre gränsstaterna har i laboratorieskala nästan groteskt upprepat den ryska revolutionens händelseförlopp, och det har skett under experimentatorns fasta ledning, inte av egen fri vilja. Arbetarna och bönderna överallt — i Baltikum, i östra Polen och Bessarabien — har börjat överta makten över industrin och jordbruket och fördriva de kapitalister som inte allaredan flytt, alltefter som Röda armén tågat fram. En kort tid uppmuntras deras aktivitet av de ryska agenterna, och något som liknar arbetarvälde uppdyker. Men nästa stadium följer nästan utan andningspaus, på långt enklare sätt än i Ryssland: massorna underkuvats. Numera är Röda armén och GPU, som står för underkuvandet, omfattande och erfarna i denna sin uppgift. De nya härskarna — de ryska byråkraterna och deras representanter — promenerar in i sina nyförvärvade fabriker, gruvor och banker för att ta ledningen över dem. Hela den process, som tog så många hårda år i själva Ryssland, är avklarad på ett par månader.

Vad kommer att hända Ryssland i framtiden?

Utan allt tvivel har den revolutionära ryska ledningen visat en förvånande styrka, som överträffat alla förväntningar eller farhågor. Hundratals gånger har man profeterat om katastrof, men regimen står sig än. Den kom till stånd i det land som lidit allra svårast av första världskriget. Regimen fördrev stormakternas interventionsarméer och hävdade sig mot deras ständiga intriger och fientlighet. Den segrade i inbördeskriget, som tog hela år, varunder dess verkliga maktområde tidvis krympte till en bråkdel av de väldiga ryska landområdena. Systemet bragtes inte på fall av hungersnöd som dödade miljoner människor, eller av många förhärjande epidemier. Det kunde landsförvisa, fängsla och arkebusera miljoner av sina medborgare, inklusive flertalet officerare inom krigsmakten, utan att allvarligt hotas av uppror. Historien erbjuder näppeligen exempel på någon annan regim, som oskadd genomlevt sådana händelser. Att detta varit möjligt kan endast förstås som ett bevis för den administrativa samhällsstrukturens styrka i jämförelse med kapitalismens. Dessutom äger Ryssland mäktiga, orörda reserver i fråga om råvaror, landområden och folkmassor.

Den ryska regimens störtande har alltid ansetts innebära kapitalismens återinförande, antingen genom ockupation från andra, kapitalistiska staters sida eller genom inhemsk »kontrarevolution». Numera bevisar fakta tillräckligt klart, att någon sådan restauration aldrig kommer till stånd i Ryssland. Inom landet har tendenserna i den riktningen icke uppträtt i någon betydande skala, och med åren har de försvagats mer och mer. Det finns inga skäl att vänta sig sådana tendenser framdeles, särskilt med tanke på att kapitalismen över hela världen sjunger på sista versen. Internationellt har förvisso många faror lurat, varav några kunde ha resulterat i kapitalistiska länders erövring av Ryssland. Men då England och Frankrike uraktlät att

angripa landet under finska vinterkriget, avslutades den tid då utländska kapitalistiska stater kunde hysa något hopp om kapitalismens återupprättande med vapenmakt i Ryssland.

Likväl kan frågan om utländsk intervention icke avfärdas. De kapitalistiska länderna har i sina handlingar visat, att de inte litar på sin förmåga att föra krig mot Ryssland. Men över hela världen, i hela världen som enhet, pågår nu en omdaning i riktning mot det administrativa systemet. Rysslands organisatoriska försprång håller därmed på att försvinna, när landet ställs inför andra administrativa stater, som icke lider av Rysslands inre svagheter. Det tycks finnas anledning tro, att Ryssland kommer att splittras i en östlig och en västlig del, som båda graviterar mot de dominerande, centrala industriområden, vilka bildar respektive strategiska baser för de ledande stormakterna i framtiden.

Denna process har faktiskt redan påbörjats. Sibirien ligger så långt bort från Moskva och har så dåliga kommunikationer med det europeiska Ryssland, att det helt naturligt vänder sig österut, som det redan gjort under några år. I framtiden drivs det till allt närmare integration med de högre utvecklade industriområdena i fjärran östern. På samma gång glider det europeiska Ryssland efter tyskryska pakten i snabbare takt mot det centraleuropeiska kraftfältet. Tentaklerna sträcks ut från båda sidor om gränsen. Rysslands gränser flyttar sig österut. Samtidigt växer det ekonomiska och samhällsliga samröret med Tyskland. Tyska tekniker och företagsledare kommer in i de ryska företagen. Hur stor denna infiltration blivit, meddelar än så länge inga officiella siffror, men säkerligen är den längre hunnen än utländska journalister kunnat föreställa sig. Denna tyska infiltrering betecknar ett långt steg på vägen fram till en sammansmältning av det europeiska Ryssland med Europas centrum. Vi kan vara säkra på att sammansmältningen, när den fullbordats, kommer att göra Ryssland underordnat under det europeiska centrum, oberoende av de auspiciär varunder den sker. Det kommer inte att bli tvärtom, som frammanarna av bolsjevismens nattmaror påstår. Utvecklingen börjar under ytan på allehanda hemliga vägar. Dess fullbordande kommer sannolikt att kräva nya krig, ytterligare ett eller flera av det administrativa systemets kommande krig, vilkas förberedelser tydligt pågår inför våra ögon.

15. Tysklands väg

Alla ortodoxa marxister tror, att nazismens Tyskland företräder en dekadent typ av kapitalismen. De uttrycker saken sålunda: fascismen är kapitalismens politiska organisationsform under förfallsstadiet, den yttersta slutpunkten för »monopolistisk finanskapitalism». I realiteten är denna åsikt bara en slutsats av det avgörande antagande vi ofta träffat på, nämligen att »socialismen är det enda möjliga alternativet till kapitalism». Nazismen är förvisso inte lika med socialismens fria, klasslösa samhälle. Följaktligen måste det, enligt förutsättningarna, vara ett slags kapitalism. Slutsatsen är alldeles riktig, om förutsättningen stämmer, och den inbesparar allt besvär med att undersöka vad som faktiskt händer.

Marxisterna är inte ensamma om denna sin tro. Den delas även av många kapitalister, och särskild omfattades den före 1933 av en stor del av de tyska kapitalister som i alla fall var närmast berörda av frågan. Deras åsikt sammanfattades i en märklig artikel, vilken sommaren 1932 trycktes i en av den tunga tyska industrins facktidskrifter; den återgavs i »Bruna boken om Riksdagsbranden och Hitlerterror» (svensk övers. 1933). Vi citerar några stycken ur artikeln i fråga:

»Frågan om kapitalismens konsolidering i efterkrigstidens Tyskland domineras av det faktum, att systemets ledande skikt, de kapitalister som behärskar industrin, blivit för litet för att ensamt kunna hävda sin maktställning. Såvitt man ej vill tillgripa så farliga vapen som rent militärt våld, måste dessa kretsar liera sig med grupper som är socialt sett utomstående, men kan utträtta den viktiga tjänsten att de förankrar regimens makt hos folket, varmed de blir dess speciella, sista försvarare. Detta sista, yttersta värn för bourgeosiens makt bestod under den första tiden efter kriget av socialdemokratien.

Nationalsocialismen måste efterträda socialdemokratin som leverantör av den kapitalistiska regimens massunderlag i Tyskland. Tidigare har socialdemokratin haft speciella förutsättningar för uppgiften, som nationalsocialismen saknat ... Tack vare dess prägel av egentligt, ursprungligt arbetarparti hade socialdemokratin förutom sin rent politiska styrka det värdefullare, varaktigare herraväldet över det organiserade arbetet, och genom att lamslå dettas revolutionära energi band det arbetarklassen med fast hand vid den kapitalistiska staten ...

Möjligheten för monopolkapitalismen att bedriva en liberal socialpolitik betingas av förhandenvaron av en mekanism, som automatiskt skapar splittring inom arbetarklassen. En kapitalistisk regim som följer liberala linjer i socialpolitiken måste inte bara helt ansluta sig till parlamentarismen utan också stödja sig på socialdemokratin och låta denna inregistrera tillräckligt stora framgångar. En kapitalism som gör slut på dessa framgångar får också offra parlamentarismen och socialdemokratin, den måste skapa en ersättning för dem och övergå till en tvångsreglering inom socialpolitiken.

Den övergångsperiod, som vi f. n. befinner oss i — därför att den ekonomiska krisen med våldsamt utplånat nämnda framgångar för oss fram till den farliga punkt, där arbetarklassen kommer i rörelse mot kommunismen. i det att mekanismerna för arbetarklassens splittring träder ur funktion; på samma gång nalkas kapitalismen det stadium, då militärdiktatur framstår som en nödvändig nödhjälpsåtgärd ... Det enda skyddet mot den akuta faran består i att arbetarklassens splittring och tillbakahållande utföres medelst andra, mer direkta metoder. Häri ligger nationalsocialismens möjligheter och uppgifter ...

Om nationalsocialismen lyckas överföra fackföreningarna till att acceptera en tvångspolitik i sociala frågor, liksom socialdemokratin förut lyckades ansluta dem till en liberal politik, så skulle nationalsocialismen övertaga en av de funktioner som är väsentliga för kapitalismens framtida bestånd och måste det ovillkorligen finna en plats inom staten och samhället. Faran för en statskapitalistisk eller rentav socialistisk utveckling, som ofta betonas emot en sådan inkorporering av fackföreningarna under nationalsocialistisk ledning, skulle i själva verket avvärjas just på dessa vägar ... Det finns ingen tredje väg mellan kapitalismens konsolidering och den kommunistiska revolutionen ...»

I samband med denna glänsande analys kan vi i förbigående notera, hur väl den bekräftar vår tidigare uppskattning av socialdemokratins betydelse som en kapitalistisk rörelse. Men vi bör vidare påpeka, att denna analys helt sammanfaller med leninisternas. Om icke källan vore angiven, skulle man icke kunna avgöra om den kommit från en kapitalist eller en kommunist. (Naturligtvis skulle varken reformism eller liberalism kunna åstadkomma en sådan kritik). Viktigast är att kapitalisterna delade den grundläggande förutsättningen med leninisterna: att socialism var det enda alternativet till kommunist. Genom detta antagande kommer analysen trots sin klarhet till korta. Men år 1932 var den i alla fall plausibel, ty den anvisade den enda väg kapitalismen hade att välja. Nu har vi nio års efterföljande erfarenheter att bygga på, och lärdomarna upphäver slutgiltigt den anförda analysen från 1932.

På den tiden tycktes fakta med rimlig sannolikhet tala för uppfattningen att nazismen representerade ett sent eller slutstadium i kapitalismens utveckling. Uppfattningen kunde ha verifierats, och man kunde ha funnit bevisen i nazismens strävan att stärka eller åtminstone bibehålla kapitalismens typiska institutioner och att upprätthålla kapitalisternas makt och privilegier. Det italienska experimentet hade inte definitivt bevisat någonting. Problemet kunde inte avgöras slutgiltigt på förhand, men nu är frågan avgjord. Avgörandet kullkastar åsikten att nazismen är någon form av kapitalism. Åsikten, att Nazityskland representerade en förfallets kapitalism är nu utan vidare ohållbar, oavsett hur rimligt antagandet kunde verka år 1932. Jämfört med de otvivelaktigt kapitalistiska Frankrike, England och U. S. A., mot bakgrunden av de historiska paralleller som kan dras, visar Tyskland inga förfallssymptom utan tvärtom tecken på en samhällsrevolution, på en övergång till en ny samhällsstruktur.

De revolutionära dragen kunna sammanfattas i några få huvudsatser varav vi framhäver

följande⁹:

1. Inom några år efter Hitlers makttillträde avskaffades arbetslösheten i Tyskland. Medlen härtill har ej intresse för vår undersökning, själva faktum är avgörande. Nazitysklands upphävande av arbetslösheten räcker ensamt som bevis för att Tyskland lämnat kapitalismen bakom sig och beträtt vägen till en ny samhällsform. Alla vet, och många har påvisat, att arbetslösheten avlägsnats icke medelst kvarblivande kapitalistiska inslag utan genom införandet av icke-kapitalistiska metoder.

2. På samma sätt har Tyskland raserat kapitalismens finansiella skrankor. Enligt alla kapitalismens »lagar» borde landet ha blivit bankrutt för många år sedan, valutan skulle ha brutit samman i vild inflation, och staten skulle icke ha kunnat finansiera sina väldiga företag. Men under statens finansiella kontrollsystem gällde inga »lagar». Genom statlig import- och exportkontroll kunde tyskarna bedriva utrikeshandel utan att ha resurserna därtill enligt kapitalistiska bedömningsmått. Och väldiga kanaler har genom statliga företag skapats för de kapitalfonder som lagras i överksamhet i de stora kapitalistiska ländernas bankvalv.

3. Territoriellt har Tyskland utvidgats hastigt, först under fredstid och sedan under kriget. Expansionen har icke begränsat sig till områden som förut tillhörde riket utan omfattar även hela folk som dragits innanför rikets maktsfär. Snabb territoriell utvidgning har alltid varit ett tecken till förnyelse och icke till förfall, ty samhällen vittrar sönder under dekadensperioder.

4. Tysklands krigföring överträffade de klart kapitalistiska ländernas, särskilt med hänsyn till de materiella svårigheter landet måst övervinna i sina krigsförberedelser. Förmågan av krigföring är liksom expansionen icke ett tecken på förfall utan på motsatsen.

5. Ett annat påfallande, yttre tecken är att Tysklands främsta politiska, militära och ekonomiska ledare var mycket yngre, i genomsnitt kanske en mansålder yngre än Frankrikes och Englands ledande män. Skillnaden symboliserar det faktum, att England och Frankrike vid det andra världskrigets början företrädde kvarlevor av ett förflutet, medan Tyskland representerade en början till det kommande.

6. Slutligen har vi också den ryktbara nazistiska »femte kolonnen». Denna består av personer inom andra länder som är mer lojala mot Nazityskland än mot det egna landet, som är trognare anhängare av nazismens livsåskådning än den som härskar i deras hemland. Detta är förklaringen till att verkliga »femte kolonner» icke kan utrotas; för att göra detta, har man icke endast att infånga spioner och informationsagenter i arbete; man finge inrikta sig på att påverka dessa människors innersta känslor, deras samhörighet och ideologier, och den propaganda som bygger på kapitalismens idéer är icke tillräckligt stark för att helt förmå detta. Hitler kan liksom Stalin alltid påräkna en femte kolonn inom varje land. En sådan företeelse är begriplig endast om både Hitler och Stalin representerar revolutionära krafter i samhället.

Alla dessa förstahandsbevis är tillräckliga för att kullkasta åsikten, att Nazityskland företräder något slags kapitalism, och de räcker till att visa, att landet tvärtom befinner sig på ett tidigt stadium i utvecklingen mot en ny samhällstyp. Bevisen stämmer även med elementära, varaktigare förhållanden i Tyskland. Utvecklingen började inte med Hitler, och hans väg till makten var snarare en fas i det administrativa samhällets framväxande, ett politiskt uttryck för det faktum, att Tyskland de senaste åren avvikit från den sönderfallande kapitalismens sluttande bana för att slå in på det begynnande administrativa samhällets, där endast kvarlevor återstår av kapitalismen.

Många observatörer tror att de riktigt sammanfattar hela krigstidens Tyskland med tesen att »Tyskland har en krigsekonomi». Det ligger en lång rad grova missförstånd bakom detta avfärdande av alla problem. Först och främst bör man tänka på, att alla ekonomiska system är

⁹ Framställningen är i hela detta avsnitt starkt förkortad.

krigsekonomiska. Tanken att »krigsekonomin» är något särskilt slags ekonomi bygger på det naiva antagandet, att kriget är något speciellt och egendomligt i samhällenas historia. I verkligheten hör kriget hitintills och så långt framåt vi kan skönja, till alla samhällen som ett normalt och väsentligt tillstånd. Alla samhällsgrupper har alltid fört krig. Större delen av tiden har de befunnit sig i krig, och detta gäller även de kapitalistiska länderna. När de icke krigat, har de hämtat sig från ett tidigare krig och samtidigt förberett sig för nästa. Våra moralbegrepp vill gärna få oss att tro, att kriget är ett undantagsfenomen, men i verkligheten är det icke så. Detta innebär ej något beröm åt kriget, endast nakna sanningen.

Det vore löjligt att påstå, att Nazityskland hade en krigsekonomi, medan England och Frankrike inte hade någon. Förhållandet var helt enkelt det, att Tyskland hade en *bättre* och *effektivare* krigsekonomi än fienderna, särskilt med hänsyn till vederbörandes materiella resurser. England och Frankrike vann det första världskriget och ordnade världen så som de ansåg passade deras krigssyften bäst. Innan det slutade började de förbereda sig för det andra världskriget. Man hörde aldrig talas om att England lät sänka sin flotta och demolera sina baser vid världshaven, lika litet som Frankrike övergav den allmänna värnplikten eller byggde arbetarbostäder i stället för Maginot-linjen.

Om den invändningen göres, att det moderna kriget är »annorlunda», att det är »totalt» krig och måste utkämpas med totalitära metoder så blir svaret följande: Ja, det moderna kriget är annorlunda, och anledningen härtill är att det snart icke längre är något kapitalistiskt krig. Första världskriget var kapitalismens sista stora krig. Redan då, ehuru i mindre utsträckning än man nu kommer ihåg, fann de krigförande nödvändigt att ingående förändra sina institutioner för att kunna föra krig. Det andra världskriget är det administrativa samhällets första stora krig. I detta har inte längre de kapitalistiska institutionerna några utsikter att segra. För att vinna måste länderna ändra sina institutioner, och detta betyder inte bara ändringar »så länge det varar». Ty kriget avgör hela samhällsordningars fortvaro likaväl som hela nationers.

För det tredje måste vi lägga märke till, att »krigsekonomi» inte bara är en anordning för krigsändamål. Kriget är en integrerande del av samhällsutvecklingen, och därför har det många andra verkningar än enbart militära strider och rena krigsåtgärder. Det kan förefalla orimligt och upprörande, att man bygger vägar och utvecklar transportsystemet, att man säljer mera varor, uppför hus och främjar uppfinnarverksamhet i samband med krigsförberedelser och krigföring, men det kan ofta vara och är ofta fallet. Vad man kallar saker beror på de intressen man har av dem. Om vi kallar nazismens ekonomiska system för krigsekonomi, på grund av de intressen och farhågor vi har, så kunde vi ur andra synpunkter likaväl kalla det för »den fulla sysselsättningens ekonomi» eller en »bostadsproduktions ekonomi», då regimen byggt nära 2 miljoner arbetarbostäder. Under de fem åren 1933-1938 steg den tyska rustningsproduktionen med 300 procent, men produktionen och distributionen av sådana varor som livsmedel och kläder, på vilka den verkliga levnadsstandarden vilar, växte också, med drygt en tredjedel.

Slutligen bör man också observera, att om en ekonomisk organisationsform ger landet förmåga att föra krig bättre, så måste alla andra länder inom operations sfären — d. v. s. numera hela världen tillägna sig denna organisationsform. Detta är kanske beklagligt, men slutsatsen är oundviklig. Om strid med kanoner är effektivare än strid med pil och båge, och om systemet A producerar mängder med kanoner medan system B bara tillverkar pilar och bågar, då kommer landet med system A att besegra landet med system B, såvitt inte det senare tillägnat sig det överlägsna ekonomiska systemet. Om det administrativa ekonomiska systemet är överlägset kapitalismen, såsom tydligen är fallet, för krigsändamål, då måste kapitalismen redan av detta skäl stryka på foten, för det administrativa över hela världen. Dessutom finns det ju, som vi visat, andra skäl.

Tysklands utvecklingslinjer på vägen till det administrativa samhället är i viktiga hänseenden

olika Rysslands. Dessa skillnader har bidragit till att fördunkla den gemensamma riktningen för de båda ländernas utveckling. Den ryska lösningen av det trefaldiga utvecklingsproblemet skedde, som vi sett, ungefärligen i denna ordning: först en snabb likvidering av kapitalisterna i hemlandet samt tillbakavisande av dem utomlands: därefter kom massornas gradvisa, mera tidskrävande underkuvande under de nya institutionerna, samt slutligen strider med administratörerna i andra länder, eller med andra grupper inom samma klass. I den tyska utvecklingen har ordningen ändrats mellan de två första stadierna, så att massornas underkuvande kommit först, för att förebygga en upprepning av det ryska förloppet och hindra ett genombrott för strävanden till ett fritt, klasslöst samhälle. Först i andra hand kom en mer gradvis försvagning av de inhemska kapitalisterna samtidigt med direkt attack mot kapitalisterna utomlands och mot världskapitalismens internationella bålverk. Därefter följde strider med andra grupper bland administratörerna.

Den tyska utvecklingsgången tillåter sålunda att kapitalisterna utnyttjas vid massornas underkuvande, varefter massornas påtryckningar används till försvagningen av kapitalisternas ställning. Men massornas underkuvande betyder inte enbart fysisk terror, som i längden tvärtom kommer i andra hand. Viktigare är att vinna massornas sympatier för att inrikta dem på kapitalismens avlägsnande och avleda dem från striden för socialismen, för att få dem att acceptera administratörerna och den samhällsordning dessa behärskar. Kapitalisterna i Tyskland medverkade härvid till sin egen undergång. Deras stöd åt nazismen hindrade ett upprepande av den ryska utvecklingen, och massorna kuvades. Men detta skedde på vägar som i längden är oförenliga med kapitalismens vidmakthållande, som endast banar väg för administratörernas seger.

Tydligtvis hyste de tyska kapitalisterna misstankar i denna riktning, såsom delvis framgick av ovanstående citat från en tysk industripublikation år 1932. Likväl var kapitalisternas samgående med Hitler sannolikt befogad med hänsyn till omständigheterna. »Rysslands väg» var det enda alternativet, och det hade inneburit kapitalisternas omedelbara likvidering. Genom nazismen fick de andrum, och tempot blev lugnare. Ehuru utsikterna fortfarande var mörka, var detta likväl bättre. Men i längden blev utsikterna givetvis alltför mörka. Tysklands väg tog längre tid, men i sista hand var det dock endast en långsammare död för kapitalismen i stället för en snabbare.

Tysklands väg erbjöd emellertid också några reella fördelar. Den gav kapitalisterna möjligheter såsom individer, icke som klass, att infoga sig i den nya samhällsordningen, att bli företagsledare och andra administratörer på samma sätt som enstaka feodalherrar fordom blev kapitalister. Sålunda har de såsom individer kunnat överleva klassens undergång genom att helt enkelt axla den försvinnande klassens roll inom den nya härskande klassens led. Och detta har också de mera livsdugliga och högt utbildade av de tyska kapitalisterna gjort.

Tysklands väg kan likväl som Rysslands bli upprepad i stora drag i andra länder. För Tyskland bland alla stormakter föll det sig naturligt, då dess ställning som kapitalistisk stat var relativt svag, att allra först övergå till den nya ordningen, liksom det var självklart för länder som England, Frankrike och U. S. A. att motstå denna utveckling allra häftigast — varför skulle de utsätta sig för riskerna av en »ny giv» av världens rikedomar, när de klarade sig åtminstone lika bra med den gamla given? Till skillnad från Ryssland ägde Tyskland en väl utvecklad industri och teknisk vetenskap, och det hade en omfattande kår av administratörer. Kanhända avgjorde dessa faktorer skillnaden mellan Tysklands utveckling och Rysslands.

16. Amerikas framtid

Om vi överblicka vad som hänt i U. S. A. de senaste 10-15 åren finner vi samma faktorer i verksamhet på längre sikt, som vi konstaterat inom de andra stormakterna: de faktorer som

samverkar till kapitalismens upplösning och det administrativa samhällssystemets framväxande. Förenta staterna har förvisso icke undgått massarbetslöshet eller långvarig jordbruksdepression, en enormt växande skuldsättning eller överksamma kapitalfonder eller oförmåga att utnyttja de tekniska resurserna. Även om den enskilda företagsamhetens intressesfär icke inskränkts där som i Ryssland och Tyskland, är tendensen icke desto mindre omisskännlig. Liksom på andra håll går denna tillbakagång på två linjer: dels skötes en växande andel av företagsamheten direkt av staten, och dels ställes den övriga ekonomiska verksamheten under allt fastare statlig kontroll.

Storkapitalisterna har i U. S. A. påfallande dragit sig tillbaka från den direkta befattningen med produktionen, de har övergått från direkt ledning av produktionen till finansiell verksamhet och därifrån till sporadiska direktionssammanträden eller nästan fullständig överksamhet. Härigenom avstår de alltmer från det verkliga herraväldet över produktionsmedlen, som i sista hand utgör grundvalen för deras maktställning. I motsvarande grad övergår mer av produktionens ledning, både inom det privata näringslivet och inom statsledningen, i administratörernas händer.

Här liksom annorstädes förlorar de kapitalistiska ideologierna sin makt över massornas sinnen. Och förändringarna i den politiska strukturen fortgår också i motsvarande riktning i Amerika, lika snabbt och omisskännligt.

Det är inte slut härmed. Tendensen bort från kapitalismen fram mot det administrativa systemet har redan funnit sina typiska, inhemska uttryck inom ideologierna. »New Deal» är ett sådant uttryck, motsvarande ett tidigare stadium i utvecklingen än Tyskland och Ryssland företer.

Vi har redan betraktat detta uttryck ur några ideologiska synpunkter. Vi måste emellertid akta oss för att identifiera New Deal och hela den regim det sammanfattar med president Roosevelt och hans handlingar. Roosevelt var en glänsande och demagogisk, populär politiker, som ingalunda skapade New Deal men använde den som språngbräde, när det passade hans syften. New Deal framsprang ur det moderna samhällets inre utvecklingstendenser, de krafter som arbetar på att göra slut på kapitalismen och driva fram en ny samhällsordning — samma krafter som på andra sätt gjort sig gällande i Tyskland och Ryssland.

De mest bestämda företrädarna för New Deal-politiken är inte Roosevelt eller de andra mera framträdande New Deal-politikerna, utan de yngre förvaltningsmännen och experterna, tekniker och byråkrater som skaffat sig poster överallt i statsapparaten — inte enbart de som specialiserat sig på politikens teknik utan också de som svarar för den omedelbara skötseln av de växande statsföretagen, d. v. s. företagsledarna. Till dem hör några av de klarsyntaste fackmännen i landet. De visar stor självtillit och aggressivitet. Ehuru många av dem utgått från marxismen i en eller annan form, hyser de ingen sådan tilltro till massorna att de tror på det fria, klasslösa samhällets ideal. Samtidigt är de, ibland öppet, föraktfulla mot kapitalisterna och deras idéer. De är beredda att samarbeta med alla och är inte så ömsinta att de kräver, att deras ord skall stämma med handlingarna och avsikterna. De tror, att de kan sköta saker och ting och vill gärna göra det.

Det är viktigt att skilja mellan Roosevelt och New Deal, om man klart vill förstå att de tendenser den senare förkroppsligar på intet sätt är beroende av Roosevelt. I utvecklingen i stort, inverkar hans närvaro eller frånvaro inte ens till 10 %.

Med New Deals tillkomst ökades tempot i de förändringar vi sysslar med; statens inblandning kom i gång på allvar. På fem års tid fördubblades den andel i nationalinkomsten som statsföretagen direkt svarar för. En väsentlig del av befolkningen blev direkt eller indirekt beroende av staten för sitt uppehälle. Statsinflytanden av hundra slag bredde ut sig över hela näringslivet. Jordbruket blev helt beroende av statliga subsidier och kontrollåtgärder. Export- och importregleringarna tilltog och förde oss närmare det statliga handelsmonopol som

utmärker det administrativa samhället. Enskildas inflytande över kapitalfonder begränsades genom lagar som reglerade emissionen av och handeln med värdepapper liksom sammansättningen av holdingbolag. Pengarna lämnade den »fria» metalliska myntfoten för att bli »dirigerad valuta» under statens ledning. I fullständigt förakt för kapitalistiska budgetregler tillät sig staten årliga budgetbrister på miljarder dollars och använde statskulden som ett socialpolitiskt instrument. Skattelagar och uttaxeringar gjordes upp i sociala och politiska syften snarare än för statens inkomstbehov. Genom olika mellanhänder gjordes staten till det ojämförligt största bankföretaget. I allmänhet begränsades privata egendomsrättigheter genom den ena åtgärden efter den andra, varigenom kapitalisternas samhällsinflytande försvagades. Härmed inträdde samma omkastning i U. S. A. som förut ägt rum över hela världen. De kapitalistiska produktionsförhållandenas tidigare frammarsch förbyttes i en fortgående tillbakagång.

Administratörerna och företagsledarna, både de inom regeringsapparaten och inom enskild företagsamhet, blomstrade, medan kapitalisterna sinsemellan klagade på »den där karlen». Kongressens makt dalade allt lägre allteftersom suveräniteten övergick från folkrepresentationen till byråer och nämnder. Exekutivens organ övertog det ena efter det andra av suveränitetens attribut och uppgifter och blev de facto »lagstiftande». År 1940 var det redan uppenbart, att kongressen icke längre ens bestämde över krig och fred, som är suveränitetens avgörande moment.

New Deal är varken detsamma som stalinismen eller nazismen, den är inte ens någon direkt amerikansk motsvarighet till dessa, ty New Deal är vida primitivare med hänsyn till den administrativa utvecklingen, och kapitalismen är inte slut ännu i U. S. A. Men ingen ärlig iakttagare, han må vara vän eller fiende till New Deal, kan neka till att den rör sig i samma riktning som stalinismen och hitlerismen med hänsyn till de ekonomiska och sociala, politiska och ideologiska förändringar den innefattar. Den betecknar ett stadium i övergången från kapitalismen till den administrativa samhällsordningen

Det har funnits en dunkel punkt i New Deal som förbryllat och oroat gammalmodiga liberaler, som annars i stort sett givit den sitt entusiastiska stöd. I motsättning till »ultrahögern», republikanerna och »högerflygeln» bland demokraterna har New Deal helt visst förefallit mera liberal, mera »framstegsvänlig». Men i en rad viktiga, symptomatiska frågor var det ändå konservativerna och republikanerna som stod eniga mot New Deal i försvaret av vad som historiskt sett utan tvekan utgjorde de »liberala» ståndpunkterna. Så var t. ex. förhållandet när det gällde Högsta domstolens ifrågasatta »ommöblering», där New Deal otvivelaktigt stred emot liberala och demokratiska institutioner. Så förhöll det sig också i fråga om den ursprungliga planen till en förvaltningsreform, som riktade ett svårt slag mot parlamentarisk demokrati, och likaså i fråga om New Deal-folkets inställning till Roosevelts tredje presidentperiod och hela deras hållning gentemot pressen. Likadant förhöll det sig f. ö. med många andra New Deal-åtgärder, om man bara närmare granskar deras verkliga innebörd. I dessa frågor var det republikanerna och »högern» som försvarade friheten. Många av de äldre liberalerna fann sig också nödsakade att åtminstone för ögonblicket överge New Deals fanor för att sälla sig till motståndarna i dylika principfrågor.

Hur skall denna hemlighetsfulla paradox förklaras? Vanligtvis avfärdas den utan många funderingar. New Deal-politikens »försök att inkräkta på friheten» tros vara väl-menade, ehuru farliga villfarelser. Högerns försvar för friheten avfärdas man enbart som bluff eller kamouflage. Men bluff, kamouflage och paradoxer av detta slag händer aldrig i den allvarliga politikens värld.

Även härvidlag skall en riktig teori kunna reda ut mysterier, och ur vår teoris synvinkel är New Deal-paradoxerna enkla att upplösa. Det avgörande faktum är att New Deal-politikens liberalism och framstegsvänlighet inte är liberala eller progressiva i ordens historiska mening,

d. v. s. inte i kapitalistisk. Deras framstegsvänlighet, om vi vill använda ordet, består i de steg den tar mot det administrativa systemet. Några av dem har en ytlig likhet med vad den kapitalistiska liberalismen förordat, och denna ytliga likhet kunde föra äkta liberaler över till New Deal-läggret, därför att de alltid har en förvirrad uppfattning om meningen med all politik. Men många av New Deal-åtgärderna går stick i stäv mot deras liberalism, och den historiska tendensen i stort går stick i stäv mot liberalismens idéer och mål. Några av de äldre liberalerna varseblev yrvakna detta år 1940 och gav helt logiskt sitt stöd åt Willkie i stället för åt Roosevelt i valkampanjen.

Det ligger varken bluff eller hyckleri i republikanernas och högermännens försvar av »friheten». Deras frihet be, tyder i realiteten den kapitalistiska friheten. Historiskt sett och alltfört är republikanerna de autentiska företrädarna för kapitalismens frihetssträvanden och framstegsvänlighet, och dessa söker de utan framgång värna mot New Deal-politikens angrepp. Vi får inte glömma bort, att det republikanska partiet föddes i den samhällskris som kulminerade med inbördeskriget 1861. Det är inte republikanerna utan världen som har förändrats.

New Deal har på en gång undergrävt kapitalismens institutioner, underlättat administratörernas frammarsch och berett vägen för massornas ledande i riktning mot det nya samhället. Hur skall detta kunna förnekas om man lämnar de luftiga teorierna och ser på vad som hänt sedan 1933? Kan någon påstå att kapitalisterna och deras institutioner blivit starkare dessa år, att administratörerna — särskilt de i regeringspolitiken verksamma — blivit tillbakasatta, eller att massorna blivit mer hänfödda inför kapitalismens ordning? Sådana påståenden skulle vara uppenbart orimliga. New Deal har lett in massorna på spår som leder till det administrativa framtidssamhället, främst genom att använda en propaganda som försvagar förtroendet till kapitalismens grundidéer och slagord, genom att popularisera idéer och slagord som främjar övergången till en ny ordning. Vidare har New Deal knutit de stora organisationerna allt fastare till staten; detta är något karakteristiskt för utvecklingen i alla länder, och det belyses på ett slående sätt av arbetarrörelsens historia under New Deal-perioden.

Den äldre grenen inom arbetarrörelsen i U. S. A., American Federation of Labor (A.F.L.) har, i enlighet med kapitalismens grundsats om den »inskränkta statsmakten», noga bevarat ett betydande mått av facklig självständighet, undvikit alltför nära förbindelser med staten och litat på sin självständiga förhandlingsstyrka, precis som privata kapitalister söker vidmakthålla en oberoende ställning på marknaden. Denna politik bedrev A. F. L. utan ändringar de första 5-6 åren som New Deal varade. Committee of Industrial Organisation (C. I. O.) å andra sidan var dels gynnad eller nära nog igångsatt av regeringen; dels arbetade det alltid för sammangång med staten. Alla känner till de nära förbindelser som rådde mellan C. I. O. och regeringens Arbetskommission (National Labor Relations Board). C. I. O. bildade Arbetarrörelsens Förbund (Labour's Non-partisan League) som ett politiskt vapen, och detta utgjorde i realiteten en del av den politiska New Deal-rörelsen. C. I. O. framträdde själv öppet under presidentkampanjen 1936 och i många valkampanjer inom delstaterna. På senare tid har regeringen återställt jämvikten genom att frånta C. I. O. vissa företräden för att föra hela arbetarrörelsen inklusive A. F. L. närmare statsapparaten. Som en följd härav har det senare börjat överge sin traditionella oppositionslinje.

Utvecklingen av New Deal-politiken gentemot lantbrukarnas och konsumenternas organisationer företer liknande drag. De tyska och ryska exemplen har redan lärt oss, att det administrativa samhällets begynnelsestadier kräver en sammansmältning av de folkliga massorganisationerna med staten. De byråkrater som står i spetsen för folkorganisationerna intar sina platser bland administratörerna. Liksom andra tendenser framträder även detta drag hos New Deal-politiken.

Vi får inte heller förbise, vad kapitalisternas opposition mot New Deal betyder. Efter de första

åren, när nästan ingen såg klart vad som hände, har kapitalisterna opponerat våldsamt mot New Deal, och i valen 1936 stod sannolikt 3/4 eller mer av dem mot Roosevelt. År 1940 måste siffran ha varit över 90 %, och det fanns då icke ens en handfull kapitalister som stödde Roosevelt. Ortodoxa marxister är svårt ställda när det gäller att förklara detta. Deras teori tvingar dem att anse Roosevelt och hans regim som företrädare för kapitalisterna. Varför är då nästan alla kapitalister ursinnigt oppositionella mot Roosevelt och New Deal? Detta måste då tydligen dels bero på hyckleri, dels på att kapitalisterna »inte förstår sina egna intressen». Vilken ömklig utväg ur en teoretisk svårighet! Och vilken ynkelig förolämpning mot kapitalisterna, som bland sig räknar icke så få intelligenta människor!

En riktig teori får inte avfärda något så klargörande som kapitalisternas nästan enhälliga opposition mot New Deal. Den enklaste förklaring som motsvarar fakta är här, liksom alltid, den bästa. Förklaringen är helt enkelt att kapitalisterna inser, visserligen icke fullt klart, att New Deal i sin inriktning är antikapitalistisk.

Olyckligt nog för dem själva har kapitalisterna inget eget program att erbjuda i stället för New Deal. De kan endast, som presidentkandidaterna Landon 1936 och Willkie 1940, upprepa de gamla hävdvunna rituella fraserna om »frihet», »fri företagsamhet», »fria möjligheter åt alla» o. s. v. De upprepar dem uppriktigt liksom deras fäder och förfäder före dem, men formlerna har mist sin mening och förmåga att vädja till massorna. För att vinna anhängare i större massor måste kapitalisternas talesmän på samma gång bedyra att de accepterar det mesta av New Deal-»reformerna» — de har i realiteten inget att parera dem med — ehuru de ogillar »metoderna». Sådana antipatier ger inget övertygande program, såsom både Landon och Willkie fick konstatera.

Presidentkampanjen 1940 var en symbolisk milstolpe, som bekräftar utvecklingens gång. Kapitalisternas samlade resurser och bemödanden räckte inte till att få deras man vald. De som företrädde, låt vara ofullgånget, den administrativa världen segrade utan svårigheter, med fast tillförsikt. De som klagade över alla penningmassor som vräktes ner på Willkies kandidatur glömde emellertid, att New Deal-folket till sitt förfogande hade mera pengar per dag än hela republikanernas kampanj har beräknats kosta, att de förfogade över den mäktiga statsmaktens alla andra resurser dessutom, och att New Deal-propagandisterna utformade sin teknik efter mönster från Europa utan att förlita sig på de omoderna metoder, som möjligen duger till att sälja tvål. Willkies anhängare förstod aldrig riktigt vilka slag som riktades mot dem, och de förstod inte vad det betydde att kämpa mot en social världsrevolution i stället för några feodala småherrar i avlägsna bygder.

Inför det andra världskrigets början stod U. S. A. icke redo att fylla sin historiska roll i den nya eran. Alla vet att landet icke var tillräckligt militärt rustat. Men många har också börjat misstänka att det inte heller var socialt förberett, att dess samhällsbyggnad icke sätter det i stånd att fullgöra kommande uppgifter. Men kriget brukar påskynda de sociala förändringarna, och särskilt när samhället redan befinner sig i en viktig övergångsperiod, har kriget en dynamisk verkan. Ingen torde förneka att så är fallet även med det andra världskriget.

Det allmänna problemet för Förenta staterna liknar i stora drag Tysklands, ehuru det i stort sett är mycket enklare. Först och främst gäller det att konsolidera den strategiska huvudbasen. Eftersom denna basis redan föreligger inom staternas gränser, inskränker sig konsolideringen till inrikes åtgärder, som stärker den inre enigheten och den samordnade effektiviteten. Därefter kommer uppgiften att utvidga basen för att göra den osårbar mot yttre angrepp och samtidigt lämplig för egna anfallsföretag. Detta sker genom »det modifierade halvklotsförsvaret», som drar en ring runt omkring hela Nordamerika och nordliga Latinamerika. Detta stadium har redan hunnit ganska långt och förbereddes tidigare genom en rad pan-amerikanska konferenser samt vad man propagandistiskt kallat »Det goda grannskapets politik». Av allt att döma kommer detta stadium att fullföljas framgångsrikt.

Nästa etapp, den tredje, omfattar strävanden efter största möjliga inflytande såsom världsmakt gentemot de europeiska och asiatiska maktcentras anspråk. U. S. A. tvingas att påbörja denna etapp redan innan de två föregående, förberedande etapperna hunnit fullgöras.

Det första skedet består i att Förenta staterna blir s. a. s. den makt som samlar upp bitarna av det sönderfallande brittiska imperiet. Det kommer att göras försök att leda över imperiets gravitation från europeiskt beroende till underordnande under det amerikanska centrum. Man har redan framgångar på hand i fråga om Kanada och engelska besittningar inom amerikanskt område; i själva verket graviterade Kanada mot Amerika redan för några år sedan. Men ifråga om avlägsnare delar av imperiet reser sig ännu hinder för denna tyngdpunktsförflyttning. Många av dem hör närmare till de europeiska eller asiatiska centra, och det kan ifrågasättas om planerna från amerikanskt håll kan genomföras helt.

Vid sidan om dessa planer går ännu vidsträcktare aspirationer beträffande det övriga Latinamerika, fjärran östern och världen i övrigt. Den påbörjade striden är de ledande staternas kamp om det framtida världsherraväldet. Men denna kamp kan, som vi framhållit, icke avslutas med definitiva segrar. Inget av de tre stora centra kan slutgiltigt besegra de andra, och därför kan ingen enda stat i realiteten behärska hela jorden. Detta hindrar återigen inte, att striden om världsherraväldet kommer i gång. Dessutom måste det då och då avgöras närmare just hur världen skall fördelas på de ledande staternas maktsfärer. Vi har redan, i kap. 12 och 15, antytt vilka former dessa konflikter och krig kan väntas få.

Så ter sig alltså framtiden för Förenta staterna; de har redan slagit in på denna väg. Perspektivet är endast en logisk följd av framtidsutsikterna inom världspolitikerna under det administrativa samhällssystemet. Men perspektivet gäller de administrativa samhällsorganisationerna, och U. S. A. har ännu inte nått så långt i utvecklingen.

Kapitalismens samhällsordning kommer icke att kunna hävda sig i dessa förestående strider. Detta har vi redan sett på flera områden, men vi överblickar i följande översikt de vittnesbörd som redan nu framstår tydligt i fråga om Förenta staternas speciella framtidsproblem. För det första kan kapitalismen inte hävda sig ekonomiskt i kamp med den administrativa ordningen. Detta har redan visat sig inom Sydamerika, vars politiska penetration är nödvändig för U. S. A:s politiska bestående, trots att den icke är lönande i kapitalistisk mening. Icke heller kan upprustningen och krigsapparaturens samordning göras med tillräcklig effektivitet under kapitalismen — och den är inte heller längre vinstgivande för kapitalisterna. För det tredje förmår inte kapitalismens institutioner och ideologier längre väcka tillräckligt allmänt gensvar och påverka den politiska moralen, vilket är en väl så viktig uppgift framdeles. Vi har redan kommenterat och dryftat detta i samband med den frivilliga värvningens misslyckande även som den passivitet, varmed man funnit sig i allmän värnplikt. Av allt detta kan vi än en gång dra slutsatsen, att Förenta staterna allt mer och i allt snabbare takt kommer att övergå till den administrativa samhällsordningen. Slutsatsen är på intet sätt överraskande. Det innebär inte någon avvikelse från det senaste årtiondets allmänna utvecklingstendenser utan tvärtom endast en vidareutveckling och fördjupning av redan inrotade tendenser. Och sålunda kommer den kamp över hela jordklotet, som påbörjades i september 1939, att gradvis övergå i en världskonflikt mellan rivaliserande grupper av administratörer.

Utvecklingsgången vid Amerikas glidning mot det administrativa systemet ligger, av hittillsvarande fakta att döma, närmare den tyska modellen än den ryska. Detta är vad man kan vänta sig, på grund av den större likheten i sociala förhållanden överhuvud. U. S. A. har liksom Tyskland en omfattande, högt utvecklad industri och teknik, och äger en kultur som ligger högt ovanför den ryska, även om den sannolikt icke nått Tysklands nivå, och dessutom finns där redan en stor grupp av företagsledare och andra administratörer.

Emellertid bör man också räkna med skillnader mellan Tysklands väg och Förenta staternas. Bland annat har de första leden i den pågående utvecklingen — kapitalisternas försvagande

och massornas underkuvande — hittills skett vida långsammare här än i Hitlers Tyskland. Det långsammare tempot har säkert berott på U. S. A:s långt mera gynnade ställning inom det kapitalistiska världssystemet. Men ytterligare en mera betydelsefull skillnad ligger i krigets betydelse för den avgörande kris, som definitivt driver nationerna från kapitalismen till det nya systemet. U. S. A. har ännu inte kommit fram till denna kris. Tyskland upplevde omvälvningen sex år före detta krigs början, medan krisen i U. S. A. utvecklas först under själva krigets gång.

I Amerika kommer omvälvningen genom kriget. För att kunna inta sin plats i den nya världspolitiska era som nu är på väg, i de nya ekonomiska konflikter och krig som hör till denna era, tvingas Förenta staterna att övergå till det administrativa systemet. Sålunda måste de ta ställning till alla övergångsproblemen på en gång, mer eller mindre, i stället för att följa de klart åtskilda stadier vi funnit i Ryssland och Tyskland.

I fråga om U. S. A. kan vi liksom beträffande världen i övrigt hävda, att utvecklingen mot det administrativa samhällssystemet icke låter sig hejda. I U. S. A. liksom annorstädes kämpar kapitalismen en utsiktslös kamp. Varje

skenbar seger den tillkämpar sig gör kapitalismen endast svagare, ty dess grundvalar undergrävs utan avbrott. Under de närmaste åren kommer den att förlora ytterligare terräng. Efter en fredsintervall, som kanske ger kapitalisterna hopp att kunna återerövra sina rättigheter och privilegier, kommer alltför stora förändringar att ha skett inom samhällets viktigare institutioner och maktförhållanden så stora förskjutningar, att inget återvändande är möjligt.

Även om en återgång vore politiskt möjlig skulle varken administratörerna eller massorna tillåta att den skedde. Varför skulle administratörerna och deras byråkratiska och militära bundsförvanter gå med på en tillbakagång, som återförvisade dem till de underordnades led? Och liksom i Tyskland skulle »vägen tillbaks» för massorna te sig som vägen tillbaks mot ständig massarbetslöshet och brödköer, en social orimlighet. Hur bitter massornas lott än må bli kommer de därför att föredra en lösning utmed den administrativa ordningens utstakade vägar, icke en baklängesmarsch. Om någon politisk regim försöker sig på en återgång, kommer den att störtas och ersättas av en ny regim, som knyter an till den administrativa samhällsordningen.

17. Invändningar

Jag är medveten om att våra slutsatser kommer att misshaga flertalet av denna boks läsare. Men även om boken och dess författare fördömes, så har man därmed icke berört sanningen i dessa slutsatser, om de är sanna. Fördömandet kanske övertalar folk att inte tro på vad boken säger. Men sanningen vilar inte på tro utan på giltiga bevis.

Om det finns bevis som talar mot teorin, vill jag beakta dem lika fullständigt som bevisen för densamma. Jag har tidigare genomgående försökt inbegripa diskussioner även av motbevisen i lämpliga sammanhang. Men jag har i främsta rummet fått begränsa mig till att utforma den positiva teorin om den »administrativa revolutionen», till en jämförelse mellan den och konkurrerande uppfattningar, samt en något mera ingående tillämpning av den på de världspolitiska frågorna liksom på Rysslands, Tysklands och Förenta staternas problem.

Man kan resa invändningar mot vår formulering av bokens teori. En del kan påstå att den är alltför obestämd, andra att den är för preciserad. Man kan säga att den formulerats alltför vagt, därför att den inte innefattar några exakta »matematiska lagar», några precisa tidpunkter eller några regler för beräkning av aktiekursen i nästa vecka. Teorin är otvivelaktigt obestämd i denna mening, men detta gäller inte endast vår teori utan hela socialvetenskapens hittills högst ofullkomliga utveckling. Utom i några få, begränsade problem har samhällsvetenskaperna ännu inte uppnått ens den grad av exakthet som fysiken nådde i det antika Grekland. Om vi

hittar utförliga matematiska lagar i böcker om den historiska eller sociala utvecklingen, kan vi vara säkra på att författarna antingen bedrar sig själva eller att de förmenta »lagarna» i varje fall är oriktiga eller innehållslösa.

Teorin om administratörernas revolution är allmänt hållen men icke så vag att den saknar betydelse. Om vi jämför den med uppfattningen om kapitalismens eviga bestånd eller den socialistiska revolutionen är det tydligt, att alla dessa teorier har sin betydelse: det spelar en ofantlig, objektiv iakttagbar roll vilken av dem som är riktig. Den värld vi lever i blir märkbart annorlunda, om vår teori är riktigare än de andra. De olika teorierna drar med sig såsom slutsatser helt olika framtidsutsikter inom samhällslivets olika områden.

I verkligheten är vår teori mer exakt än denna framställning kanske ger vid handen. Det har i denna bok varit nödvändigt, både med tanke på ämnets nyhet och dess invecklade natur, att endast lägga fram de stora konturerna. Förutsägelser från månad till månad gör inte stor nytta i en bok, som publiceras långt efter det att den skrivits. Det är emellertid möjligt att göra ingående, sannolika förutsägelser på teorins grundval — mer ingående än dem jag tagit med här — och att sålunda ytterligare pröva teorin.

Troligen kommer flera invändningar att göras på grund av teorins alltför stora precision och bestämdhet. Många tycks bli förargade av definitiva påståenden om vad som kommer att hända i mänsklighetens historia, de kanske känner det som ett slags hädelse. Ingen vet i verkligheten vad som kommer att hända, säger de. Denna inställning är delvis ett exempel på samhällsvetenskapernas primitiva stadium, som vi nyss nämnde, och sant är, att dessa vetenskaper icke bjuder stor hjälp som vägvisare in i framtiden. Men inställningen har också djupare rötter, ty folk vill i regel inte veta vad som skall ske, och framför allt anser de härskande det klokast att hindra spridandet av kunskap om den kommande samhällsutvecklingen.

Men samhällsvetenskapernas metodik kan icke skilja sig från de andra exakta vetenskapernas, och samma slags resultat kan erhållas av dem. Vi försöker ordna fakta, och med erfarenheten som underlag gör vi sannolika förutsägelser om framtiden. Även om vi inte vet lika mycket om samhället som om solsystemet, så vet vi likväl något, därom, bara vi vill, och liksom inom andra vetenskaper kan vi veta en del, med en viss sannolikhetsgrad, innan det händer. Jag drar härav den slutsatsen, att vår teoris formulering är hållbar. Jag erkänner dock att den kan förbättras och förtydligas åtskilligt, och jag hoppas att andra och skickligare personer skall åta sig dessa förbättringar.

Viktigare är de invändningar som kan göras mot teorins *innehåll*. Några av dem har riktats även mot den liknande teori, som förutsäger en *byråkratisk* revolution, som liksom vår hävdar att såväl kapitalismens fortbestånd som socialismens ofrånkomlighet är osannolika eller omöjliga hypoteser; till skillnad från vår åsikt hävdar denna variant emellertid, att de härskande i framtidens samhälle uteslutande blir de *politiska* byråkraterna, de som utför »improduktivt» arbete inom politisk förvaltning, diplomati, polis-och försvarsväsen. Häremot har man invänt, att byråkraterna icke kan konstituera sig som en effektiv och stabil härskande klass inom samhället. Byråkraterna intar inte sådana ställningar, säger man, att de i realiteten behärskar produktionsmedlen — de balanserar snarare på slak lina mellan de viktigare samhällsklasserna. Deras maktställning i länder som Ryssland och Tyskland kan ej bli långvarig, ty tyngdpunkten måste förr eller senare övergå till någon av de stora klasserna, som har en direkt funktion i samhällsproduktionen.

Denna kritik, som icke har någon giltighet gentemot vår teori, bygger på missförstånd rörande nutida byråkratiers natur, en sammanblandning av nuvarande förhållanden med dem som rådde några generationer bakåt i tiden. På den tiden kunde det rimligen sägas, att den gamla statsbyråkratins arbetsuppgifter var improduktiva (Veblen inräknade den i den »arbetsfria klassen») — även om detta var en sanning med modifikation, eftersom sådan verksamhet som

diplomati och polisväsen eller allmän förvaltning också behövs för produktionen. Men staten var dåförtiden strängt begränsad i sin verksamhet och produktionen pågick till övervägande delen utanför statens arbetsområde. Under sådana förhållanden kunde icke byråkratin vara en härskande klass, trots yttre heders- och maktsymboler.

Men nutidens byråkratiska system, särskilt i de stater som hunnit längst i utvecklingen, intar funktionellt en helt annan ställning än de gammaldags. De nya byråkraterna är inte bara engagerade i produktionen utan intar överallt ledande ställningar inom de största företagen, och genom olika kontrollorgan griper de in i snart sagt alla företag. Även de byråkrater som fortfarande främst sysslar med »regeringsuppgifter» använder metoder och teknik hämtade från modern industri och vetenskap. Nutidens byråkrater har ingenting att göra med de vresiga, inkompetenta brevbärartyper som förekommer i 1800-talsromaner som »typiska» byråkrater; det är sådana karikatyrer som ligger bakom åsikten att byråkratin aldrig kan bli en härskande klass.

Om vi dessutom korrigerar den »byråkratiska» teorin därhän, att den kommande härskar-klassen inte blir byråkratin i trängre mening utan hela den administratörsklass som byråkratin tillhör — då faller anförda kritik fullständigt till marken. Ty administratörerna intar onekligen en nyckelposition inom produktionen redan innan övergången till det administrativa systemet sker. Hårtill kommer, att företagsledare och byråkrater i trängre mening i stor utsträckning sammansmälter till en klass med gemensamma intressen. I stället för att vara oförmögna att bilda ett härskande skikt, får administratörerna det tvärtom svårt att undvika sin härskande ställning, på grund av den ekonomisk-tekniska utveckling och de institutionella förskjutningar som tvingar dem därhän. Liksom kapitalisterna i stor utsträckning vann striden mot feodalherrarna redan innan den öppet blossade upp, så har administratörernas kamp redan avgjorts, i stort sett, i början av omdaningsperioden, innan människorna klart inser att striden överhuvud börjat.

En annan kritik, som särskilt marxister riktat mot den »byråkratiska» teorin, lyder som följer: Lösningen av de främsta problem som det moderna samhället ställs inför »kräver» att kapitalistisk privategendomsrätt till produktionsmedlen upphäves. Detta är byråkraterna — och, kan vi tillägga, administratörerna — i stånd att genomföra. Men det räcker inte. Om icke samhället skall gå under, måste också nationalstaterna avskaffas och världens politiska enhet befästas. Och detta kan icke byråkraterna (administratörerna) åstadkomma. Tvärtom erövrar de makten med hjälp av en nationalism som är än extremare än kapitalismens, och därmed ger de upphov till en oändlig rad krig.

Det må anmärkas att denna kritik, även om den vore giltig, inte det minsta bevisar att socialismen måste komma, den skulle endast visa att fullständigt kaos, ödeläggelse av allt samhällsliv, måste komma.

Men icke heller denna kritik är giltig. Först och främst missuppfattar den administratörernas nationella ideologier, ty dessa är endast medel att skapa en samhällelig konsolidering, och erfarenheten har bevisat hur effektivt medlet är. För det andra kan administratörerna klara av den kapitalistiska nationalismen och håller i själva verket på med den uppgiften. Det administrativa systemet bryter för alltid sönder kapitalismens system av ett stort antal suveräna nationalstater, för att ersätta dem med ett mindre antal »storum» eller »överstater», såsom jag kallat dem.

Det är förvisso sant, att denna »lösning» inte stämmer med marxisternas formler och att den inte leder till en enda världsstat; det är också sant, att den banar väg för många krig, liksom krig ingått i förberedelserna för denna »lösning». Men det finns ingenting, utom vissa logiska formler, som »kräver» världsstaten som den »logiska lösningen», eller upphörandet av alla krig för alltid. Ingenting tyder på att människorna använder de historiska »lösningar» som verkar »logiska» för lugna och klart tänkande personer; det finns mycket som tyder på att folk

fortfarande kommer att föra krig. Kapitalismens nationella system har blivit odugligt de senaste årtiondena och är moget för avskrivning. Det nya världspolitiska systemet kommer att lämna många problem olösta fortfarande, men det kommer åtminstone att låta samhällena fungera. Det finns inte heller tillräckliga skäl som talar för att det framtida samhällets krigföring skulle kunna »ödelägga civilisationen»; vad detta skulle innebära, är nästan omöjligt att fatta. Det som förstöres är icke Civilisationen utan vår civilisation, i så fall.

En annan linje för kritiken mot vår teori kan ha följande innehåll: Ni kommer fram till att samhället övergår till ett nytt klassystem, med exploatering, krig och åtminstone tidvis även tyranni. Men ni förbiser vad de flesta människor vill, vad de känner och hoppas, vad de kommer att göra. Varför skulle de finna sig i ett sådant perspektiv? Om de vill ha fred och välstånd och frihet, kommer de att sopa undan era administratörer och institutioner och allt annat som står i deras väg.

Själv är jag den siste, som vill förneka den historiska betydelsen av vad människorna vill och känner och hoppas. Jag hyser inte den ringaste sympati för teorier som bygger på historiska »mekanismer» eller på »nödvändigheter», som påstår att mänskliga önskningar och tankar inte har något att skaffa med historiska händelseförlopp. För mig förefaller det fullkomligt självklart, att de ingår som väsentliga, orsakande element i de historiska processerna.

En riktig historisk teori tar också med i räkningen vad människorna kommer att önska, hoppas och besluta. Önskningar och beslut tillhör själva händelseförloppen, och här liksom eljest sluter vi oss till framtiden ur det förgångnas erfarenheter. Om det vore så, att människorna verkligen önskar fred och välstånd, frihet från all slags exploatering och förtryck; om de verkligen kände till (det är lika viktigt, ehuru mindre ofta påpekat) med vilka medel dessa mål skulle uppnås, och om de vore villiga och modiga, starka och intelligenta tillräckligt för att använda dessa medel till dessa ändamål — då skulle det förvisso åstadkommas en ordning i världen av sådant slag, att den gav oss fred och välstånd och frihet. Men det finns inga vittnesbörd i historien eller i nutiden, som talar för, att alla dessa tre betingelser någonsin blir uppfyllda. Tvärtom talar vår egen tids erfarenheter och jämförelserna med det förflutna för att människorna kommer att handla, önska och hoppas på sådant sätt att den administrativa revolutionen blir hjälpt framåt, i genomförandet av den samhällsomdaning som slutar med det administrativa samhällets konsolidering.

Den senaste invändningen om den »mänskliga faktorn» kan reduceras till ett vanligt felslut: när vi sysslar med historiska problem misstolkar vi dem vanligen på grund av det vi hoppas på, i stället för att förstå dem enligt bevisens vittnesmål. Jag misstänker att de flesta invändningar mot vår teori vid närmare påseende bygger på förhoppningar, inte på några bevis.

I våra dagar har sikten framåt blivit skynd av några förutfattade meningar, som vi redan ofta talat om: den naiva föreställningen att kapitalismen är den enda möjliga samhällsorganisationen därför att den på något sätt ingår i den eviga mänskliga naturen, eller den mer utbredda tron att kapitalism och socialism är de enda möjliga alternativen för samhällets organisation. Dessa meningar hindrar oss inte blott från att veta vad framtiden kommer att erbjuda, utan de tvingar oss också att förvrida och omöjliggöra vår Förståelse för vad som hänt och händer inför våra egna ögon.

Vår teori om den administrativa revolutionen avfärdar båda dessa uppfattningar, i och med att den blir formulerad, i vad själva trossatserna angår. I stället för dessa trossatser ger den oss en teori, en hypotes om framtiden, vid sidan om hypotesen att kapitalismen kommer att bestå evinnerligen eller att socialismen kommer att avlösa kapitalismen. På grundval av de bevismedel som finns, kan jag icke finna något annat än att vår teori är sannolikast.

Häri kommer kanske några att se ett nytt bevis för det väsentligen tragiska i människans situation. Jag inser emellertid icke, hur människans situation med någon mening skall kunna

kallas tragisk eller komisk. Det tragiska eller komiska uppenbarar sig endast inom ramen för människans belägenhet. Vi har ingen måttstock till att mäta denna belägenhet i dess helhet. Den är endast sådan, som den råkat bli.